

Marianne Mikkonen

Intersektionaalinen feminismi muotoilussa

Lähestymistapoja ja suuntaviivoja intersektionaalisen feminismin implementoinniksi muotoiluajattelun prosessiin

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Muotoilija

Muotoilun tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

2.6.2024

Tiivistelmä

Tekijä(t):	Marianne Mikkonen
Otsikko:	Intersektionaalinen feminismi muotoilussa – Lähestymistapoja ja suuntaviivoja intersektionaalisen feminismin implementoinniksi muotoiluajattelun prosessiin
Sivumäärä:	74 sivua
Aika:	2.6.2024
Tutkinto:	Muotoilija
Tutkinto-ohjelma:	Muotoilun tutkinto-ohjelma
Suuntautumisvaihtoehto:	Digitaalinen Muotoilu
Ohjaaja(t):	Lehtori Tero Marin

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tehdä näkyväksi, miten intersektionaalisen feminismin ajattelua on toteutettu suunnittelussa ja miten sitä olisi mahdollista tuoda osaksi myös nykypäivän muotoiluajattelua. Työn tarkoituksena on tehdä aiheelle tunnettua ja valottaa muotoilijoille tärkeän aiheen soveltamisen mahdollisuuksia käytännössä.

Intersektionaalisen feminismin keskeinen tavoite on aktiivisesti purkaa ja torjua epäoikeudenmukaisia valtarakenteita ja moniperustaista syrjintää niin yhteiskunnassa kuin suunnittelussakin. Se antaa äänen marginalisoituneille ryhmille integroimalla heidät aktiivisesti suunnitteluprosesseihin ja päätöksentekoon. Lähestymistapa ei ainoastaan hyödytä marginalisoituja vaan laajasti koko yhteiskuntaa.

Opinnäytetyössä tutkimus rakentuu teoreettiselle viitekehykselle, jossa käsitellään muotoilua ja muotoiluajattelua sekä intersektionaalista feminismiä ja sen suunnittelun kannalta oleellisia avainkäsitteitä. Tässä työssä hyödynnetään kuvailevaa kirjallisuuskatsausta, jonka avulla on analysoitu seitsemää erilaista intersektionaalista feminismiä ja suunnittelua käsittelevää aineistoa.

Kirjallisuuskatsauksessa nostettiin aineiston mukaan keskeisimmät lähestymistavat intersektionaalisen feminismin ajattelun soveltamiseksi suunnitteluun. Aineistosta nousseet lähestymistavat ovat *yhteissuunnittelu*, *yhteisöjohtoinen suunnittelu*, *normiluovat lähestymistavat*, *monimuotoiset käyttäjäpersoonat*, *toimintarajoitteisille suunnittelu*, *aktivismista inspiroituminen ja inklusiivinen suunnittelu*. Tutkimuksessa lisäksi määriteltiin lähestymistapojen analyysia varten lähteisiin perustuva seitsemän kohdan tarkastelulista. Tästä analyysistä nousi useita keinoja, joilla nämä lähestymistavat toteuttavat intersektionaalisen feminismin näkökulmaa suunnittelussa. Kirjallisuuskatsauksesta saatua tietoa oli mahdollista soveltaa myös muotoiluajattelun prosessiin. Tämä opinnäytetyö voisi tarjota suunnittelun ammattilaisille askelmerkit yhdenvertaisemmän ja oikeudenmukaisemmän suunnittelun saavuttamiseksi muotoiluajattelun prosessissa

Avainsanat:

Intersektionaalinen feminismi, feminismi, muotoiluajattelu, suunnittelu, muotoilu, tasa-arvo, yhdenvertaisuus, oikeudenmukaisuus

Abstract

Author(s): Marianne Mikkonen
Title: Intersectional Feminism in Design – Approaches and Steps for Implementing Intersectional Feminism in the Design Thinking Process.
Number of Pages: 74 pages
Date: 2 June 2024

Degree: Bachelor of Culture and Arts
Degree Programme: Design
Specialisation option: Digital Design
Instructor(s): Tero Marin, Senior Lecturer

The aim of this thesis is to make visible how intersectional feminist thinking on design could be integrated into contemporary design thinking. The purpose of this work is to raise awareness of the topic and illuminate possibilities for practical application regarding this important subject.

The central goal of intersectional feminism is to actively dismantle and counteract unjust power structures and multi-layered discrimination in society. It gives voice to marginalized groups by actively integrating them into design processes and decision-making. This approach benefits not only marginalized groups but also the whole society.

The research in this thesis is built upon a theoretical framework that addresses design and design thinking, as well as intersectional feminism and its key concepts relevant to design. This work utilizes a descriptive literature review, through which seven different sources on intersectional feminism and design were analysed.

From the literature review the most significant approaches for applying intersectional feminist thinking to design were identified. These approaches were *co-design*, *community-led design*, *norm-creative approaches*, *diverse user personas*, *design for disabilities*, *inspiration from activism*, and *inclusive design*. Additionally, a seven-point evaluation list based on the sources was defined for result analysis. The information obtained from the results of the literature review and their analysis could also be applied to the design thinking process. The thesis could provide design professionals with steps towards achieving more equal and just design in the design thinking process.

Keywords: Intersectional feminism, feminism, design thinking, design, equality, equity, social justice

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Suunnittelutapoja	3
2.1	Suunnittelun ja muotoilun käsitteistä	3
2.2	Muotoiluajattelu	5
3	Intersektionaalinen feminismi suunnittelussa: Avainkäsitteitä ja -teemoja	9
3.1	Etuoikeudet ja sorto	9
3.2	Intersektionaalinen feminismi	13
3.3	Tasa-arvo, tosiasiallinen yhdenvertaisuus, oikeudenmukaisuus	18
3.4	Normit	20
3.5	Inklusiivisuuden käsitteestä	23
3.6	Tieto	24
3.6.1	Kognitiiviset vinoumat	25
3.6.2	Data ja algoritmit	26
3.6.3	Feministinen tiedon tuottaminen	27
4	Tutkimusmenetelmät ja -aineisto	29
4.1	Tutkimusmenetelmien esittely	29
4.2	Aineiston haku ja valintakriteerit	30
4.3	Aineiston analysoinnin tapa	34
5	Kirjallisuuskatsaus: Lähestymistapoja intersektionaalisen feminismiin soveltamiseen suunnittelussa	38
5.1	Yleiskatsaus tutkimustuloksiin	38
5.2	Yhteissuunnittelu	38
5.3	Yhteisjohtoinen suunnittelu	41
5.4	Normiluovat lähestymistavat	44
5.5	Monimuotoiset käyttäjät	48
5.6	Toimintarajoitteisille suunnittelu	50
5.7	Aktivismista inspiroituminen	53
5.8	Inklusiivinen suunnittelu	56
5.9	Tulosten analyysin tiivistys tarkastelulistalla perusteella	57
6	Johtopäätökset	59

6.1	Johtopäätöksiä lähestymistavoista intersektionaalisen feminismin soveltamisesta suunnitteluun	59
6.2	Tuloksien soveltaminen muotoiluajattelun prosessiin	62
6.2.1	Empatia	62
6.2.2	Määrittely	65
6.2.3	Ideointi	67
6.2.4	Prototypointi	68
6.2.5	Testaus	70
7	Lopuksi	72
	Lähteet	74

1 Johdanto

Keväällä 2023 digitaalisen muotoilun opinnoissani muotoilun etiikan kurssilla käsittelemme ensimmäisiä lukuja kirjasta *Data Feminism* (2020). Kirjan teemojen läpi käyminen tunnilla ja omasta innostuksesta haettu lisätieto aiheesta herättivät minussa voimakkaita tunteita. Ymmärsin, että suunnittelijana minulla on valta vahvistaa vallitsevia epäoikeudenmukaisia rakenteita tai toimia niitä haastaen. Tämän oivalluksen myötä koin tärkeänä syventää ymmärrystäni aiheen tiimoilta ja valitsemaan opinnäytetyöni aiheeksi intersektionaalisen feminismin suunnittelussa.

Päätin rajata tutkimuksen viime vuosikymmenet hallinneeseen innovaatiokeiseen muotoiluajattelun prosessiin. Sen päämääränä usein mainitaan suunnitteluratkaisun haluttavuus, tekninen toteutettavuus ja taloudellinen kannattavuus. Tästä kuitenkin puuttuu yksi keskeinen teema: kestävyys. Tässä opinnäytetyössä pyrin esittelemään tapoja sisällyttää sosiaalinen kestävyys muotoiluajattelun prosessiin intersektionaalisen feminismin näkökulmasta. Tavoitteenani on vastata tutkimuskysymykseen: *”Millä lähestymistavoilla intersektionaalisen feminismin näkökulmia voidaan implementoida suunnitteluun?”* Tarkentavina kysymyksinä ovat: *”Miten eri lähestymistavat soveltavat intersektionaalisen feminismin näkökulmia suunnittelussa?”* ja *”Miten muotoilua käsittelevä intersektionaalinen feministinen ajattelu voitaisiin nivoa nykypäivän vallalla olevaan muotoiluajattelun prosessiin?”*

Tämä opinnäytetyö on toteutettu mukailien kuvailevaa kirjallisuuskatsausta. Työ koostuu teoreettisesta viitekehystä, jossa avaan suunnittelun käsitettä yleisesti, muotoiluajattelua ja sen prosessia sekä intersektionaalista feminismiä ja siihen liittyviä avainkäsitteitä, joita on oleellista selventää tämän tutkimuksen ymmärtämistä varten. Luvussa neljä käyn läpi tutkimusmetodin, aineiston haun ja aineiston analysointitavat. Kirjallisuuskatsauksen avulla pyrin kartoittamaan ne lähestymistavat, jotka olivat aiheeseen nähden relevanteimpia, laajimmin ja syvämmällä keskusteltuja sekä esiintyivät useissa eri julkaisuissa. Näin pyrin

tunnistamaan ne asiat, jotka olivat aineiston mukaan merkityksellisimpiä ja keskeisimpiä. Esittelen myös kirjallisuuskatsauksesta nousseiden lähestymistapojen analyysin tueksi tuottamani seitsemän kohdan tarkastelulistan. Esittelen tuloksia luvussa viisi. Johtopäätöksissä hahmottelen, miten intersektionaalisen feminismin näkökulmaa voitaisiin käytännössä soveltaa muotoiluajattelun prosessiin perustuen tutkimustulosten ja niiden analyysin antamiin suuntaviivoihin.

Opinnäytetyön laajuuden vuoksi joudun rajaamaan tutkielman ulkopuolelle tärkeitä feminismiin ja suunnitteluun olennaisesti liittyviä teemoja. Näihin kuuluvat hoiva ja toisenlaisten tulevaisuuksien visiointi sekä jälkimmäiseen suoraan liittyvien lähestymistapojen, kuten spekulatiivisen suunnittelun, futurismin ja tulevaisuuden hahmottamisen käytännöt (engl. futuring practices). Näistä lähestymistavoista ei kuitenkaan tutkimuksen aineistossa keskustella yhtä paljoa kuin tutkimustuloksiin nousseista lähestymistavoista. Tässä opinnäytetyössä en myöskään arvioi sen tarkemmin, mitä muotoiluajattelun prosessista tulisi mahdollisesti poistaa intersektionaalisen feminismin näkökulmasta. Tämä työ tuo ehdotuksia olemassa olevan prosessin ohelle sovellettavaksi.

Suhteessa opinnäytetyöni aiheeseen paikannan seuraavaksi oman positionaalisuuteni. Olen syntyperäinen suomalainen valkoinen toimintakykyinen työväenluokan tai alemman keskiluokan (riippuen määritelmästä) hetero cissukupuolinen keski-ikäinen nainen. Äidinkieleni on suomen kieli ja minulla on entuudestaan kandidaatin tutkinto ulkomailta. Tämä positio mahdollistaa minulle puhumisen omista kokemuksistani seksismin, klassismin ja alemman koulutustason perheessä kasvamisen näkökulmista. Samalla tiedostan, että minun täytyy tehdä tietoista työtä ja kouluttaa itseäni ymmärtääkseni ja tunnistaakseni muita vallitsevia epäkohtia yhteiskunnassa, kuten rasismia, ableismia ja homofobiaa.

Suunnittelu vaikuttaa vahvasti yhteiskuntaan niin taloudellisella, sosiaalisella kuin ekologisellakin tasolla. Suunnittelijalla on valta-asema ja vastuu vaikuttaa. Kun suunnittelua tarkastelee intersektionaalisen feminismin linssin läpi, päästään arvioimaan kriittisesti suunnittelun vaikutuksia epätasa-arvon ja epäoikeudenmukaisuuden ilmentymiin yhteiskunnassa. On huomioitava, kenen tarinoita

kuunnellaan ja kuinka instituutiot määrittelevät ja rajaavat ongelmia, joita suunnittelijat voivat ratkaista, sekä kuka saa ja voi toimia suunnittelijana. On tuotava näkyviin rakenteellinen epäoikeudenmukaisuus ja epätasa-arvo sekä kysyttävä, kuka hyöttyy ja kenelle aiheutuu vahinkoa suunnitteluratkaisuista.

2 Suunnittelutapoja

2.1 Suunnittelun ja muotoilun käsitteistä

Suomen kielessä käytetään termejä *muotoilu*, *suunnittelu* ja *design* toistensa synonyymeina. Sana muotoilu viittaa konkreettisemmän lopputuloksen luomiseen, ulkonäköön, ergonomiaan ja käyttökokemukseen, kun taas suunnittelu vaikuttaisi kattavan monenlaisia toimintoja ja prosesseja. Englannin lainasana *design* määritellään (taide)teollisuuden tuotteiden muotoiluksi ja suunnitteluksi. (Kotus 2023a; Kotus 2023b; Kotus 2023c.) Tässä opinnäytetyössä käytän molempia suomenkielisiä termejä *suunnittelu* ja *muotoilu* riippuen kontekstista ja vakiintuneista käytännöistä.

Muotoilu on ihmisten tekemää luovaa ongelmanratkaisua, joka koskee kaikkea, mikä ei ole luonnon tekemää (Design Council i.a.). Muotoilu visioi tulevaisuutta tarjoten suuntaviivoja siihen, miten meidän tulisi toimia kohtaamiemme tilanteiden edessä. Nopea modernisaatio vaatii uusia tarinoita tai näkemyksiä, ehkä jopa radikaalia tapaa ymmärtää muotoilu. Muotoilua kuvataankin tavoitteena innovoida ja uudistaa paitsi luomalla uutta myös parantamalla ihmisten elämää ja tilanteita. (Huppatz 2020, 1–2, 146.) Suunnittelijalla on oltava kykyä analysoida vallalla olevaa ilmapiiriä ja tilanteita sekä katsottava, millä keinoin niitä on aikaisemmin yritetty ratkaista. Olisi löydettävä keinoja, joilla haastaa muotoilijan omat vinoumat. (Eriksson 2022, vi.) Muotoilua voidaan pitää monitieteellisenä lähestymistapana, joka pyrkii parantamaan tuotteiden, palveluiden ja ympäristön laatua huomioimalla käyttäjien tarpeet ja kokemuksen (Design Forum 2023). Kuitenkaan tuotteen tai palvelun muutos ei välttämättä johda parempaan loppu-

tulokseen kaikille. Päinvastoin hyödyt voivat kohdistua vain joillekin ihmisryhmille, kun taas toiset kokevat niiden heikentävän elämänlaatuaan, vaikkei tämä olisi muotoilutiimin tarkoitus. (Eriksson 2022, vi; Huppatz 2020, 3.)

Ne, jotka jäävät muotoilun kohderyhmän ulkopuolelle todennäköisesti huomaavat enemmän ongelmallista muotoilua. Huono suunnittelu ilmenee vähintään kitkana ja vaikeutena tai mahdottomuutena suorittaa aiottu tehtävä. (Huppatz 2020, 1.) Käyttömahdollisuuksien puutteet ja haittatekijät tuottavat mikroaggressioita käyttäjille, mikä ylläpitää vallalla olevia valta-asetelmia. (Costanza-Chock 2020, 40, 44–46.) Suunnitteluvirheet johtavat myös moniin epäoikeudenmukaisiin tilanteisiin yhteiskunnassa:

- Kasvojentunnistusohjelma, joka jättää tummaihoisten naisten kasvot tunnistamatta, mutta tunnistaa miltei virheettä valkoisen miehen kasvot (D'Ignazio & Klein 2020, 30; Hardesty 2018).
- Lentokenttien hämmentäviä ja nöyryyttäviä tilanteita ei-binäärisille henkilöille aiheuttavat kaksijakoisen sukupuolikäsityksen mukaan suunnitellut turvatarkastuslaitteet (Costanza-Chock 2020, 2).
- Naista vastaavien törmäystestinukkien puute kolaritestauksissa, mikä lisää naisten loukkaantumista liikenneonnettomuuksissa (Criado Perez 2020, 11, 206).
- Naisten kuukautiskierron puutteellinen huomiointi Covid-19-rokotteiden (Lu-Culligan & Epstein 2021) ja Applen terveyssovellusten kehityksessä (Eveleth 2014).

Nämä ovat vain jäävuoren huippu siitä, miten yli puolet maailman ihmisistä joutuu kohtaamaan maailman, joka ei ole suunniteltu ottamaan heidän tarpeitaan ja olemassaoloaan huomioon. Huppatz (2020, 15) väittää myös, että hallitsemattomalta vaikuttava ilmastonmuutos on itse asiassa tulosta suunnitelluista prosesseista, ja vaikutukset saattavat kohdistua kohtuuttomasti naisiin (Euroopan komissio i.a.).

Miksi suunnittelu usein epäonnistuu? Suunnittelun yhteiskunnallinen arvostus kohdistuu usein taloudellisen hyödyn maksimointiin, mikä luo ristiriidan monimutkaisten ongelmien ratkaisemisen ja pääoman tuottamisen välille. Se saa suunnittelun keskittymään helppoihin ongelmiin ja lyhytkestoisiiin ratkaisuihin ja

vain vauraimman ihmisryhmän näkökulmaan, unohtaen muiden tarpeet. Maailman suurimpien ongelmien ratkaisemiseen osoitetaan vähän kiinnostusta, sillä taloudelliset ja poliittiset järjestelmät eivät ole suunniteltuja ottamaan niitä huomioon. Vallitsevat valtarakenteet rajoittavat näin myös suunnittelutoimintaa, koska ne suosivat vallitsevaa järjestelmää tukevia hankkeita. Yleinen uskomus oman edun maksimoinnin hyödyistä kaikille on pettänyt ja pahentanut maailman tilannetta. (Kozma 2023, 10–13.) Kristy Tillmanin korostaa Extra Bold -kirjan (2021) kirjan haastattelussa, ettei suunnittelun valtasuhteista ja politiikasta puhuta riittävästi ottaen huomioon suunnittelijoiden roolin kulttuurin luojina ja sen rajapintana, jonka kautta ihmiset osallistuvat tulevaisuutensa muovaamiseen. Hän epäilee, että suunnittelijat eivät ole riittävän valmiita käsittelemään suunnittelun tuomaa valtaa. (Ghoshal & Erondur 2021, 24.) Jos suunnittelijat eivät ymmärrä vallan roolia niissä järjestelmissä, joita he suunnittelevat, seurauksena on vallan epätasapainon kasvaminen ja leviäminen (Thomas 2020, luku 4).

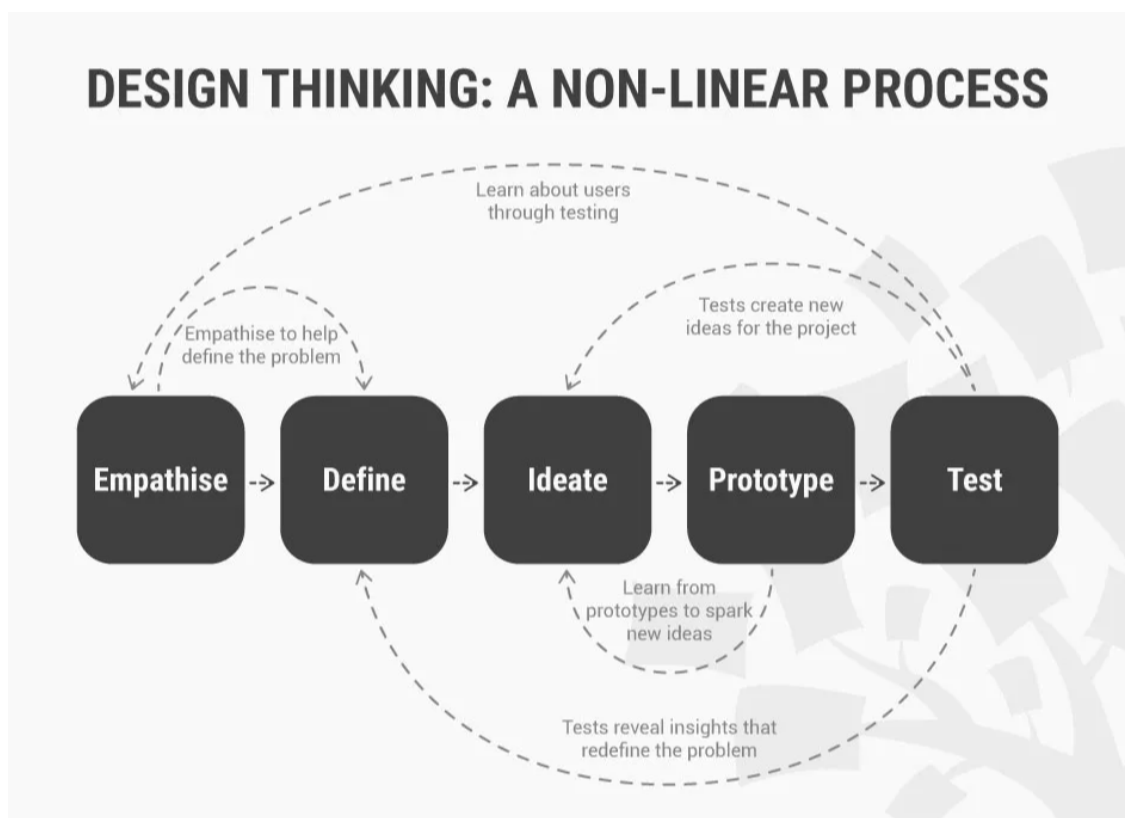
2.2 Muotoiluajattelu

Viimeiset kaksi vuosikymmentä pinnalla ollut muotoiluajattelu (engl. design thinking) on ihmiskeskeinen ongelmanratkaisumenetelmä, jonka tarkoituksena on kehittää uusia merkittäviä ratkaisuja tuotteille, tiloille, palveluille ja järjestelmille korostaen innovaatiota (Dillon & Sweeney 2022, 26; Goldschmidt 2022, 10; Ideo i.a.). Muotoiluajattelua kuvataan ihmiskeskeisen suunnittelun tapaan hyödylliseksi, kun halutaan ratkaista monimutkaisia ja vaikeasti määriteltäviä ihmiskeskeisiä ongelmia (Brown 2019, 5; Kozma 2023, 135). Se korostaa monipuolisia näkökulmia ja tarjoaa useita vastauksia yhden sijaan, tieteellisestä ja matemaattisesta ongelmanratkaisusta poiketen (Pressmann 2019, 7). Sen keskeisiä tavoitteita ovat suunnitteluratkaisun haluttavuus, tekninen toteutettavuus ja taloudellinen kannattavuus (Ideo i.a.; Interaction Design Foundation i.a.a.).

Muotoiluajattelu kehittyi rinnakkain ihmiskeskeisen suunnittelun kanssa vaiheessa, jossa suunnittelussa alettiin siirtyä yksilötyöstä tiimityöskentelyyn. Samalla alkoi painottua monimutkaisempien sosiaalisten, emotionaalisten ja kulttuuristen tekijöiden sekä käyttäjäkeskeisyyden huomioiminen suunnittelussa.

Näitä lähestymistapoja vakiinnutettiin erityisesti Stanfordin d. schoolissa ja muotoilutoimisto Ideossa. (Kozma 2023, 135.)

Muotoilujattelu hyödyntää ihmiskeskeisen suunnittelun (engl. human-centered design) työkaluja ja menetelmiä (Ideo i.a.) sekä inhimillisiä kykyjä, kuten rationaalisen ja analyyttisen ajattelun yhdistämistä intuitiivisuuteen ja monipuoliseen ilmaisuun (Brown 2019, 10). Se on ei-lineaarinen ja iteratiivinen prosessi, joka keskittyy käyttäjätarpeiden ymmärtämiseen, oletusten haastamiseen ja ongelmien uudelleenmäärittelyyn (Interaction Design Foundation i.a.a). Prosessissa edetään joustavasti ja ketterästi kasvattaen uutta ymmärrystä, joka johtaa uudelleen arviointiin ja iterointiin, kuten kuva 1 osoittaa (Dillon & Sweeney 2022, 22), eroten näin lineaarisesta teknisestä lähestymistavasta (Kozma 2023, 135).

Kuva 1. Interaction Design Foundationin (i.a.b) muotoilujattelu prosessimalli

Ihmiskeskeinen suunnittelu eroaa *käyttäjäkeskeisestä suunnittelusta*, vaikka ne viittaavat usein samaan lähestymistapaan. Se perustuu laajaan tietoon ergonomiasta ja käytettävyydestä, ja se huomioi perinteisten käyttäjien lisäksi

muutkin sidosryhmät. (SFS-EN ISO 9241-210 2019, 7, 9–10). Siinä suunnittelijan tehtävänä on syventyä ongelmaan yhdessä kohderyhmän kanssa, jalostaa ideoita ja luoda järjestystä monimutkaiselta näyttävästä tilanteesta. Varhaista ideoiden testaamista tehdään käyttäjäpalautteen saamiseksi prototyypeillä ja roolileikeillä. (Kozma 2023, 135.) Käyttäjien osallistuminen kehitysprosessiin varmistaa heidän näkökulmiensa huomioimisen. Ammatillisesti monipuolisia käyttäjäryhmiä pidetään laadukkaan palautteen kannalta merkityksellisinä. Käyttäjien ominaisuudet tunnistetaan ja tarvittaessa käyttäjät jaotellaan eri käyttäjätyyppeihin persoonien avulla. (SFS-EN ISO 9241-210 2019, 10–13, ja 18.) Ne auttavat empatiassa ja viestinnässä (Martin & Hanington 2019, 170).

Muotoiluajattelua on arvosteltu kyvyttömyydestä tuottaa merkittävää muutosta tai todellisia innovaatioita sekä ratkaista rakenteellisia yhteiskunnallisia ongelmia. Syiksi tähän on esitetty muotoiluajattelun kaupallistumista ja sen liiallista yksinkertaistamista (Spelic 2018), tavanomaisten lopputulosten ylistämistä innovaatioina (Jen 2018) sekä suunnittelijoiden vähäistä keskittymistä ongelman analysointiin ja ratkaisuihin (Dillon & Sweeney 2022, 21). Se ei sisällä selkeää strukturoitua menetelmää ideoiden ja käyttäjäpalautteen arvioimiseen, mikä on kriittistä käyttäjäkeskeisessä suunnittelussa. Ideoiden priorisointi voi perustua subjektiivisille arvioille ja vaarantaa päätöksenteon ryhmänä. (Dillon & Sweeney 2022, 24–26.) Vaikka suunnittelijan subjektiivisuus on luonnollista, muotoiluajattelu ei ota sitä asianmukaisesti huomioon (Iskander 2018). Muotoiluajattelun käyttö ei myöskään vaadi erityistä asiantuntemusta, mikä voi johtaa vinoumien ja tietojen tulkinnan ongelmiin sekä pintapuoliseen suunnittelutekniikoiden soveltamiseen (Dillon & Sweeney 2022, 23). Lisäksi muotoiluajattelun synnyn väitetään tapahtuneen pyrkimyksestä ylläpitää valkoista ylivaltaa ja nostaa valkoinen työ korkeampaan arvoon globaalisti (Irani 2018, 1). Ihmiskeskeisessä suunnittelussa muotoilijat pitävät itseään asiantuntijoina ja näkevät ihmiset esimerkiksi kohteina, käyttäjinä tai kuluttajina. Sen sijaan osallistavassa ajattelutavassa muotoilijat näkevät ihmiset asiantuntijoina omassa elämässään sekä arvostavat heitä yhteistyökumppaneina muotoiluprosessissa. (Sanders 2008, 14.)

Muotoiluajattelu-ilmaisulla saatetaan tarkoittaa suunnittelijoiden tapaa ajatella (Cross 2023 4–8; Goldschmidt 2022, 7), mutta rajaan sen kuitenkin tässä opin- näytetyössä prosessiin, joka koostuu viidestä kohdasta: *empatia, määrittely, ideointi, prototypointi ja testaus*.

Empatiavaiheessa tavoitellaan syvällistä ymmärrystä käyttäjien todellisista tarpeista, haasteista ja motivaatioista vuorovaikutuksessa sidosryhmien kanssa heidän ympäristössään. Se auttaa tunnistamaan olennaisimmat ratkaistavat kysymykset. (Pressmann 2019, 14.) Siihen voi liittyä haastatteluja, olemassa olevan tiedon tutkimusta sekä työkalujen, kuten empatiakarttojen tai persoona-analyyysien, hyödyntämistä. (Dillon & Sweeney 2022, 23; Interaction Design Foundation i.a.a; Pressmann, 2019, 14.)

Määrittelyvaiheessa varmistetaan oikean ongelman ratkaiseminen. Ongelman määritelmää tarkennetaan käyttäjätutkimuksen analyysin avulla kääntäen tieto tutkimussuunnitelmaksi, käyttäjämatoiksi ja -persooniksi. (Dillon & Sweeney 2022, 23–24; Interaction Design Foundation i.a.a.) Tämä vaihe ohjaa kaikkea seuraavaa työtä. Virheellinen suunta voi johtaa epäoleellisiin ratkaisuihin. (Dillon & Sweeney 2022, 23–24; Pressmann 2019, 23–26.)

Kun yhteinen käsitys ongelmasta on vahvistettu, aletaan *ideoimaan* suunnitteluratkaisuja. Ideat usein kirjataan karkeasti post-it-lapuille korostaen luovuutta, monipuolisuutta ja runsautta täydellisyyden tai toteutettavuuden sijaan. Parhaiden ideoiden valinta voi perustua äänestykseen. (Dillon & Sweeney 2022, 24–25; Interaction Design Foundation i.a.a.) Leikkisyys, stressittömyys, sekavuuden sietäminen ja intuitio ovat tärkeitä. Tulee olla avoin sidosryhmien ideoille ta- sapainotellen omien näkemysten kanssa. (Pressmann 2019, 28–30.)

Prototypoinnissa konkretisoidaan ja tarkennetaan parhaat ideat. Prototyypit ha- vainnollistavat nopeasti ideoiden muuntumisen käytännön ratkaisuuksi, potenti- aaliseksi tuotteeksi tai palveluksi, tarjoten mahdollisuuden palautteeseen ja jat- kokehitykseen. (Dillon & Sweeney 2022, 25–26.) Ne kannattaa rakentaa nope- asti, karkeina digitaalisina malleina tai paperiversioina jatkuvasti iteroiden (Inter- action Design Foundation i.a.a; Pressmann 2019, 39–41).

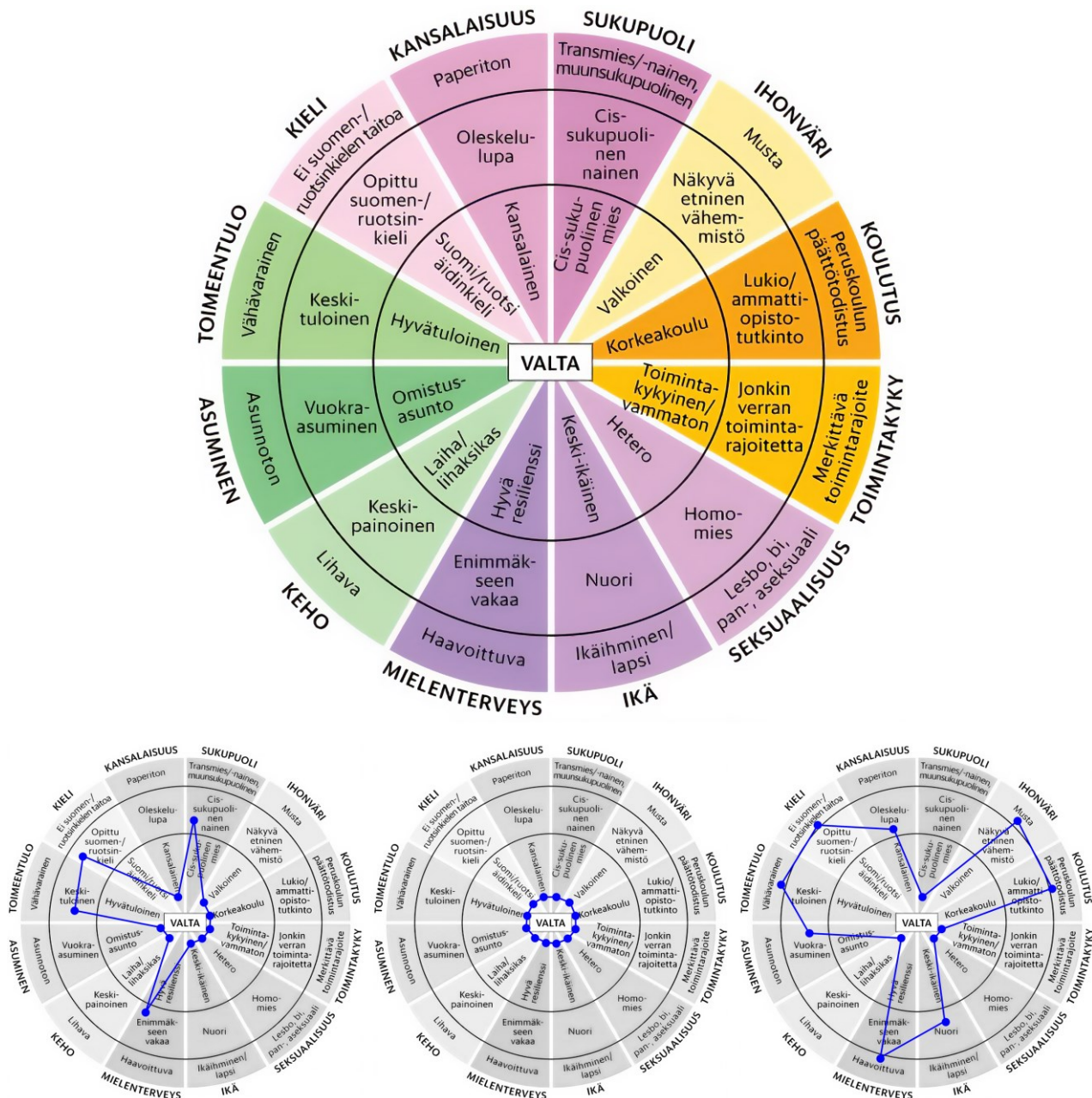
Testausvaiheessa prototyyppiä testataan ja arvioidaan kriittisesti käyttäjien kanssa, jotta saadaan monipuolista palautetta sen toimivuudesta ja kehittämistarpeista. Tuotetta hienosäädetään, ja kehitys jatkuu syklisesti palautteen pohjalta tarvittaessa palaten prosessissa aikaisempiin vaiheisiin. Testaamisella varmistetaan, että lopullinen ratkaisu vastaa käyttäjien tarpeita. (Interaction Design Foundation i.a.a; Dillon & Sweeney 2022, 26; Pressmann 2019, 43–46.)

3 Intersektionaalinen feminismi suunnittelussa: Avainkäsitteitä ja -teemoja

3.1 Etuoikeudet ja sorto

Jotta voidaan puhua intersektionaalisesta feminismistä, on hyvä ensin määrittellä etuoikeuden ja sorron käsitteet. Etuoikeuksilla tarkoitetaan etuja tai etuoikeutettuja asemia, joita yksilöt tai ryhmät saavat usein vallitsevien normien, kulttuuristen tai historiallisten tekijöiden tai lainsäädännön perusteella (THL i.a.a). Tietyt ryhmät saavat etuoikeuksia, sillä yhteiskunnan järjestelmät on suunniteltu heidän näkökulmastansa, ja toiset ryhmät kokevat jatkuvia haittoja, koska heidän tarpeitaan ei huomioida. Valta jakautuu sukupuolen mukaan miehille, rodun mukaan valkoisille ja luokan mukaan varakkaille ja koulutetuille. (D'Ignazio & Klein 2020, 8, 24.) Tätä havainnollistaa kuvan 2 Duckworthin etuoikeuskehä.

Kuvan 2 uloimpien kehien ryhmistä käytän sanaa *marginalisoitunut* (engl. marginalised). Heidät on sijoitettu marginaaliseen asemaan suhteessa valtaan yhteiskunnassa, ja heitä ei pidetä tärkeinä (Merriam-Webster i.a.c; Cambridge Dictionary i.a.). Marginalisoituneilla siis ei kuitenkaan välttämättä tarkoiteta määrällisesti pienempää ryhmää. Viitataan myös joukkoon marginalisoituneita sanoilla marginalisoituneiden ryhmä tai *yhteisö*.

Kuva 2. Sylvia Duckworthin etuoikeuskehä. Suomennos Michaela Moua (Huolman 2021). Alhaalla olen havainnollistanut mahdollisia eri risteävien sosiaalisten identiteettien variaatioita eri yksilöissä. Mitä tiiviimmin siniset pallot ovat lähellä toisiaan etuoikeuskehässä, sitä etuoikeutetummassa asemassa kyseinen yksilö näyttäisi olevan yhteiskunnassa ottaen kuitenkin huomioon vaihtelevat kontekstit.

Kun ihminen saa epäreilua kohtelua hänen yksilöllisten piirteittensä takia, sitä kutsutaan syrjinnäksi. Moniperustainen syrjintä viittaa tilanteeseen, jossa hen-

kilö joutuu syrjinnän kohteeksi useamman eri syrjinnän syyn takia. (Yhdenvertaisuusvaltuutettu i.a.b.) Suomen perustuslaki sanoo yhdenvertaisuudesta: ”Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella” (Suomen perustuslaki 731/1999, 6 §).

Sorto on ennakkoluulojen ja vallan yhdistelmä, joka systemaattisesti syrjii ja hyödyttää eri ryhmiä. Sortojärjestelmät tunnistavat ja vahvistavat historiallisia epäoikeudenmukaisuuksia, kuten rasismia, seksismiä, kapitalismia ja ableismia, jotka voivat juurtua syvälle kulttuuriin, yhteiskuntaan ja lainsäädäntöön. Yhteiskunnan instituutiot vahvistavat sortoa marginaaliryhmiä kohtaan samalla korostaen hallitsevien sosiaalisten ryhmien asemaa. (Smithsonian i.a.a.) Syrjivien rakenteiden purkaminen vaatii niiden tunnistamista ja tunnustamista. Seuraavaksi avaan tähän opinnäytetyöhän oleellisia sortoon ja syrjintään liittyviä termejä.

Rasismi on ihonvärin, rodun ja alkuperän perusteella tapahtuvaa epätasa-arvoista kohtelua, kuten eristämistä tai erottelua (Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus 37/1970). Se voi ilmetä ihmisten välisenä ja rakenteellisenä rasismina näkyen vihapuheena, syrjintänä ja väkivaltaana sekä käytäntöinä, jotka ylläpitävät rodullisia valtasuhteita (Yhdenvertaisuusvaltuutettu i.a.a.). *Valkoinen ylivalta* (engl. white supremacy) viittaa siihen, että valkoisia pidetään biologisesti ylempiarvoisina, sekä ajatukseen siitä, että valkoisilla tulisi olla hallitseva asema ja kontrolli muihin rotuihin. Tämä kattaa sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset järjestelmät, jotka on suunniteltu ylläpitämään valkoisten dominanssia. (Merriam-Webster i.a.b.) *Kolonialismi* on prosessi, jossa vieraat maat valtaavat ja hyödyntävät toisen maan resursseja voimakkein puuttuen paikallisiin poliittisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin. Se liittyy vallan käyttöön, identiteetin ja tiedon muokkaamiseen sekä taloudelliseen hyödyntämiseen. (Tieteen termipankki 2023.)

Seksismi on ilmiö, jossa yksilöä syrjitään sukupuolensa, sukupuoli-identiteettinsä tai sukupuolen ilmaisunsa perusteella. Sen juuret ovat syvään istutetuissa

asenteissa, arvoissa ja stereotyyppioissa, jotka vaikuttavat eri elämänalueilla, kuten työelämässä, politiikassa ja mediassa rajoittaen yksilöiden mahdollisuuksia ja horjuttaen sukupuolten välistä tasa-arvoa. (THL i.a.a; Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2019.) *Homo-, bi-, inter(sukupuolisuus)- ja transfobiat* ovat syrjinnän muotoja. Ne saattavat näkyä HLBTI (homo, lesbo, biseksuaali, transsukupuolinen, intersukupuolinen) -identiteettien väheksyntänä, aliarvioimisena, eristämisenä, vainoamisena tai sortamisena. (Seta i.a.a.) *Patriarkaatti* on yhteiskunnallinen järjestelmä, jossa miehillä on valta muun muassa perheissä, suvuissa, valtioissa ja uskonnollisissa laitoksissa. Se ilmenee miehille keskitetyn vallan vahvistamisena yhteiskunnassa. Se on moniulotteinen ilmiö, joka ulottuu yksilötasolta suurempiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja kytkeytyy muihin valtajärjestelmiin, kuten valkoiseen ylivaltaan ja kapitalismiin. (Ortner 2022, 307.) Lähes kaikki yhteiskunnat ovat patriarkaalisia (Place 2023, 3), myös ei-kapitalistiset.

Sukupuoli-identiteetti voi olla myös *ei-binäärinen*, eli sukupuoli-identiteetti ei rajoitu kahteen vaihtoehtoon, vaan se voi olla monimuotoisempi, kuten muunsukupuolinen, sukupuoleton tai intersukupuolinen (Seta i.a.b). *Cis* on termi, joka kuvaa tilannetta, jossa henkilön sukupuoli-identiteetti ja -ilmaisus vastaavat hänen syntymässä määritellyä sukupuoltaan ja siihen liittyviä odotuksia. *Trans* on termi, joka viittaa henkilöön, jonka sukupuoli tai sukupuolen ilmaisu ei täysin vastaa hänelle syntymässä määritellyä sukupuolta ja siihen liittyviä yhteiskunnallisia odotuksia. (Seta i.a.b.)

Ableismi on toimintarajoitteisuuteen kohdistuva syrjintämuoto, joka ilmenee rajoituksina ja esteinä päätöksenteko- ja valinnanvapaudelle sekä toimintarajoitteettomuuden pitämisenä normina. Vammaistutkimus ja feministinen teoria haastavat ajattelemaan, mitä oikeastaan tarkoittaa sopia tai olla epäsopiva rakennettuun ympäristöön ja suunniteltuun maailmaan. (Place 2023, 59–60.) Toimintarajoitteettomat luovat tiloja ja palveluita, joissa toiminta on toimintarajoitteelle ihmiselle esteellistä. (Suikki 2023.) On hyvä tiedostaa, että kuka tahansa voi kokea toimintarajoitteisuutta elämänsä aikana.

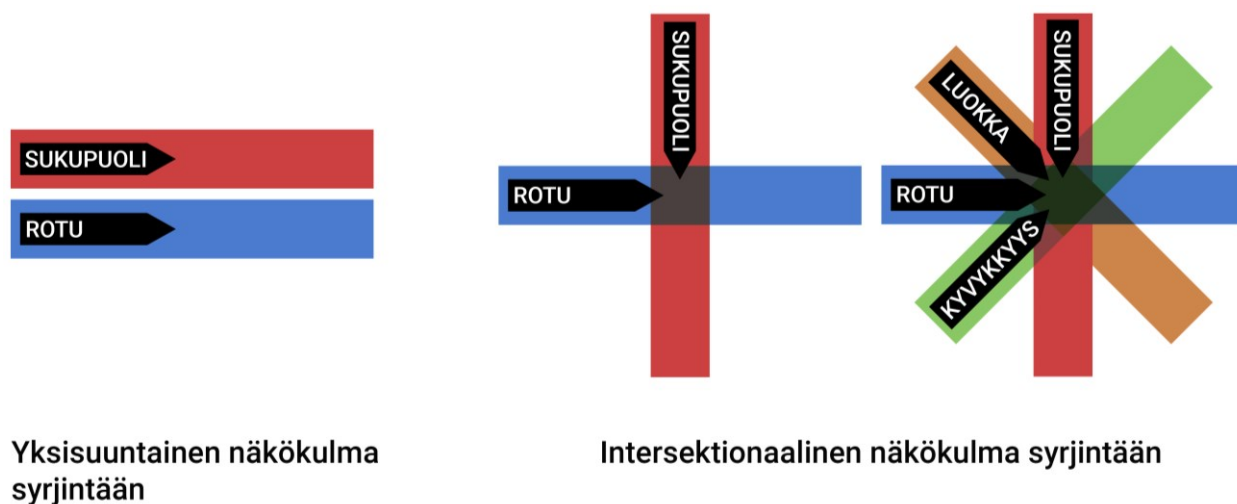
Suomessa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolait kieltävät muun muassa ikään, alkuperään, toimintarajoitteisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoleen ja sukupuolenilmaisuuun liittyvän syrjinnän (Yhdenvertaisuusvaltuutettu i.a.a). Silti Suomessa on tarpeen tehdä aktiivista työtä syrjinnän torjumiseksi. Tilastojen mukaan Suomi on yksi EU:n rasistisimpia maita (FRA 2023). Suomessa seksismiä ilmenee rakenteellisesti muun muassa naisten ja miesten palkkaeroina (THL i.a.b; Eurostat 2021) ja väkivallan kohdistumisena naisiin (Tilastokeskus 2021). Suomessa 31 % seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajista ilmoitti kokeneensa syrjintää viimeisen vuoden aikana. Erityisesti intersukupuoliset (70 %) ja transihmiset (46 %) kokivat muita enemmän syrjintää. (Oikeusministeriö 2021, 13.) Vaikka Suomi ei koskaan ole omistanut siirtomaita, se on historiassa osallistunut kolonialistisiin hankkeisiin ja hyötynyt esimerkiksi kauppasuhteista (Merivirta 2022). Kolonialismi on näkynyt myös saamelaisten pakkosuomalaisena ja Petsamon asuttamisena ja luonnonrikkauksien käyttönä (Nuutila 2021). Kolonialistisia rakenteita näkyy edelleen esimerkiksi kaupankäynnissä ja yritysten toiminnassa.

Sorto on shokki niille, joilla ei ole siitä elettyä kokemusta, mutta ei ikinä yllättävää niille, jotka ovat sitä kokeneet. On vaikeaa tunnistaa sortoa, jos siitä hyöttyy, kuten valkoisten on hankalaa tunnistaa ja puhua rasismista ja miesten on hankalaa tunnistaa ja puhua seksismistä ja patriarkaatista. Tulee muistaa, ettei voi puhua toisen ryhmän sortamisen kokemuksesta, mutta voi kouluttaa itseään, jotta voi ottaa osaa keskusteluun dominoivan roolissa ja sortavan järjestelmän ylläpitäjänä. (D'Ignazio & Klein 2020, 5, 8, 31, 167.)

3.2 Intersektionaalinen feminismi

Intersektionaalinen feminismi on feminismin suuntaus, joka tarkastelee eriarvoisuutta ottaen huomioon sukupuolen lisäksi tekijöitä kuten seksuaalisen suuntautumisen, toimintakyvyn, etnisen alkuperän ja yhteiskuntaluokan sekä niiden risteäviä vaikutuksia. Se korostaa, että eriarvoisuuden kokemukset johtuvat useista tekijöistä yhdessä. (Kotus 2023d; UN Women Suomen 2021.) Se pai-

nottaa eri etuoikeuksien ja sarron muotojen, kuten rasismin, seksismin ja luokkaerojen, monimutkaisia yhteisvaikutuksia yhteiskunnassa, erityisesti marginaalissa olevien yksilöiden tai ryhmien kokemuksissa (Merriam-Webster i.a.a; UN Women Suomi 2021). Vuosisatojen historia, politiikka ja kulttuuri ovat muovanneet nykyhetken valta-asetelmia ja etuoikeuksia, jotka eivät ole jakautuneet tassaaisesti kaikille (D'Ignazio & Klein 2020, 61). Feminismi ei ole pelkkä teoreettinen ajatusmaailma, vaan siihen kuuluu osana aktivismi, toiminta muutoksen aikaansaamiseksi yhteiskunnassa (D'Ignazio & Klein 2020, 3). Se haastaa vallitsevia normeja ja valtarakenteita, kuten kapitalismia, valkoista ylivaltaa, patriarkaatia, heteronormatiivisuutta, ableismia ja kolonialismia, paljastaen, miten yksilöt kokevat sortoa. Sen tavoitteena on yhdistää yksilöiden kokemukset niihin järjestelmiin, jotka heitä sortavat. (Place 2023, 4–5.)

Kuva 3. Kuviot on tehty mukaillen mallia kirjasta Extra bold (Tobias 2021, 17).

Kimberlé Crenshaw loi termin *intersektionaalisuus* (engl. intersectionality) vuonna 1989 (UN Women 2020). Hän tarkasteli tuolloin artikkelissaan¹, yksilöiden päällekkäisten identiteettien vaikutusta syrjintään erityisesti mustien naisten kokemukseen mustan feministiteorian mukaisesti. Hän osoitti, että yksisuuntai-

¹ Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics

nen näkökulma (engl. single-axis), jossa käsitellään rotua tai sukupuolta erillisinä sosiaalisina identiteetteinä, vääristää mustien naisten kokemuksia, jotka voivat kokea syrjintää ainakin kahdesta eri suunnasta samanaikaisesti kuvan 3 osoittamalla tavalla. (Crenshaw 1989, 139–140.)² Sosiaalisten identiteettien³ päällekkäisyys luo erilaisen kokemuksen ja vaikutuksen mustan naisen elämään yhteiskunnassa kuin esimerkiksi valkoisen naisen tai mustan miehen (D'Ignazio & Klein 2020, 3).

Valkoinen nainen saattaa kokea rakenteellista syrjintää sukupuolensa vuoksi, mutta valkoisuutensa vuoksi hän on valta-asemassa ja normi. Lisäksi USA:ssa tehtyjen tilastojen mukaan tummaihoisilla naisilla palkka voi olla merkittävästi alempi kuin valkoisten naisten palkka, joka sekin on huonompi suhteessa valkoisten miesten palkkaan (Steinmetz 2020; GAO 2022, 6.)⁴ Tämä korostaa, intersektionaalisen tarkastelun merkitystä. Crenshaw kuitenkin huomauttaa, että intersektionaalisuudessa ei ole tarkoitus keskittyä laskemaan eri identiteettien päällekkäisyyksiä ja niistä johtuvia syrjinnän muotoja. Se enemmänkin korostaa sen ymmärtämistä, miten rakenteelliset tekijät voivat vahvistaa tiettyjen ryhmien haavoittuvuutta ja ulkopuolelle sulkemista. (South Bank 2016.)

Patricia Hill Collins muiden tutkijoiden ja aktivistien kanssa kehitti mustan feminismin teoriaan nojaten *the Matrix of domination* -käsitteen. Se tarkastelee valtaa, sortoa, etuoikeuksia ja haittoja yhteiskunnassa huomioiden risteävät sosiaaliset identiteetit. Kuten kuvan 3 oikeassa laidassa on hahmoteltu, yksilöt voi-

² Ilmiötä ei Crenshaw'n mukaan huomioitu riittävästi lainsäädännössä, ja hän halusi osoittaa, kuinka yksisuuntainen analyysi heikensi myös feministisen ja antirasistisen liikkeen ponnisteluja. (Crenshaw 1989, 139–140.)

³ Persoonallinen identiteetti perustuu eri tekijöihin, kuten sukupuoleen, rotuun ja ikään. Sosiaalinen identiteetti kuvaa suhdetta muihin ihmisiin ja ryhmiin (Tieteen termipankki 2024). Tämä vaikuttaa ryhmien välisiin suhteisiin luoden jaon meihin ja toisiin (Pauha 2020; Smithsonian i.a).

⁴ Rodullistaminen, sukupuolivähemmistöön kuuluminen, nuori ikä tai toimintarajoitteisuus lisäävät naisilla riskiä joutua väkivallan uhriksi (Naistenlinja i.a). Myös palkkaero kasaantuu elämän mittaan, mikä tarkoittaa, että ongelma syvenee naisten ikääntyessä. Ilmiötä kutsutaan köyhyyden feminisoinniksi, joka viittaa siihen, miten elämäntilanteet kuten lasten kasvatusta, avioero tai sairaudet vaikuttavat naisiin merkittävämmiin (Steinmetz 2020).

vat kokea samanaikaisesti erilaisia etuja ja haittoja sekä toimia sortajina ja uhreina riippuen yhteydestä. The Matrix of domination purkaa mustavalkoisen uhri-sortaja-ajattelun. (Collins 2002, 8, 246, 287.)

The Matrix of domination koostuu neljästä alueesta: *Rakenteellinen alue* organisoituu sortona erilaisten lakien, käytäntöjen, koulujen, instituutioiden ja omistamisen kautta. *Kurinpitoalueella* sortoa hallinnoivat ja johtavat lait, poliitikot, byrokratia ja hierarkiat. *Hegemoninen alue* levittää sortavia ajatuksia kulttuurin, median ja ideoiden kautta vahvistaen käsityksiä siitä, kuka on oikeutettu käyttämään valtaa ja kuka ei. Kulttuuri ja media vaikuttavat voimakkaasti representatioon luoden vahvojen miesten ja alistettujen naisten rooleja sekä asettaen trans- ja ei-binääriset ihmiset olemattomiksi. *Ihmisten välisellä* (engl. interpersonal) alueella koetaan päivittäisiä sorron ilmentymiä: tunne siitä, että valtarakenteet eivät tue, vaan pikemminkin pyrkivät aktiivisesti vähentämään yksilön jo valmiiksi niukkaa valtaa. (Collins 2002, 276; D'Ignazio & Klein 2020, 24–26.)

Esimerkki the Matrix of dominationin soveltamisesta mustien naisten näkökulmasta: *Rakenteellisella alueella* he saattavat kohdata rasismia ja seksismiä työmarkkinoilla sekä pääsyssä korkeakoulutukseen.⁵ Suunnittelulla voi olla tärkeä rooli hierarkioiden purkamisessa ja vallankäytön tasapainottamisessa, esimerkiksi osallistamalla ja pyrkimällä antamaan ääni marginalisoituneille ryhmille.

Vaikka keskustelu intersektionaalisesta feminismistä vaikuttaa olevan USA-keskeistä, on se ollut kuitenkin yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa mukana myös Suomessa. Esimerkiksi pääministeri Sanna Marinin hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023 painotti intersektionaalisuutta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 9, 13.) Muun muassa tässä yhteydessä käsite sai kritiikkiä oikeistolta, ”politisoituneena päälle liimattuna ideologiana”, jossa tavoitellaan ”uhrihierarkiaa” (Yle 2020). Crenshaw mainitsee ilmiön tyypilliseksi myös

⁵ *Kurinpitoalueella* rasismi ja seksismi saattavat ilmetä epäoikeudenmukaisena kohteluna poliisin ja oikeusjärjestelmän toimesta, mikä voi näkyä esimerkiksi vähempinä mahdollisuuksina saada oikeutta tai apua viranomaisilta. *Hegemonisella alueella*, eli esimerkiksi kulttuurissa ja mediassa mustat naiset saattavat kohdata stereotyyppioita ja vähättelyä, mikä voi vaikuttaa itsetuntoon ja menestymismahdollisuuksiin. *Ihmisten välisellä alueella* he saattavat kokea päivittäistä syrjintää mielipiteiden vähättelyn tai muun ennakkoluuloisen käytöksen muodossa.

USA:ssa. Hän ei pidä yllättävänä, että tilanteessa, jossa vaaditaan epäoikeudenmukaisuuksiin puuttumista, nykyisen järjestelmän kannattajat hyökkäävät, koska he vastustavat nykyisen vallalla olevan tilanteen muuttamista, jota tasa-arvon toteutuminen saattaisi vaatia. (Steinmetz 2020.) Intersektionaalisen feminismin käsite on saanut kritiikkiä myös siitä, että se on monimutkainen ja vaikea käyttää (Abdulkarim 2020). Onkin nurinkurista käyttää vaikeasti saavutettavaa termiä asiasta, jonka tulisi purkaa esteitä keskustelulle ja toiminnalle. Jo pelkkä sana feminismi tuntuu sulkevan erityisesti niiden korvat, joilla on valtaa ja asema vaikuttaa.

Suunnittelija on valta-asemassa. Suunnittelijat eivät ole neutraaleja ja puolueettomia, eikä tämän vuoksi myöskään suunnittelu ole neutraalia. Suunnittelulla on vaikutus seksismiin, rasismiin ja ihmisten sekä resurssien hyväksikäyttöön maailmassa, jonka vuoksi on tärkeää, että suunnittelija ymmärtää oman ja muiden paikan suhteessa valtaan, etuoikeuksiin ja sortoon. Suunnittelijan tulisikin vallankäyttäjänä tunnistaa oma sijaintinsa ja asemansa sekä yksilötasolla että ammattimielessä sekä tunnistaa mahdolliset henkilökohtaiset tiedostamattomat ennakkoluulot ja sisäistetyt sortomekanismit. Tämä on ensisijaisen tärkeää piilotettujen valtarakenteiden paljastamisessa suunnitteluprosessissa. (Effort 2020; Place 2023, 6, 13, 17.) Suunnittelijan tulisi harjoittaa itsereflektiota, huomata etuoikeutensa, kyseenalaistaa omistajuutta ja suhtautua kriittisesti normeihin. Tarvitaan uudenlaisia suunnittelutapoja. Inklusiivisten ja kulttuurisensitiivisten suunnittelukäytäntöjen kehittäminen vaatii jatkuvaa kriittistä ja uteliasta otetta. Se on prosessi, joka edellyttää jatkuvaa menneisyyden ja nykyisyyden tarinoiden analysointia, sekä tulevaisuuden hahmottelua. (Effort 2020.) Erete, Rankin ja Thomas (2023) kuitenkin huomauttavat, että risteävän vallankäytön analysointi on hyvin monimutkaista ja vaativaa työtä, sillä se vaatii voimakasta itsereflektiota ja ymmärrystä siitä, että Matrix of Dominationin purkaminen paljastaa oman osallisuuden rakenteellisen sarron ylläpitämisessä. Feminismi ei ole pelkkä teoreettinen ajatusmaailma, vaan siihen kuuluu olennaisena osana aktivismi, toiminta muutoksen aikaansaamiseksi yhteiskunnassa (D'Ignazio & Klein

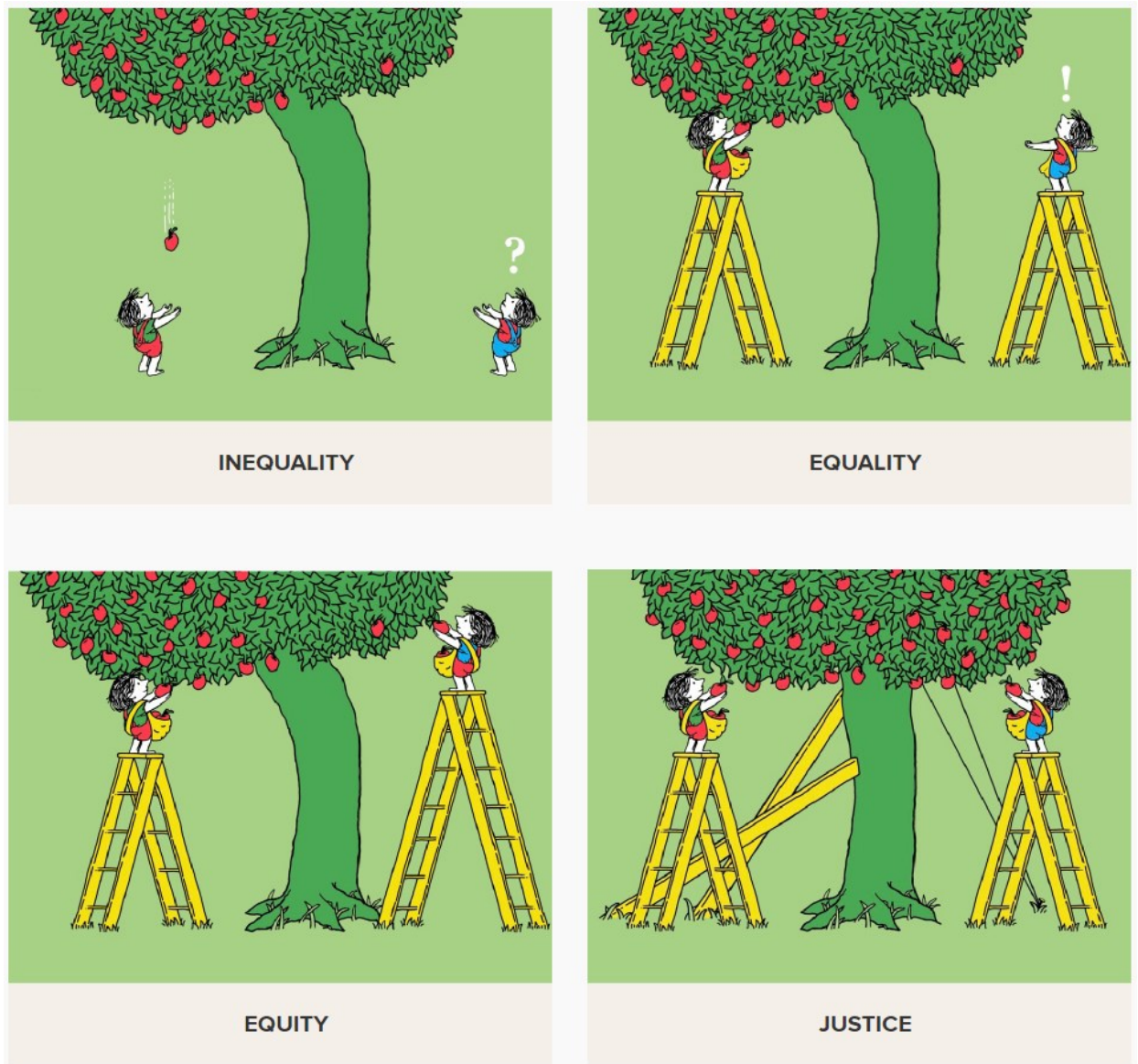
2020, 3). Se haastaa vallitsevia normeja ja valtarakenteita paljastaen, miten yksilöt kokevat sortoa. Sen tavoitteena on yhdistää yksilöiden kokemukset niihin järjestelmiin, jotka heitä sortavat. (Place 2023, 4–5.)

3.3 Tasa-arvo, tosiasiallinen yhdenvertaisuus, oikeudenmukaisuus

Intersektionaalinen feminismi pyrkii luomaan syrjinnästä vapaan yhteiskunnan, jossa jokainen yksilö ja yhteisö voi nauttia todellisesta yhdenvertaisuudesta, joka huomioi monimuotoiset identiteetit. Intersektionaalisen feminismin päämäärä ei ole vain *tasa-arvo* (engl. equality) vaan pidemmälle vietyä *equity*, jonka käynnän tässä *tosiasialliseksi yhdenvertaisuudeksi*, ja sitä myötä yhteinen vallalla olevasta epäoikeudenmukaisesta tilanteesta vapautuminen, josta kaikki ihmisryhmät hyötyvät. (D'Ignazio & Klein 2020, 60–63.)

Kuva 4 havainnollistaa tasa-arvon, todellisen yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden eroja. *Tasa-arvo* tarkoittaa kaikkien tasavertaista kohtelua riippumatta heidän olosuhteistaan (Sales 2021, 21–23) ja samojen poliittisten ja sosiaalisten oikeuksien, vallan, hyvinvoinnin ja resurssien jakamista kaikille (THL i.a.c). Kuvasarjan kuvassa *equality* kuvataan, miten tasapuolisuuden nimissä molemmille annetut saman korkuiset tikkaat eivät takaa oikeudenmukaista lopputulosta, kun yhteiskunnan rakenteet ja valta jakautuvat epätasaisesti.

Intersektionaalinen feminismi ottaa huomioon historian roolin ja ylisukupolvisuuden eriarvoisuuden taustalla (UN Women Suomi 2021). *Tosiasiallinen yhdenvertaisuus* tarkoittaa pyrkimystä saavuttaa tasavertainen lopputulos, jotta haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien asemaa ja olosuhteita voidaan parantaa, vaikka se tarkoittaisi erilaista kohtelua eri ihmisryhmille. Se huomioi nykyiset valtaerot ja jakaa resurssit niiden perusteella. (D'Ignazio ja Klein 2020, 62–63) Tätä kutsutaan *positiiviseksi erityiskohteluksi* (THL i.a.c.), jossa annetaan tukea niille, jotka kohtaavat esteitä, kuten puuttuvan internet-yhteyden tai alemman toimeentulon (Sales 2021, 21–23). Tätä visualisoi kuvasarjan 4 kuvassa *Equity* oikeanpuoleisen hahmon korkeammat tikkaat.

Kuva 4. Addressing Imbalance, Tony Ruth (Maeda 2019, viitannut Milken Institute School of Public Health 2020). Suomennettuna vasemmalta oikealle epätasa-arvo, tasa-arvo, tosiasiallinen yhdenvertaisuus, oikeudenmukaisuus. Kuvaa on muokattu.

Oikeudenmukaisuus (engl. justice) tässä yhteydessä menee yhdenvertaisuutta pidemmälle korjaamalla rakenteita niin, että ne ovat pitkäaikaisesti kestäviä, yhdenvertaisia ja saavutettavia kaikille (Milken Institute School of Public Health 2020). Sosiaalisessa oikeudenmukaisuudessa ihmiset ovat vastuussa toistensa hyvinvoinnista sekä heillä on yhteinen velvollisuus varmistaa, että kaikilla on tasavertaiset mahdollisuudet menestyä ja onnistua yhteiskunnassa. Se on myös

perusta tasapainoiselle ja harmoniselle yhteiskunnalle ja paremmalle elämälaadulle kaikille ihmisille, kuten YK:n entinen pääsihteeri Ban Ki-moon on korostanut. (UNRIC 2014.) Tätä visualisoi kuvasarjan 4 viimeinen kuva, jossa erilaiset rakenteet tukevat omenapuuta, niin, että se jakaa tasaisesti omenoita molemmille hahmoille.

Yhdenvertaisuus on haasteellisempaa kuin pelkkä tasa-arvo, koska se edellyttää ajan, historian ja valtdynamiikkojen huomioimista (D'Ignazio & Klein 2020, 62–63). Kun suunnittelussa tavoitellaan oikeudenmukaisuutta tasa-arvon sijaan, ratkaisut perustuvat yksilöiden ja ryhmien tiettyihin tarpeisiin eivätkä ajatukseen siitä, että kaikkia kohdeltaisiin samalla tavalla (Sales 2021, 22).

3.4 Normit

Normit ovat tiedostettuja tai tiedostamattomia oletuksia ja stereotypioita siitä, mikä katsotaan yksilöiden tai ryhmän hyväksyttäväksi tai normaaliksi käytökseksi yhteiskunnassa ja minkälaisia ihmisten tulisi olla (SAKKI ry, Seta ry, SSL ry & FSS rf 2013, 10; THL i.a.a.). Ne vahvistavat ja aiheuttavat syrjintää sekä vaikuttavat siihen ketä, kuunnellaan ja ketä jätetään ulkopuolelle. Tiedostamalla ja ymmärtämällä niiden juuret normit saadaan näkyväksi ja niitä voidaan haastaa. Normikriittisyys haastaa normeja antaen kaikkien olla omanlaisiaan. Se myös auttaa tarkastelemaan valtarakenteita esimerkiksi suunnittelutyössä. Rakenteita muuttamalla voidaan vähentää syrjintää. (SAKKI ym. 2013, 10–11.)

Maailma on suunniteltu valkoisten, heterojen, keskiluokkaisten, työkykyisten, cissukupuolisten, globaalista pohjoisesta kotoisin olevien miesten näkökulmasta, heidän tarpeensa keskiössä ja heidän toimestansa (Criado Perez 2020, 11, 39; Costanza-Chock 2020, 79–80; D'Ignazio & Klein 2020, 8), niin kuin aikaisemmin etuoikeuspyörästäkin havaittiin. Valkoisuutta ja mieheyttä pidetään oletuksena (engl. default) ja normina. Maailma on muokattu heidän tarpeensa huomioon ottaen, jättäen ulkopuolelle kaikki muut, jotka joutuvat toimimaan

maailmassa, joka ei ole suunniteltu heitä varten eikä heidän tarpeilleen. On tärkeää kuitenkin huomata, että valkoinen ja mies on identiteettiä siinä missä nainen ja mustakin, ei lähtökohta. (Criado Perez 2020, 39, 41.)

Perinteiset sukupuoliroolit tulkitaan eri tavoin: naisten vaaleanpunainen mekko nähdään stereotyyppisenä, kun taas perinteinen miesten pukeutuminen nähdään yleisenä (Marçal 2021, 136). Toiminnallisuuteen liittyvät esteettiset muodot hyväksytään, mutta esimerkiksi kukkakuvio porakoneessa alentaa tuotteen arvoa. Tämä voi osaltaan ylläpitää ja rakentaa sukupuolien, luokkien ja ikäryhmien välisiä hierarkioita. (Wikberg Nilsson & Jahnke 2018, 377–378.) Suunnittelun koulutus pohjautuu länsimaisiin suunnitteluperinteisiin, kuten graafisen suunnittelun koulutus ammentaa Bauhausista ja konstruktivismista. Tämä ylläpitää narratiivia, että hyvä suunnittelu tulee näistä perinteistä. Se jättää ulkopuolelle aliedustetut ryhmät ja ei-länsimaiset suunnittelukäytännöt. Se ylläpitää valkoisuutta ja miehisyyttä normina ja standardina. (Sales 2021, 13.)

Nykyinen tuotesuunnitteluprosessi, jossa suunnitellaan keskimääräiselle ihmiselle ja käytetään määrittelemättömän oletuskäyttäjän käyttäjätarinoita (Costanza-Chock 2020, 59), asettaa ihmiset eriarvoiseen asemaan jopa terveyden ja turvallisuuden näkökulmasta. Algoritmeihin perustuvassa suunnittelussa tämä lisää epätasa-arvoa maailmassa entisestään. (Criado Perez 2020, 183–184.)

Yksipuolinen narratiivi luo stereotyyppioita, jotka ovat puutteellisia ja tekevät yhdestä tarinasta ainoan tarinan. Se korostaa, miten olemme erilaisia sen sijaan, että korostaisi, miten olemme samanlaisia. Taloudellisessa ja poliittisessa maailmassa myös tarinat määrittyvät vallan periaatteen mukaisesti: kertomisen tapa, kertoja, kertomisen ajankohta ja kerrottujen tarinoiden määrä ovat sidoksissa vallankäyttöön. Se myös määrittää henkilön tai ryhmän tarinan. (Adichie 2009.) Tarinat vaikuttavat ihmisten tapaan nähdä maailma ja muokkaavat heidän maailmankuvaansa asettaen arvoja ja näkökulmia ”oikeiksi” tai ”normaaleiksi”, normeiksi. Esimerkiksi aktivistien tarinat peitetään usein kaupallisemmalla narratiivilla. Tämä narratiivi ei kerro aktivistien työstä, vaan korostaa esimerkiksi valkoisen miehen neroutta, kuten tapahtui Twitterin kohdalla, jossa Twitterin kehitys

kuitenkin juontaa juurensa aktivistien kehittämästä TXTmob-työkalusta. (Costanza-Chock 2020, 133.)

Normien ylläpitäminen voi tapahtua huomaamatta, ja oman suhtautumisen työstäminen suhteissa normeihin on erityisen tärkeää. Tulisi huomata hetket, jolloin ymmärtää toimineensa normeja ylläpitävästi, ja oppia niistä syyllisyyden potemisen sijaan. Yhteiskunnallisten epäoikeudenmukaisuuden käsittely voi olla vaikeaa, mutta hiljaisuus ylläpitää epätasa-arvoa. Tulisi kuunnella, kerätä ymmärrystä ja oppia toisten kokemuksista. (SAKKI ym. 2013, 12.)

Mutta miksi valkoisesta miehestä tuli normi ja keskimääräinen ihminen? Marçal (2021, 133) ja Rojola (2000, 143–144) esittävät teoriaksi 1500–1600-luvuilla Eurooppa-keskeisen luonnontieteellisen maailmankuvan kehittymisen seurauksena tapahtuneen ison muutoksen ihmisen ja luonnon välisessä suhteessa. Aikaisemmin ihmiset näkivät itsensä osana feminiinistä arvaamatonta maailmankaikkeutta, mutta uuden tieteellisen maailmankuvan perusteella valkoiset miehet loivat kaltaisistaan itsenäisiä, objektiivisia havainnoitsijoita ja luonnon alistajia, jotka yhdistettiin järkeen, aktiivisuuteen, riippumattomuuteen, rationaaliseen tieteelliseen rooliin. Muut sukupuolet, rodut ja eläimet taas liitettiin tunteisiin ja passiivisuuteen sekä ennustamattomaan ja irrationaaliseen luonteeseen. (Marçal 2021, 133; Rojola 2000, 143–144.)

Miehisen näkökulman pitäminen normaalina ja objektiivisena, ”terveenä järkenä” on Criado Perezin (2020, 282) mukaan vahvistusharhan tuotetta. Vahvistusharhaksi voi kutsua ilmiötä, jossa ihmisillä on tapana olettaa, että heidän tapansa ajatella tai tehdä asioita on tavallinen tai tyypillinen. Valkoisilla miehillä tätä luuloa vahvistaa se, että ympäröivä kulttuuri heijastaa heille heidän omia kokemuksiaan vahvistaen luuloa normaaliudesta. Tämä piilottaa mieskeskeisen ajattelun sukupuolineutraalin verhon taakse. Kun vallankäyttäjistä valtaosa on miehiä, he eivät välttämättä havaitse tätä tilannetta, mikä johtaa siihen, että he pitävät miehistä näkökulmaansa oletusarvoisena ja objektiivisena. Tämä ”terve järki” kuitenkin perustuu puutteelliseen tietoon sukupuolesta ja sen vaikutuksista. (Criado Perez 2020, 282.)

Myös dominantin ryhmän etuoikeusharha muotoutuessaan yksilötasolta kollektiiviseksi ja levittäytyessään vallan rakenteisiin rajoittaa vinoumien ja sarron tunnistamista ja ymmärtämistä. Eletyn kokemuksen ja kokemusasantuntijuuden puute rajoittaa kykyä nähdä ennalta ja estää vahinkoja. (D'Ignazio & Klein 2020, 29.) Ja pelkästään miehet eivät usko tähän. Erään tutkimuksen osallistujia pyydettiin piirtämään näennäisesti sukupuolineutraaleja sanoja kuten käyttäjä, osallistuja, henkilö, suunnittelija ja tutkija, ainoastaan sanat käyttäjä ja osallistuja olivat naispuolisten osallistujien piirtäminä yhtä todennäköisesti naisia. Muut sanat piirrettiin todennäköisemmin miehiksi. (Bradley, MacArthur, Hancock & Carpendale 2015, 163.) On kuitenkin olennaista huomioida, että myös valkoiset miehet hyötyvät normien murtamisesta ja voivat vapautua aggressiivisuuteen ja väkivaltaan perustuvista ahtaista maskuliinisuuden normeista ja löytää omia identiteettejään, jotka eivät perustu näihin stereotypioihin (Lupton 2021, 11).

3.5 Inklusiivisuuden käsitteestä

Inklusiivisuus pyrkii yhdenvertaiseen ja syrjimättömään toimintatapaan, joka ottaa kaikki mukaan (Työterveyslaitos i.a.). Sitran (i.a.) inklusion määritelmässä sanotaan: ”Erilaisuutta ei ole enää olemassa, vaan kaikki ihmiset ovat yhdenvertaisia.” Sitran määritelmä inklusiosta erilaisuuden osalta kuulostaa päinvas-taiselta intersektionaalisuuden määritelmän kanssa, jossa erilaisuus huomioidaan monikerroksisesti. Intersektionaalisuuden näkökulmasta inklusiivisuuskeskustelu ilman intersektionaalisuutta jää yksisuuntaisen ajattelun varaan marginalisoituneista ryhmistä ja sosiaalisista identiteeteistä.

Praslovan (2022) mukaan yksisuuntainen inklusio jättää ihmisiä ulkopuolelle. Yritysten harjoittamassa inklusiiossa huomioidaan valta-asemassa olevien valitsema hyväksyttävien ominaisuuksien joukko: milloin sukupuoli, milloin rotu, milloin neurodiversiteetti, mutta ei oteta huomioon identiteettien risteävyyksiä. (Praslova 2022.) Yritysten pyrkiessä lisäämään vähemmistöjen edustusta työvoimassaan saattaa syntyä ongelma, kun ulkoisen imagon parantaminen muuttuu tärkeämmäksi kuin todellinen osallisuus. Ilmiötä kutsutaan *tokenismiksi*. Tokenismi voi aiheuttaa vähemmistöön kuuluvien työntekijöiden tunteen siitä, että heidän panostaan

arvostetaan vain pintapuolisesti tai heidät asetetaan esille pelkästään imagon vuoksi. (Sales 2021.) Osallistamista voidaan arvioida suunnitteluprojektissa esimerkiksi soveltamalla Arnsteinin (2019, 26–33) Osallistumisen tikapuita, joissa edetään manipulaatiosta eriasteisiin tokenismeihin ja lopulta korkeimmalle tasolle, jossa kansalaiset ja valtaapitävät, tai suunnittelun tapauksessa marginalisoidut ja suunnittelijat, jakavat prosessin täysivaltaisina kumppaneina.

Ongelmana on kuitenkin myös yhteiskuntaan juurtuneiden vallitsevien valtarakenteiden ja asenteiden jatkuminen esimerkiksi neuvotteluissa ja kokouksissa, joissa miehet usein keskeyttävät muita sukupuolia edustavia henkilöitä, samalla kun keskeyttäminen muiden kuin miesten toimesta nähdään paheksuttavana ja jopa rangaistavana käytöksenä (Criado Perez 2020, 295). Placen (2023, 17) mukaan inklusiivisuuden ja monimuotoisuuden edistämisen toimenpiteet työpaikoilla eivät yksinään kykene horjuttamaan syvästi juurtuneita valtarakenteita ja vallitsevaa tilannetta. On ymmärrettävä sortamisen monimutkaisuus sekä sen erilaiset ilmenemismuodot, jotta voidaan kehittää uusia tapoja purkaa valtarakenteita suunnittelun avulla (Place 2023, 17).

Crenshaw (2020) muistuttaa, että syrjinnän ja haittojen lisäksi pitäisi keskittyä myös ansaitsemattomaan inklusioon ja etuoikeuksiin (Steinmetz 2020). Monteiro (2019, 72) myöntää, että ovet aukeavat suunnittelutyöpaikkoihin valkoiselle miehelle helpommin kuin naisille tai mustille, ja erityisesti mustille naisille. Tämä johtuu siitä, että valkoinen mies vastaa yleistä ajatusta siitä, millainen suunnittelijan odotetaan olevan ja näyttävän. Ansaitsematon inklusio voisi myös tarkoittaa sitä, miten jotkut dominoivat ryhmät voitaisiin tarkoituksella jättää ulkopuolelle, jotta valtarakenteet ja asenteet eivät pääsisi vaikuttamaan päätöksentekoon ja marginalisoituneiden ääni saataisiin todella kuuluviin. Tällaisen määrittelyminen ei kuitenkaan ole ongelmatonta.

3.6 Tieto

Se mitä pidetään tietona tai tieteenä, on valta-asemassa olevien määrittelemää, samoin kuin kuka saa tutkia ja mitä tutkitaan. Tiedon tuottaminen perustuu

muun muassa tiedon tunnistamiseen, tallentamiseen ja välittämiseen. Nämä vaikuttavat siihen, mitä ajatuksia, toimintoja tai prosesseja pidetään tärkeinä. Tiedon tuottamiseen vaikuttavat kuitenkin myös tiedontuottajan henkilökohtaiset ja kulttuuriset valinnat, jotka muokkaavat käsitystä todellisuudesta ja historiasta. (Talja & Saarikoski 2021, 21.) Suunnittelijat käyttävät, keräävät ja tuottavat itse tietoa ja dataa käyttäjäymmärryksen, ongelman määrittelyyn, ideoinnin, ratkaisujen arvioinnin tarpeisiin sekä informoitujen päätöksien tekoon suunnitteluratkaisuista ja niiden vaikutuksista. Tämän opinnäytetyön kannalta oleellista selvittää tietoon liittyvät kolme teemaa: *kognitiiviset vinoumat, data ja algoritmit* sekä *feministinen tiedontuottaminen*.

3.6.1 Kognitiiviset vinoumat

Maalaisjärkeen ja intuitioon luottamista tulisi välttää suunnittelussa, koska se todennäköisesti johtaa kognitiivisiin vinoumiin esimerkiksi kyselyjen laatimisessa ja datan analysoinnissa (D'Ignazio & Klein 2020, 162). Ihmisen mieli pyrkii kohti varmuuden tunnetta ja tekee usein nopeita päätöksiä väsyneenä ja kiireessä käyttäen olemassa olevia valmiiksi määriteltäviä tiedostamattomia sisäisiä malleja. Näennäinen varmuus voi syntyä, vaikka nopeat päätökset voivat johtaa virheellisiin tilanteisiin, joita kutsutaan *kognitiivisiksi vinoumiksi* (engl. cognitive bias). (Thomas 2020, luku 1–2.) Suunnittelijan omat vinoumat vaikuttavat siihen, millaisia ihmisiä kohtaan hän kokee suurinta empatiaa (Place 2023, 78–79). Kognitiivisia vinoumia, joita myös harhoiksi kutsutaan, on lukuisia.

Jotta nykyisiä valtarakenteita voitaisiin haastaa suunnittelussa, Placen (2023,1) mukaan suunnittelijan kognitiivisten vinoumien sijaan tulisi tarkastella sitä, kuinka rakenteelliset, syvälle juurtuneet sortojärjestelmät ja valtarakenteet vaikuttavat suunnittelijan toimintaan. Samoilla linjoilla ovat D'Ignazio ja Klein (2020, 63), jotka kuitenkin pitävät vinoumien huomioimista merkittävänä, mutta toteavat, ettei se yksin riitä tekemään suunnittelusta oikeudenmukaisempaa.

3.6.2 Data ja algoritmit

Intersektionaalinen feminismi tutkii valtaa, ja nykymaailmassa data on valtaa. Algoritmit, joiden tarkoituksena oli tarjota objektiivisuutta, tehokkuutta ja oikeudenmukaisuutta, ovatkin täynnä inhimillisiä ennakko-oletuksia ja vinoumia. Ne toistavat ja vahvistavat epäoikeudenmukaisia valtarakenteita. Valta-asemassa olevat käyttävät algoritmeja välineenä päätöksenteossa monilla aloilla, kuten terveys-, koulutus-, rekrytointi-, rahoitus- ja turvallisuusalalla, vaikuttaen haitallisesti yhteiskunnan eri osa-alueisiin (Costanza-Chock 2020, 61; Noble 2018, 1–10; O’Neil 2017, 14 ja 198). Datatiede palvelee pääasiassa voiton ja tehokkuuden tavoittelua sekä valvonnan lisäämistä marginalisoituja kohtaan. Yhdysvalloissa tätä toteuttavat eliittiyliopistot, valvova hallinto ja suuryritykset, joissa valtaa pitävät pääasiallisesti miehet. (D’Ignazio & Klein 2020, 14, 42.)

Miesten tekemä tutkimus miehistä yleistetään tiedoksi kaikista maailman ihmisistä, kuten länsimaisessa lääketieteessä, jossa miehen keho edustaa koko ihmiskuntaa. Dataa naisista on historiassa ja nykyäänkin puutteellisesti tai ei lainkaan. Sitä ei joko kerätä tai kerättyä dataa ei jaotella biologisen sukupuolen perusteella. Koska sukupuolidatasta on valtava puute, miehisyyttä pidetään yleispätevänä, ja koska miehisyyttä pidetään yleispätevänä, naisista ei kerätä dataa muuten datakylläisessä maailmassa. Erityisesti ei-valkoisista, toimintarajoitteista tai työväenluokkaisista naisista on lähes olemattomasti dataa, mikä tarkoittaa, että heidän tietojaan ei voida käyttää opetusdatana tekoälyn koulutuksessa. Tämä aiheuttaa vahinkoa naisille ja muille sukupuolille esimerkiksi tekoälyn arviointia usein käytävissä rekrytointeissa, rahoituksessa, poliittisessa päätöksenteossa, mutta myös hätätilanteissa, kuten sairastuessa, kolaritilanteissa ja katastrofeissa. Järjestelmien suunnittelu ilman sukupuolen näkökulmaa voi johtaa siihen, että muiden kuin miesten näkökulma jää aliedustetuiksi. (Criado Perez 2020, 11–14, 40–41, 183, 211, 293.)

Algoritmit saattavat johtaa myös uudenslaisiin rotuprofilointeihin. Esimerkiksi Googlen hakukoneet ovat ylläpitäneet naisten, tyttöjen ja mustien ihmisten marginalisointia sekä vääristynyttä rasistista ja seksististä kuvastoa. (Noble 2018,

1–10.) Algoritmien valvominen ja vastuullisuus on elintärkeää (O’Neil 2017, 14, 198). Tulisi pohtia syvällisesti, mitä arvoja näissä digitaalisissa päätöksentekotyökaluissa korostetaan (Noble 2017, 14).

D’Ignazio ja Klein (2020, 166–167) huomauttavat myös datan keruun tavoista ja tulkinnoista, ettei pelkkien numeroiden tulisi antaa ”puhua itsestään”, koska se voi johtaa mahdollisiin väärin tulkintoihin tai tulosten merkityksen häviämiseen. Ne heijastavat ja ylläpitävät vallan epätasa-arvoa. Rinnalle olisi tuotava laadullisia datankeruumenetelmiä, koska se voi feministitutkijoiden mukaan usein tallettaa paremmin hienovaraisuuksia ja yksityiskohtia kuin määrällinen data. (D’Ignazio & Klein 2020, 145, 166–167, 241.)

3.6.3 Feministinen tiedon tuottaminen

Kun demokratian laajentuessa marginalisoituneet saavat äänen, tieteestä paljastuu vääristymiä ja aiempia totuuksia aletaan kyseenalaistamaan. Feministisen tiedon tuottamisen käsite objektiivisuudesta määritellään eri tavoin kuin perinteinen käsitys *universaalista objektiivisuudesta*. Tärkeää on ymmärtää, että objektiivisuus ja arvoneutraalius tiedon tuottamisessa eivät ole täysin mahdollisia, koska poliittisuus vaikuttaa tiedontuotantoon monella tavalla. Poliittisuus ei tule tiedontuotantoon ainoastaan ulkoa päin, vaan lisäksi instituutioiden, rakenteiden, prioriteettien ja kielen kautta. (Ronkainen 2000, 169.)

Pluralismi painottaa, ettei monimutkaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä voi ymmärtää yhden näkökulman kautta, koska erilaiset prioriteetit ohjaavat meitä näkemään asiat eri tavoin (Hautamäki 2018). Feminismissä arvostetaan monia perspektiivejä ja ääniä, koska se muodostaa kokonaisemman kuvan käsiteltävistä asioista. Ihmisten luoma tieto heijastelee heidän omia kokemuksiaan ja asemaansa maailmassa. Eri näkökulmien ja sijaintien avulla voidaan saavuttaa syvällisempi ja vahvempi käsitys maailmasta. (D’Ignazio & Klein 2020, 136.)

Sandra Hardingin *feministisessä näkökulmateoriassa* (engl. Standpoint theory) ajatuksena on, että tietämistä ja ymmärrystä todellisuudesta muokkaa eläminen ja kokemus tietyssä sosiaalisessa asemassa (standpoint). (Ronkainen 2000,

173.) Se huomioi, että marginalisoidut ryhmät ovat paremmin tietoisia omista asioistaan ja parhaita esittämään kriittisiä kysymyksiä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tämä tekee tarpeelliseksi tutkia valtasuhteita näiden ryhmien näkökulmasta. Teoria painottaa, ettei ole yhtä absoluuttista tai universaalista totuutta. (Bowell i.a.; Hautamäki 2018; Rajala 2000, 152.) Teoriassa ryhmien kokemukset ovat keskeisemmässä asemassa kuin yksilölliset kokemukset, mikä vaatii epäoikeudenmukaisten rakenteiden tunnistamista ja käsittelyä ryhmätasolla (D'Ignazio & Klein 2020, 279).

Paikantuneisuus (engl. situatedness) on Donna Harawayn luotsaama feministinen teoria. Se korostaa, että tiedon luomisessa on tärkeää tiedostaa ja määrittellä oma asemansa ja suhteensa tutkimusaiheeseen, koska tutkimus on aina sidoksissa tiettyyn aikaan ja paikkaan. Se mahdollistaa luovien ja epätavallisten tutkimuskäytäntöjen käytön ja yhteistyön tavalla, joka poikkeaa perinteisestä tutkimuksesta. Se kyseenalaistaa universaalien ja objektiivisten tiedon korostamisen sijaan kontekstin ja yksilöllisen näkökulman ja aseman merkitystä. (Rojola 2000, 152–155; Haraway 1997, 198–199.) *Positionaalisuus* tarkoittaa, että maailmaa tarkastellaan omasta ainutlaatuisesta näkökulmasta, joka on muodostunut omista sosiaalisista ja poliittisista taustoista sekä identiteetistä. Tämä vaikuttaa siihen, miten ihminen tulkitsee ja ymmärtää asioita. (Pearl & Intrigator 41, 2023.) Esimerkiksi valkoiset miehet osaavat tehdä päätöksiä ja esittää kysymyksiä vain valkoisen miehen näkökulmasta ja kokemuksiin nojaten (Monteiro 2019, 72). Oman paikan tunnistaminen ja määrittely on tärkeää läpinäkyvyyden vuoksi, jotta voidaan ymmärtää mahdolliset vinoumat ja hyödyntää eri näkökulmia arvokkaina perspektiiveinä (D'Ignazio & Klein 2020, 83) sekä ottaa niistä vastuu (Rojola 2000, 155; Ronkainen 2000, 175).

4 Tutkimusmetodit ja -aineisto

4.1 Tutkimusmetodin esittely

Tämä opinnäytetyö on toteutettu kirjallisuuskatsausta mukailevana tutkimuksena. Bearfield ja Warren (2008, 62) kuvailevat kirjallisuuskatsausta tutkimusmetodiksi, joka pyrkii yhdistämään eri teoksia osaksi laajempaa argumenttia tai kokonaisuutta sekä luomaan siitä kokonaiskuvan. Sen odotetaan tarjoavan syvällisempää analyysiä ja kriittistä pohdintaa tutkimuskysymyksen ympärillä (Bearfield & Warren 2008, 62). Salminen (2023, 4) korostaa kirjallisuuskatsauksen tavoitetta kehittää nykyisiä teorioita ja luoda uusia sekä tuoda lisää ymmärrystä tutkittavaan aiheeseen. Kirjallisuuskatsaus on myös laajempi kuin pelkkä kirja-arvostelu tai luettelo lyhyesti tiivistetyistä aineistosta, jotka eivät tarjoa syvällistä ja kriittistä tarkastelua useammasta julkaisusta, joka on keskeistä kirjallisuuskatsauksessa (Bearfield & Warren 2008, 62).

Salmisen (2011, 6) mukaan kirjallisuuskatsaukset voidaan jaotella kolmeen: systemaattinen kirjallisuuskatsaus, kuvaileva kirjallisuuskatsaus ja meta-analyysi. *Kuvailevaa kirjallisuuskatsausta* kuvataan yleiskatsauksena ilman tiukkoja sääntöjä. Tämä lähestymistapa mahdollistaa kattavan kuvauksen muodostamisen tutkittavasta ilmiöstä sekä sallii laajemmat ja avoimemmat tutkimuskysymykset systemaattiseen katsaukseen tai meta-analyysiin verrattuna. (Salminen 2011, 6.)

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus voidaan jakaa kolmeen suuntaukseen, *narratiiviseen, kartoittavaan ja integroivaan* (Salminen 2023, 8). Tämän opinnäytetyön suuntaukseksi valikoitui *integroiva katsaus*, jolla voidaan tarkastella ilmiötä mahdollisimman monista eri näkökulmista, mikä voi johtaa uuden tiedon ja ymmärryksen kasvamiseen jo tutkitusta aiheesta. Verrattuna systemaattiseen katsaukseen integroiva katsaus on vähemmän rajoittava. Se ei valikoi tutkimusaineistoa yhtä tarkasti: se sallii erilaisten metodien käytön tutkimuksissa, jotka toimivat analyysin perustana. Se kuitenkin seuraa systemaattisen katsauksen vaiheita: *tutkimusongelman määrittely, aineiston hakeminen, tutkimusaineiston ja*

sen laadun arviointi ja tulosten kuvaileminen. Narratiiviseen katsaukseen verrattuna integroiva suuntaus sisältää myös kriittisen analyysin. (Salminen 2011, 6–8, 16.) Kriittisen arvioinnin avulla tutkija pystyy tunnistamaan ja erottamaan tärkeimmät tutkimusmateriaalit muista aineistoista ja rakentaa siitä perustan katsaukselle (Birmingham 2000, viitannut Salminen 2011, 8). Kriittinen analyysi ja erilaisten metodien käytön salliminen vastaa pyrkimyksiäni nostaa aineistosta esiin eniten mainittuja lähestymistapoja ja rajaamaan katsauksen vain niihin ja suorittamaan kriittisen analyysin nostetuista lähestymistavoista.

Aineistona integroivassa kirjallisuuskatsauksessa voidaan käyttää muitakin kuin vertaisarvioituja tutkimuksia, kuten käytäntöä koskevia ammatillisia aineistoja kartoittavan katsauksen tapaan (Salminen 2023, 10; Vilkkä 2023). Tämä sopii mielestäni tämän opinnäytetyön tutkimukseen, jossa tähdätään esittelemään näkökulmia käytännön suunnittelutyöhön mahdollisesti sovellettaviksi.

4.2 Aineiston haku ja valintakriteerit

Integroivan kirjallisuuskatsauksen vaiheita seuraten tutkimusongelman määrittelyn jälkeen seurasi aineiston haku. Aineiston haussa käytin hakusanoja: “intersection*”, “feminis*”, “intersectional feminis*”, “design thinking”, “human centred design”, “crenshaw kimberle”, “inclusi*”, “gender”, “race”, “disability”. Hakusanoja käytettiin yksin tai yhdistelminä AND- ja OR-operaattoreita käyttäen. Tietokantoina aineiston haussa ovat palvelleet ACM, Taylor & Francis Online, Google Scholar, MetCat Finna, Kirkes, YouTube, Google. Hakuja on toteutettu myös artikkeleiden ja kirjojen lähdeluetteloita hyödyntämällä sekä vinkkeinä opiskelijatovereilta, ammattikorkeakoulun kursseilta sekä aiheeseen syventyneeltä ammattisuunnittelijalta. Tieteellisten artikkeleiden kohdalla rajausta tapahtui sen perusteella, että koko teksti oli saatavilla sähköisesti Metropolia AMK:n tunnuksilla tietokannoista. Aineiston julkaisupäiville en asettanut aikarajaa, koska lukuun ottamatta joitain yksittäisiä tuloksia hakutulosten julkaisut sijoittuvat viimeisen kymmenen vuoden sisään.

Taulukko 1 Kirjallisuuskatsauksen aineisto

Aineisto	Tekijä	Julkaisu- vuosi	Löytyi
Design justice	Costanza-Chock, Sasha	2020	AMK kurssi, DFN ⁶ kirjalista, lähdeviit- taukset
Feminist designer: On the personal and the political in design	Place, Alison	2023	Vinkki alumnilta
There is no average per- son. Designing with inter- sectionality in mind	Dalen, Lee	2021	Inclusive design 24 virtuaalitapahtuma. Aiempi tutustumi- nen
What designers can learn from intersectional femi- nism ⁷	Azad, Fahmida	2020	Interaction 20 - tapahtuma
Feminist design thinking: A norm-creative approach to communication design	Tham, Jason Chew Kit	2019	ACM tietokanta hakusanoilla "de- sign thinking" AND intersection* 13.9.2023
Situated design thinking. Kokoelmateoksesta Differ- ent perspectives in design thinking	Wikberg Nils- sonin, Åsa	2022	MetCat Finna tietokannasta hakusanoilla gender AND "design thinking" 20.10.2023
A method to the madness: Applying an intersectional analysis of structural op- pression and power in HCI and design	Erete, Sheela & Rankin, Yo- landa & Tho- mas, Jakita	2023	ACM tietokannasta hakusanoilla "hu- man centred de- sign" AND inter- section* 15.10.2023

⁶ Data feminism network

⁷ Opinnäytetyön teon loppupuolella videotallenne poistettiin Interaction 20 tapahtuman sivustolta.

Kirjallisuuskatsauksen aineisto on koostettu integroivan kirjallisuuskatsauksen mahdollistamalla tavalla sisältäen monipuolisesti erityyppisiä julkaisuja niin kuin taulukosta 1 voi havaita. Mukana on yhteensä seitsemän julkaisua: kaksi vertaisarvioitua kirjaa, kaksi vertaisarvioitua tutkimusartikkelia, yksi vertaisarvioitu laajennettu tiivistelmä, yksi webinaari ja yksi konferenssipuheenvuoro.

Sekoittamalla tieteellistä tutkimusta ja asiantuntijoiden mielipiteitä uskoin saavani myös kattavamman kuvan lähestymistavoista ja niiden mahdollisesta soveltamisesta käytännön tilanteisiin. Ei-tieteellisten artikkeleiden laadun arvioinnissa antoivat painoarvoa esimerkiksi tapahtuman järjestäjän arviot puhujavalinnassaan sekä puhujien ammatilliset taustat. Kirjat valikoituivat suositusten ja etukäteen tutustumisen perusteella. Ne ovat MIT Pressin julkaisemia ja käyneet läpi vertaisarvioinnin. Erityisesti Design justiceen (2020) viitataan useissa vastaan tulleissa julkaisuissa. Se vaikuttaa olevan selvästi aihepiiriin liittyvä keskeinen teos. Webinaari löytyi tutkiessani Inclusive design 24 tapahtuman videotallenteita YouTubesta. Puheenvuoro löytyi Interaction 20 tapahtuman ohjelmalistauksesta. Tieteellisten artikkelien kohdalla kävin yhteensä 52 kappaletta hakutulosten kautta noussutta artikkelia läpi, jotka olin valikoinut hakutulosten, otsikon ja tiivistelmän läpilukemisen perusteella. Sen jälkeen kävin artikkeleita läpi hakien artikkelista sanaa ”intersectional” ja muita haussa käytettyjä hakusanoja, jotka auttoivat minua artikkelien silmäilyn prosessissa ja pääsemään nopeasti syvemmin kiinni siihen, miten artikkeleissa käsitellään aihetta.

Monipuolisuuden lisäksi jokaisen julkaisun tuli käsitellä tarpeeksi syvästi sekä intersektionaalista feminismiä että suunnittelua. Suunnittelun tai intersektionaalisen feminismin pelkän maininnan tasolle jäävä käsittely rajasi julkaisun pois. Julkaisun tuli myös esitellä lähestymistavan/tapoja intersektionaalisen feminismin implementoinniksi suunnitteluun. Julkaisu, joka käsitteli esimerkiksi ainoastaan aihetta pedagogisista lähtökohdista tai intersektionaalisuuden tarvetta suunnittelutyöpaikoille työpaikkakulttuurin näkökulmasta rajautuivat pois. Pois rajautuivat julkaisut, jossa tarkasteltiin suunnittelua intersektionaalisen feminismin näkökulmasta, mutta korostuneesti vain yksisuuntaisen tekijän, kuten esimerkiksi pelkästään sukupuolen tai rodun kautta. Suomalaisesta näkökulmasta

minusta oli myös tärkeää monimuotoisuuden vuoksi saada tutkimukseen muitakin kuin amerikkalaisia tutkimuksia. Pohjoismaista panosta tähän tutkimukseen toivatkin *Feminist design thinking: A norm-creative approach to communication design* (2019) ja ruotsalainen *Situated design thinking* (2022) julkaisut. Ne yhdistävät ruotsissa kehitettyä normiluovaa lähestymistapaa muotoiluajatteluun.

Sasha Costanza-Chockin *Design justice* (2020) kirja esittelee laajasti ja perusteellisesti suunnittelun oikeudenmukaisuutta eli sosiaalisen oikeudenmukaisuuden teorian ja muotoilun yhteensovittamista. Teos tuo esiin useita lähestymistapoja muun muassa monien tapaustutkimusten avulla. Monet kirjan argumentit pohjautuvat intersektionaalisen feminismiin. Kirja antaa äänen monille alan uraauurtaville ryhmille, liikkeille ja vaikuttajille. *Feminist designer: On the personal and the political in design* (2023) on Alison Placen teos, joka luo katsauksen tämänhetkisen feministisen suunnittelun kenttään. Kirja esittelee tapauksia, esseitä ja haastatteluja antaen äänen monille marginaaleissa toimiville suunnittelijoille ympäri maailmaa. Hän käsittelee ytimekkäästi intersektionaalisen feminismiin avaintemoja kuten valtaa, tietoa, hoivaa, pluralismia, vapautumista ja yhteisöä myös suunnittelun kannalta katsottuna.

Inclusive design 24 virtuaalitapahtuman yhteydessä julkaistu webinaari *There is no average person; Designing with intersectionality in mind* (2021) on Lee Dalen käytännönläheinen ja liiketoimintalähtöinen sukellus suunnitteluun intersektionaalisen feminismiin ja inklusiivisuuden lähtökohdista. Lee käy webinaarissa läpi käyttäjäpersoonien ongelmaa ja tarjoaa sille vaihtoehdon. *What designers can learn from intersectional feminism* (2020) puheenvuorossaan Interaction 20 tapahtumassa Fahmida Azad kertoo, mitä suunnittelija voi oppia intersektionaalista feminismistä rinnastaen suunnittelijan työn aktivismiin.

Jason Chew Kit Thamin *Feminist design thinking: A norm-creative approach to communication design* (2019) suosittelee feministisen muotoiluajattelun prosessia, joka perustuu normiluovaan lähestymistapaa. Siinä yhdistyy feministisen teoria ja muotoiluajattelun prosessi ja se tarkastelee suunnittelua keinona haastaa sosiaalisia normeja. Åsa Wikberg Nilssonin artikkeli *Situated design thinking*

kokoelmateoksesta *Different perspectives in design thinking* (2022) kritisoi muotoiluajattelua ja sen vaikutuksia sosiaalisiin normeihin ja ennakkoluuloihin. Siinä ehdotetaan ratkaisuksi paikantuneen muotoiluajattelun lähestymistapaa, joka perustuu myös normiluovuuteen. Ereten, Rankinin ja Thomasin *A Method to the madness: Applying an intersectional analysis of structural oppression and power in HCI and design* (2023) artikkeli luo näkökulmia siihen, miten ottaa huomioon sortavat valtarakenteet suunnittelussa. Artikkelin esittelee tutkimuksen, jossa käsitellään yhteissuunnittelua ja intersektionaalista vallananalyysia.

4.3 Aineiston analysoinnin tapa

Kirjallisuuskatsauksen sisällönanalyysi tapahtui seuraavasti: Luin julkaisut läpi huolellisesti tehden muistiinpanoja. Tässä vaiheessa tuli selväksi, että aineistossa käsitellään monia eri lähestymistapoja, joista keskustellaan intersektionaalisuuden suunnittelun yhteydessä, joita voisin hyödyntää tutkimuksessani. Lähestymistavoilla tarkoitan tarkastelu- ja menettelytapoja (Kotus 2024), joita voidaan soveltaa eri konteksteihin ja ongelmiin. Valitsin lähestymistapojen kautta tarkastelun, koska toivoin pääseväni syvällisemmin kiinni jo olemassa oleviin ja käytettyihin ratkaisuihin implementoida intersektionaalisen feminismiä suunnitteluun, joita voisi mahdollisesti soveltaa muotoiluajatteluun.

Lähestymistapojen lajittelussa sovelsin taulukointia, jota Kananen (2014, 110) ehdottaa teoriapohjaiseen luokitteluun varsinkin silloin, kun tutkimusyksiköitä on monta. Vilkkä (2023) mainitsee myös, että sisällön metodologisessa analyysissä voidaan käyttää erilaisia apuvälineitä kuten valmiita grafiikoita, käsitekarttoja ja taulukoita teemojen löytämiseen, mutta tutkija voi myös itse luoda niitä itse aineiston jäsentämiseksi. Tein taulukon, johon kirjasin julkaisukohtaisesti jokaisen julkaisussa löytämäni lähestymistavan kuvan 5 osoittamalla tavalla julkaisukohtaisesti. Lähestymistapoja löytyi yhteensä 39 kpl. Koska löydös oli näin laaja, koodasin lähestymistavat vielä väreihin, jotta erotin ne, joita käsitellään useammassa julkaisussa. Tämän jälkeen päätin syventää taulukointiprosessia, jotta saisin kokonaisemman näkymän tilanteeseen.

Tein toisen taulukon lähestymistapajohtoisesti. Koin myös tarpeelliseksi arvioida informaation syvyyttä ja laajuutta, jolla lähestymistavoista eri julkaisuissa käsitellään. Kävin julkaisujen lähestymistavat läpi uudelleen ja pisteytin lähestymistavat relevanssin, aiheenkäsittelyn laajuuden, eli kuinka kattavasti tietoa löytyy, syvyyden, eli kuinka syvällistä tieto on, koko aineistossa esiintyvyyden ja mahdollisen muotoiluajattelun käsittelyn perusteella kuvan 5 osoittamalla tavalla.

	Näkökulma:	Relevanssi: 1-3	Laajuus: 1-3	Syvyys: 1-3	Esiintyvyys: Kuinka monessa aineistossa?	Teema:	Muotoiluajattelu mainitaan:
Yhteis- ja osallistava suunnittelu	CO-Design Yhteissuunnittelu	3	3	2	4 kpl	Ketä mukaan otetaan mukaan suunnittelu-prosessiin ja ketkä ovat suunnittelijoita?	Ei
	Participatory Action Research and Design	2	2-1	2-1	2 kpl	Yhdistää osallistavan tutkimuksen ja osallistavan toiminnan	Ei
	Participatory Design	3	3-1	3-1	1 (3) kpl	Ketä otetaan mukaan suunnitteluprosessiin	Ei
Normien ja sijoittuneisuus	Situated DT	3	3	3	1 kpl	Normien haastaminen. Kuinka suunnittelijan asema vaikuttaa ja kuinka normeja tulisi käsitellä DT prosessissa?	Kyllä
	Feminist DT	3	2	2	1 kpl	Normien haastaminen. Kuinka normeja tulisi käsitellä DT prosessissa?	Kyllä
Yhteisöjohtoinen suunnittelu	Community-led design Yhteisöjohtoinen suunnittelu	3	3	2	4 kpl	Kenestä lähtöisin suunnittelu prosessit tulisi aloittaa? Kenellä on valta suunnittelu-prosesseissa?	Ei
	Design Justice	3	3	3	1 (2kpl)	Social justice,	

Kuva 5. Kuvakaappaus osasta taulukkoa, jota käytin aineiston analyysivaiheessa lähestymistapojen pisteytykseen, analysointiin ja teemoitteluun.

Kirjasin myös lyhyen kuvauksen jokaisesta lähestymistavasta taulukkoon, joka auttoi minua hahmottamaan samankaltaisia lähestymistapoja, jotka mahdollisesti muodostivat yhteisen teeman. Lopulta jatkoon analysoitavaksi valikoituivat ne näkökulmat, joista keskusteltiin useammassa eri julkaisussa ja saivat parhaimmat pisteet relevanssin, laajuuden ja syvyyden perusteella ja joissa keskusteltiin myös muotoiluajattelusta. Koin tällaisen arviointiprosessin auttavan

tunnistamaan ja nostamaan ne lähestymistavat, jotka ovat merkittävimpiä ja keskeisimpiä sekä antavan parhaan pohjan tutkimuksen jatkolle.

Seuraavaksi sovelsin laadullisen aineiston käsittelyssä useammin käytettyä tapaa yhteismitallistaa aineisto. *Yhteismitallistamisessa* muutetaan aineisto tekstimuotoon, jolloin niitä on helpompi analysoida ja käsitellä eri menetelmillä. (Kananen 2014, 101.) Yhtenäistin kaikki valittuja näkökulmia käsittelevät kohdat julkaisuista Word-tiedostoihin: Poimin digitaalisista julkaisuista näkökulmaa käsitteleviä lainauksia Word-tiedostoon, fyysisistä lähteistä sanelin lainaukset Word-tiedostoon, videoissa käytin hyödyksi myös Wordin sanelutoimintoa. Tein videotallenteiden yhteismitallistamisen melko karkeaa tasoa noudattaen, jossa Kananen (2014, 102) mukaan ei kirjata kaikkia äännähdyksiä, katseita tai eleitä, vaan keskitytään viestin ytimeen. Käytin jokaisen lähestymistavan kohdalla koodaamista, jonka tavoitteena on saada aineisto tiivistetyksi ja yksinkertaistetuksi, mutta myös hahmottamaan yhteneväisyyksiä ja eroja (Kananen 2014, 104).

Seuraavassa luvussa avaamani kirjallisuuskatsauksesta nousseiden lähestymistapojen analyysi pohjautuu seitsemän kohdan tarkastelulistaan. Se auttaa tarkastelemaan lähestymistapoja intersektionaalisen feminismin näkökulmasta ja tunnistamaan, miten lähestymistavat toteuttavat näitä tavoitteita ja millä painotuksilla. Lista toimii myös apuna tunnistamaan lähestymistavoista konkreettisempia näkökulmia, joiden avulla intersektionaalinen feminismiä voitaisiin mahdollisesti soveltaa muotoiluajattelun prosessiin.

Tarkastelulista on kiteytetty tämän opinnäytetyön teoreettisesta viitekehystä nousseiden teemojen lisäksi data feminismin seitsemästä ydinperiaatteesta (Data feminism 2020, 17–18) ja Design justice networkin kymmenestä periaatteesta (Design justice network 2018). Valitsin lähteet, koska ne perustuvat intersektionaalista feminismiä suunnittelussa käsittelevään tunnustettuun teokseen ja liikkeeseen, jotka edustavat ajantasaista tutkimusta ja ajattelua alalla. Olin myös vakuuttunut niiden sisällöstä myös siksi, että ne heijastavat niitä intersektionaalisen feminismin näkökulmia, joita olen käsitellyt teoreettisessa viitekeh-

sessä ja joita Place (2023, 49) mainitsee feminististen epistemologioiden soveltamisesta suunnitteluun. Rajasin pois esimerkiksi datatieteeseen liittyviä periaatteita, jos ne eivät suoranaisesti liittyneet suunnitteluun. Opinnäytetyön laajuuden vuoksi rajasin listan seitsemään keskeisimpänä nousseeseen teemaan.

- **Valtarakenteiden haastaminen.** Epäoikeudenmukaisia valtarakenteita tulee tunnistaa, analysoida ja haastaa suunnittelutyössä. Suunnittelijan on tärkeä tunnistaa oma asemansa valtarakenteissa. (D'Ignazio & Klein 2020, 17.)
- **Marginalisoituneet lähtökohtana.** Suunnittelun tulee lähteä marginalisoiduista, eikä perustaa suunnitteluratkaisuja oletettuun normiin (Design Justice Network 2018). On tärkeää tunnistaa, analysoida ja haastaa vallitsevia haitallisia normeja aktiivisesti kuten aikaisemmin luvussa 3.4 on avattu.
- **Yhteisöjohtoisuus.** Yhteisön johtajuus tulee asettaa keskiöön suunnitteluprosessissa (Design Justice Network 2018).
- **Feministinen tiedontuotanto.** Tiedon monipuolisuutta ja monimuotoisuutta tulee arvostaa suunnittelussa. Tulee kuunnella eri näkökulmia ja priorisoida marginalisoitujen ääni ja niiden, joita suunnitteluprosessi koskee. Laadullista tietoa tulee arvostaa ja tulee muistaa, ettei data ole neutraalia tai objektiivista. (Design Justice Network 2018; D'Ignazio & Klein 2020, 18.) Suunnittelijan on tärkeä tunnistaa omat vinoumat, eikä luottaa intuitioon (D'Ignazio & Klein 2020, 162).
- **Suunnittelijan rooli.** Suunnittelijan rooli on toimia fasilitaattorina, ei asiantuntijana. Suunnittelijat näkevät ihmiset asiantuntijoina omassa elämässään ja oman kokemuksensa asiantuntijoina. (Design Justice Network 2018; Sanders 2008, 14.)
- **Innovoimisen tarve.** Sen sijaan, että tavoitellaan innovaatioita pelkästään innovaatioiden vuoksi, keskitytään tutkimaan, mikä jo toimii yhteisössä (Design Justice Network 2018).
- **Intersektionaaliset identiteetit.** Tunnistetaan ihmisen moninaiset identiteetit ja kokemukset, kuten rotu, sukupuoli, luokka ja seksuaalinen suuntautuminen ja niiden risteymät ja keskinäiset vaikutukset valtarakenteissa (Crenshaw 1989, 139–140; South Bank 2016) ja suunnittelussa.

5 Kirjallisuuskatsaus: Lähestymistapoja intersektionaalisen feminismin soveltamiseen suunnittelussa

5.1 Yleiskatsaus tutkimustuloksiin

Kirjallisuuskatsauksen mukaan julkaisuissa käsitellyistä lähestymistavoista intersektionaalisen feminismin soveltamiseen suunnittelussa keskeisimmät olivat *yhteissuunnittelu, yhteisöjohtoinen suunnittelu, normiluovat lähestymistavat, monimuotoiset käyttäjäpersoonat, toimintarajoitteisille suunnittelu, aktivismista inspiroituminen ja inklusiivinen suunnittelu*. Näitä lähestymistapoja käsiteltiin taasisesti 3–4 julkaisussa, poikkeuksena ovat normiluovat lähestymistavat, joista keskusteltiin kahdessa julkaisussa. Tutkimuksen laajuuden vuoksi ulkopuolelle rajautuivat useat yksittäiset lähestymistavat ja pienemmät teemat, kuten spekulatiivinen suunnittelu, jota käsiteltiin vain kahdessa lähteessä, *Design justice* (2020) ja *Feminist designer* (2023).

Tarkastelulistan periaatteet näyttivät toteutuvan lähestymistavoissa seuraavasti:

- Valtarakenteiden haastaminen ja marginalisoituneiden pitäminen suunnittelun lähtökohtana näyttivät nousevan keskusteluun kaikissa lähestymistavoissa paitsi inklusiivisessa suunnittelussa.
- Feministinen tiedontuotanto ja suunnittelijan rooli suunnitteluprosessin kannattelijana ilmeni kaikissa muissa lähestymistavoissa paitsi inklusiivisessa suunnittelussa ja monimuotoisissa käyttäjissä.
- Ihmisten intersektionaalisten identiteettien huomioiminen tuli esiin monimuotoisissa käyttäjissä, toimintarajoitteisille suunnittelussa, aktivismista inspiroitumisessa ja yhteisöjohtoisessa suunnittelussa.
- Yhteisöjohtoisuus ja innovoimisen tarpeen haastaminen näkyi toimintarajoitteisille suunnittelussa, aktivismista inspiroitumisessa ja yhteisöjohtoisessa suunnittelussa.

5.2 Yhteissuunnittelu

Yhteissuunnittelun yhteydessä tarkastelulistan teemoista voitiin tunnistaa: valtarakenteiden haastaminen, marginalisoitujen lähtökohtana pitäminen, feministisen tiedontuotannon arvostaminen ja suunnittelijan asema suunnitteluprosessin

kannattelijana. Katsauksessa ilmeni, ettei lähestymistavan kohdalla keskustella ihmisten moninaisista ja monitasoisista identiteeteistä tai aseteta yhteisön johtajuutta keskiöön, vaikka yhteistyötä ja yhteisöjen voimaannuttamista korostetaan. Lisäksi lähestymistapa ei tutkimuksen mukaan ota kantaa innovointiin ja yhteisöjen omien ratkaisujen hyödyntämiseen.

Yhteissuunnittelussa suunnittelija työskentelee yhteisökumppanin kanssa tämän ympäristössä keräten ymmärrystä heidän tarpeistaan ja tehden yhteistyötä suunnittelun kaikissa vaiheissa (Costanza-Chock & Wagoner & Taye & Rivas & Schweidler & Bullen & T4SJ Project 2018, viitannut Costanza-Chock 2020, 98). Yhteissuunnittelun prosessi kuvataan muotoiluajattelun tapaan iteratiiviseksi ja se perustuu käyttäjien ymmärtämiseen ja empatiaan prototyyppien ja testausten avulla (Wikberg Nilsson 2022, 54). Wikberg Nilsson (2023, 54) ja Costanza-Chock (2020, 11, 100) vertaavat ihmiskeskeistä suunnittelua yhteissuunnitteluun ja osallistavaan suunnitteluun, jonka rinnalla yhteissuunnittelu on kehittynyt. Näissä lähestymistavoissa loppukäyttäjät integroidaan koko suunnittelu- ja tutkimusprosessiin ja pyritään sitouttamaan, kun taas ihmiskeskeisessä suunnittelussa heidät otetaan mukaan paremman käyttäjäkokemuksen näkökulmasta tutkimuskohteiksi tai testikäyttäjiksi (Costanza-Chock 2020, 11, 100).

Marginalisoitujen lähtökohtana pitäminen ilmenee yhteissuunnittelussa niin, että se kannustaa ottamaan monimuotoiset loppukäyttäjät mukaan koko suunnittelu-prosessiin jo alkuvaiheesta. Placen haastatteleman Rachael Dietkusin korostaa pätevien kokemusasiantuntijoiden osallistumista erityisesti suunnittelutyössä, joka pyrkii ratkaisemaan vakavia ja monimutkaisia yhteiskunnallisia ongelmia (Place 2023, 50, 97). Wikberg Nilsson (2022, 50–51) ehdottaa käyttäjien osallistamista erityisesti, kun suunnittelijat ovat monimutkaisten, monitieteellisten ja siten epävarmojen ja arvokonflikteja sisältävien tilanteiden keskellä, jossa tieto on rajallista ja ollaan tekemisissä uusien sidosryhmien kanssa (Suchman 2002, viitannut Wikberg Nilsson 2022, 50; Wikberg Nilsson 2022, 50–51).

Wikberg Nilssonin (2023, 54) mukaan yhteissuunnittelu edustaa ajattelutavan muutosta, jossa kaikki ihmiset nähdään mahdollisina osallistujina suunnitteluun.

Costanza-Chockin (2020, 11) mukaan yhteissuunnittelussa yhteisöt tekevät suunnittelua siinä missä suunnittelijakin. Placen (2023, 17) mukaan tulisi korostaa yhteistyötä ja yhteissuunnittelua hierarkioiden vähentämiseksi. Suunnittelijan asema suunnitteluprosessissa nähdään fasilitaattoreina, jotka tukevat ihmisiä ja yhteisöjä vahvistamaan heidän omaa valtaansa ja ratkaisemaan omat ongelmansa (Place 2023, 17). Ilman taitavaa fasilitointia osallistujat eivät välttämättä jaa näkemyksiään ja ammattisuunnittelijat voivat helposti hallita yhteissuunnitteluprosessia asiantuntijavaltaisesti (Costanza-Chock 2020, 88–89).

Yhteissuunnittelun kohdalla feministisestä tiedontuottamisesta ja vallan haastamisesta löytyi lähteistä tietoa. Costanza-Chock (2020, 11) sanoo käyttävänsä osallistavia tutkimusmenetelmiä, jotka sisältävät muun muassa osallistavaa havainnointia, puolirakenteellisia haastatteluja ja yhteissuunnittelutyöpajoja tiedonkeruuseen. Erete, Rankin ja Thomas (2023, 1 ja 21) suunnittelivat mobiilisovellusta yhdessä katutyöntekijöiden kanssa väkivallan ehkäisemiseksi pääosin työntekijöiden omissa mustissa yhteisöissä. He puolestaan korostavat tarinankerronnan merkitystä, vuorovaikutuksessa katutyöntekijöiden kanssa ja käyttivät haastatteluja, jotta yhteisön ääni tulisi kuuluviin. Päätökset tiedonkeruutavoista tehtiin yhteistyössä yhteisökumppaneiden kanssa. Datan analysoinnista kerättiin palautetta katuaktivisteilta. Projektin vaikutusten arvioimiseksi kerättiin laajasti tietoa muun muassa haastatteluin ja kyselyin. (Erete, Rankin ja Thomas 2023, 1, 14, 21.)

Julkaisuissa käsitellään myös yhteissuunnittelun puutteita ja ongelmia intersektionaalisen feminismin näkökulmasta. Sosiaalisten identiteettien päällekkäisyydet sekä vallan dynamiikat ja ennakkoluulot vaikuttavat siihen millä tavoin ihmiset osallistuvat, mikä saattaa johtaa epätasa-arvon juurtumiseen suunnitteluratkaisuihin. Yhteissuunnittelua ja osallistavaa suunnittelua voidaan myös hyväksikäyttää ideoiden keräämiseen marginalisoituneilta yhteisöiltä. Ideoita käytetään tuotteiden luomiseen, jonka jälkeen ne myydään takaisin yhteisöille tai muualle ilman oikeudenmukaista kompensatiota ja tunnustusta osallistuneelle yhteisölle. (Costanza-Chock 2020, 88–89, 100, 228.) Yhteissuunnittelu voidaan näin helposti hyödyntää pelkkänä pääomatyökaluna yhteisöllisen työn sijaan. Tällöin

prosessit saattavat antaa vaikutelman yhteisön vastuullisuudesta, mutta eivät enää keskitä valtaa yhteisölle, mikä voi johtaa epäoikeudenmukaiseen päätöksentekoon ja hyväksikäyttöön. (Costanza-Chock 2020, 88; Place 2023, 17.) Placen mukaan (2023, 50) yhteissuunnittelulla voidaan kuitenkin haastaa vallan hierarkioita ja vinoutuneita oletuksia marginalisoituneista ryhmistä ja luoda mahdollisuuksia vahvistumiselle, oikeudenmukaisuudelle ja itseilmaisulle. Hän kannustaa kriittisesti pohtimaan, miten ja miksi asioita tehdään tietyllä tavalla, mikä mahdollistaa uuden tiedon ja erilaisten näkökulmien luomisen (Place 2023, 50).

5.3 Yhteisöjohtoinen suunnittelu

Yhteisöjohtoisen suunnittelun yhteydessä tarkastelulistan teemoista voitiin tunnistaa kaikki kohdat: yhteisöjohtoisuuden asettaminen keskiöön, valtarakenteiden haastaminen, marginalisoitujen lähtökohtana pitäminen, innovoinnin päämääränä haastaminen ja yhteisöjen omien ratkaisujen hyödyntäminen, feministisen tiedontuotannon arvostaminen ja suunnittelijan rooli suunnitteluprosessin kannattelijana. Katsauksessa ilmeni, ettei lähestymistavan yhteydessä keskustella kuin maininnan tasolla ihmisten moninaisista ja monitasoisista identiteeteistä ja niiden huomioimisesta suunnitteluprosessissa.

Yhteisöjohtoisessa suunnittelussa haastetaan vallitsevia valtarakenteita ja korostetaan yhteisön johtajuutta, kuten ilmenee Feminist Designer kirjan (2023) esimerkin kautta. Unlock NYC -kollektiivi taistelee asuntomarkkinoiden syrjintää vastaan kehittäen käyttäjälle ilmaista feminististä teknologiaa, joka mahdollistaa syrjinnän raportoinnin. Kollektiivin perustajat ovat olleet itse syrjivän järjestelmän uhreja, joissa pääasiassa valkoiset miehet ovat valta-asemassa vuokranantajina. He luovat vastarintaa asettaen yhteisön tiedon ja paikalliset ponnistelut etusijalle kunnioittaen niitä, jotka ovat lähinnä ongelmaa ja tekevät työtä sen ratkaisemiseksi. He korostavat myötätuntoisuuden vuoksi läpinäkyvyyttä ja saavutettavuutta muun muassa suostumusta ja yksityisyyden suojaa koskevissa käytännöissä. (Place 2023, 70–71).

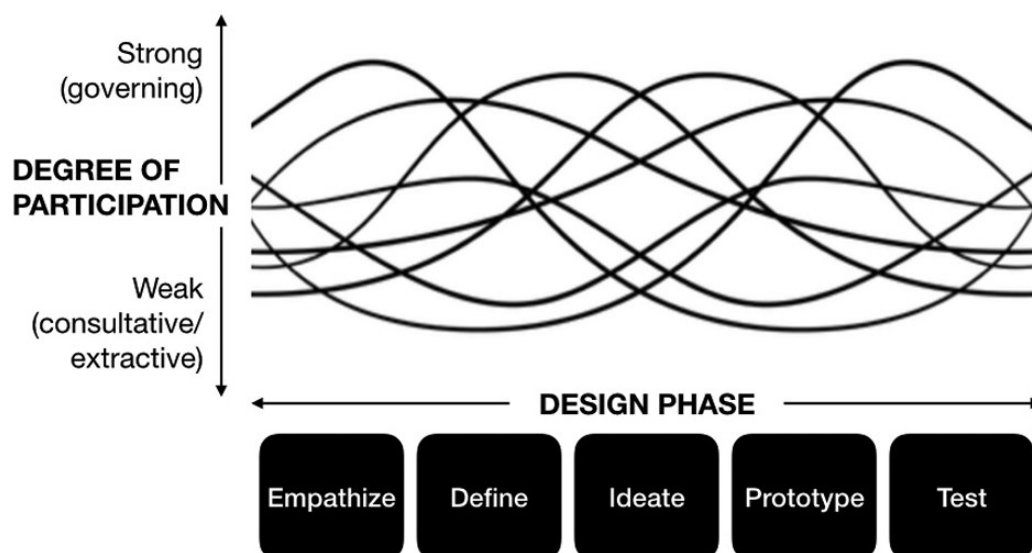
Erete, Rankin ja Thomas (2023, 28) näkevät yhteisöjohtoisen suunnittelu- ja kehitysprosessin ylittävän perinteisen osallistavan suunnittelun ja osallistavan aktiivisilähtöisen tutkimuksen vaikuttavuuden, kun halutaan toteuttaa kestävämpää ja oikeudenmukaisempaa suunnittelua. He pitävät yhteisöjohtoista lähestymistapaa väkivallan ennaltaehkäisyyn feministisenä vastarinnan tekona ja korostavat, että lähestymistapa voi olla kestävä ja oikeudenmukainen alusta asti. Esimerkiksi julkaisussa kertomassaan projektissa yhteisö oli mukana päättämässä suunnitteluprosessin osallistujista. Siitä seurasi, että yhteisökumppanit päättivät olla ottamatta perinteisiä valtaapitävien ääniä mukaan prosessiin jättäen poliisin ulkopuolelle tutkimuksesta. (Erete ym. 2023, 20, 28.)

Projektissa näkyi yhteissuunnittelu ja yhteisölähtöisyys siten, että Erete, Rankin ja Thomas eivät ainoastaan tutkineet yhteisön tarpeita ja kokemuksia, vaan yhteisön jäsenet olivat myös aktiivisesti mukana suunnittelu- ja kehitysprosessissa. Tämä varmisti, että väkivallan ehkäisyyn suunniteltu mobiilisovellus vastasi paremmin yhteisön tarpeita ja otti huomioon vallan rakenteet ja historian. Projekti käynnistettiin alun perin yhteisön jäsenen, kokeneen entisen katuaktivistin aloitteesta. (Erete ym. 2023, 1, 14.)

Nimensä mukaisesti yhteisöjohtoisen suunnittelun yhteydessä lähteet keskustelivat yhteisön johtajuudesta suunnittelussa. Costanza-Chock (2020, 99–100) nostaa yhteisöjohtoisessa suunnittelussa keskiöön täyden osallistumisen takaamisen suunnittelupäätöksiin ja hallintaan niille, joilla on henkilökohtaista kokemusta olosuhteista, joita pyritään muuttamaan. Marginalisoituneiden rekrytointi suunnittelu- ja kehitystiimeihin ei yksin riitä. Tarkoituksena ei ole imeä tietoa ja elettyä kokemusta yhteisöltä, ja saada heidät osallistumaan ulkopuolelta määriteltyyn ja johdettuun muotoiluprosessiin. Muotoilun tulee vahvistaa yhteisöstä lähtöisin olevaa prosessia kuunnellen heidän määritelmiään siitä, mihin projekteihin suunnittelupanos tulisi kohdistaa. (Costanza-Chock 2020, 84, 99–100.)

Costanza-Chock (2020, 90–91) esittelee kuvan 6 mukaisen kaavion avuksi muodostamaan käsitystä yhteisön osallistumisen voimakkuudesta muotoiluajattelulle tyypillisen suunnitteluprosessin vaiheissa. Sen pyrkimys on tuoda huomio

siihen, että yhteisöt hallitsevat vain harvoja suunnitteluprosesseja kokonaisuudessaan. Kaaviossa aaltoviivat ilmentävät hypoteettisesti yhteisön osallisuutta suunnitteluprosessissa. Hän ehdottaa kaavion hyödyntämistä tapaustutkimusten kriittiseen analysointiin tai käytännön keinoissa varmistaa yhteisön hallinta projekteissa. (Costanza-Chock 2020, 90–91.)

Kuva 6. Kaavio kuvaa yhteisön osallistumisen laatua suhteessa muotoiluajattelun prosessiin (Costanza-Chock 2020, 91).

Yhteisön hallinnan varmistamiseksi on tärkeää olla nöyrä ja kunnioittaa yhteisön tietämystä. On varottava tokenismiä, jossa marginalisoituneita ei kohdella täysvaltaisina jäseninä, mikä estää heidän äänensä tai panoksensa saamasta todellista vaikutusvaltaa suunnitteluprosesseissa. (Costanza-Chock ym. 2018, viitannut Costanza-Chock 2020 98–99.) Innovaatiokeskeisyyden ja ”pyörän uudelleen keksimisen” sijaan resursseja tulisi jakaa jo toimivaksi todettujen ratkaisujen ylläpitoon ja kehittämiseen. Projekti tulisikin aloittaa yhteisön jo olemassa olevien ratkaisujen tutkimisella. Kilpailuhenkisyden sijaan tulisi kultivoida yhteistekemistä. Suunnittelutiimien tulisi varmistaa vastuullisuus intersektionaalisten käyttäjätarinoiden validoinnin ja testaamisen avulla sekä johtajuuden säilymisen yhteisössä sopimusten kautta. (Costanza-Chock 2020, 100–101.)

Kokemusasiantuntijuus nostetaan keskiöön yhteisöjohtoisessa suunnittelussa ja suunnittelijan rooli on lähinnä olla mentorin asemassa. Myös yhteisön jäsenten

hiljainen ja kokemuksellinen tieto mainitaan ainutlaatuisia ajatuksia ja innovaatioita tuottavana. Tämän sanotaan johtuvan siitä, että erilaiset taustat ja identiteetit vaikuttavat siihen, mitä tarpeita heillä on ja miten he voivat hyödyntää käytävissä olevia resursseja. Työkaluja ja alustoja tulisikin kehittää yhteisön kanssa. Ammattisuunnittelijan osallistuminen yhteisön johtamaan prosesseihin tulisi tapahtua taitojen ja resurssien jakaminen edellä. (Costanza-Chock 2020, 99–101.) Usein suunnittelijat ja teknologiavastaavat vaikuttavat rahoittajien päätöksiin siitä kenelle resursseja jaetaan. Yhteisössä on jo ihmisiä, joilla on paljon tietoa, mutta heitä ei kuunnella. Suunnittelijoiden tulisikin mentoroida ja kasvat-
taa yhteisön taitoja ja rahoittajien tulisi kuunnella yhteisöjen toimijoita. (Costanza-Chock ym. 2018, viitannut Costanza-Chock 2020, 97–98.)

5.4 Normiluovat lähestymistavat

Normiluovien lähestymistapojen kohdalla voitiin tunnistaa valtarakenteiden haastaminen suunnittelijan oman paikantuneisuuden reflektoinnin kautta ja marginalisoitujen lähtökohtana pitäminen normien haastamisen kautta. Suunnittelijan rooli suunnitteluprosessin kannattelijana ja feministinen tiedontuotanto toteutuvat paikantuneen muotoiluajattelun yhteydessä.

Ihmisten moninaisista ja monitasoisista identiteeteistä ja niiden huomioon ottamisessa suunnitteluprosessissa on mainittu taustalla, mutta kumpikaan lähestymistavoista ei näytä tarjoavan konkretiaa tähän liittyen. Kumpikaan lähestymistapa ei myöskään näyttäisi ottavan kantaa innovaatiokeskeisyyteen tai prosessin hallinnan luovuttamiseen yhteisölle.

Wikberg Nilssonin (2022) *Situated Design Thinking* ja Thamin (2019) *Feminist Design Thinking* perustuvat ajatukseen, että haitallisia normeja ja niiden vaikutuksia tulisi haastaa muotoiluajattelussa, jotta tuotettaisiin eettisempää ja oikeudenmukaisempaa suunnittelua. Lähestymistavat perustuvat normiluovaan (engl. norm-creative) malliin. Se on ruotsalaisten sukupuoliteoreetikkojen Rebecca Vinthagenin ja Lina Zavalian ehdottama menetelmä, joka auttaa huomioimaan syrjiviä standardeja ja normatiivisia arvoja sekä neutralisoimaan ja torjumaan stereotyyppioita suunnittelussa. (Tham 2019; Wikberg Nilsson 2022, 56–57.)

Normiluova menetelmä on kaksivaiheinen, jossa ensimmäisessä vaiheessa suunnittelupäätöksiä arvioidaan siitä näkökulmasta, mitä työryhmän arvoja ja ajatusmalleja ne sisältävät ja mitä haittaa ne voivat aiheuttaa yksilöiden elämiin ja kokemusmaailmihin. Tätä vaihetta kutsutaan normikriittiseksi näkökulmaksi. Vaihe kaksi on tunnistetun ongelmallisen normin sisältävän elementin uudelleen käsittely ongelmanratkaisumetodein. (Tham 2019.)

Table 1: Feminist design thinking: A heuristic for norm-creative innovation.

	Step 1: Norm -Critical Perspectives	Step 2: Norm -Creative Innovation Tactics	Communication Design Goals
Empathy	Who's silently affected by the problem?	User-led focus groups Role play to expose privileges	Identify social norms of exclusion or injustice by amplifying marginalized voices.
	What's the public opinion around the problematic issue and how can we influence it?		
Definition	Whose experience should we focus on enhancing?	Bad designs showdown (Un)extreme user story	Counteract social norms of exclusion by obliterating bad designs.
	How can we correct the problematic issue through inclusive design?		
Ideation	Who is invited to voice their ideas?	Radical imagination Role reversal exercise	Challenge unjust designs by empowering minority representation in the design process.
	Who gets to decide creative directions?		
Prototyping	How can we build affirmative actions?	"Make like a girl": Challenging stereotypes	Work against social norms of marginalization by creating prototypes that challenge exclusion through form/function.
	What do inclusivity and justice look like in design?	Reflexive journaling	Promote critical reflections while making.
Testing	How's this design working for and against privileged and underprivileged users?	Feminist review of prototype	Evaluate design through feminist heuristics.
	Is this design perpetuating social justice?		Create benchmark that counters marginalization.

Kuva 7. Feministisen muotoiluajattelun näkökulmasta rakennettu taulukko avuksi normiluovaan innovointiin (Tham 2019). Kuvaa on rajattu ja muokattu oppinnäytetyön formaattiin sopivaksi.

Tham (2019) ehdottaa *feminististä muotoiluajattelua* (engl. feminist design thinking), joka tuo normiluovan menetelmän lisäosaksi muotoiluajattelun prosessia. Hän korostaa, että käytettäessä muotoiluajattelua on tärkeää olla kriittinen ja kiinnittää erityistä huomiota siihen, miten marginalisoituneet ryhmät otetaan huomioon (Tham 2019). Hän esittää kuvan 7 mukaisen taulukon, jossa jokaisessa prosessin vaiheessa käydään läpi normikriittinen ja normiluova vaihe.

Ensimmäisessä normikriittisessä vaiheessa esitetään kysymyksiä normatiivisten näkemysten kyseenalaistamiseksi. Seuraavassa vaiheessa käsitellään tunnistettu normi normiluovilla innovaatiotekniikoilla, kuten feministisillä käyttäjä- ja käytettävyytystutkimusmenetelmillä esimerkiksi roolien vaihtamisen harjoituksella. Jokaiseen muotoiluajattelun vaiheeseen on merkattu selkeä tavoite, mikä havainnollistaa yhden toimintapolun kohti normien ymmärtämistä. (Tham 2019.)

Myös Wikberg Nilsson (2022, 42–43 ja 61) muistuttaa, ettei suunnittelu ole normineutraalia ja ehdottaa ratkaisuksi paikantunutta muotoiluajattelua (engl. *situated design thinking*). Siinä suunnittelijan tulisi arvioida omia etuoikeuksiaan ja normejaan ja ymmärtää, miten nämä seikat ilmenevät visuaalisina, materiaalisina ja aineettomina piirteinä heidän suunnittelutyössään. Nämä piirteet välittävät sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä ja heijastavat laajempia ajattelutapoja ja arvomaailmoja. (Wikberg Nilsson 2022, 42–43, 61.)

Lähestymistavassa Wikberg Nilsson (2022, 42–43) luo neljä linssiä yhdistäen Richard Buchananin neljä suunnittelun tasoa: symbolit, objektit, toiminnot ja järjestelmät sekä Harawayn paikanteisuuden käsitteen. Symbolit luovat merkityksiä ja viestivät normeja, kun taas objektit ja toiminnot konkretisoivat normeja vuorovaikutuksessa. Normeja tulisi tunnistaa myös ihmisten elämiä ja kokemusmaailmoja muokkaavissa järjestelmissä, jossa ne ohjaavat ryhmien vuorovaikutusta. Itsenäisinä suunnittelukäytäntöinä symbolit voivat tarkoittaa esimerkiksi graafista suunnittelua, objektit teollista muotoilua, toiminnot palvelumuotoilua tai UI/UX-suunnittelua ja järjestelmät liiketoimintasuunnittelua. (Wikberg Nilsson 2022, 58–59, 62.)

Linssit toimivat apuvälineinä, jotka auttavat tarkastelemaan jokaista suunnittelun tasoa suhteessa seuraavaan tasoon. Tämä voi auttaa paljastamaan erilaisia näkökulmia ja seurauksia. Linssit auttavat myös suunnitteluprosessiin osallistujia tunnistamaan omat etuoikeutensa ja asemansa vallalla olevassa tilanteessa sekä ottamaan huomioon erilaiset tarinat, arvot ja sortokokemukset. Linssien tavoitteena on rohkaista luovuuteen ja auttaa ymmärtämään paremmin suunnittelun vaikutuksia. (Wikberg Nilsson 2022, 58–59, 62.) Paikantunut muotoiluajattelu kulkee muotoiluajattelun vaiheiden mukaisesti lisäten jokaiseen vaiheeseen yhteissuunnittelun painotuksen kuvan 8 osoittamalla tavalla.

Kuva 8. Åsa Wikberg Nilssonin kuvitus paikantuneen muotoiluajattelun mallista. (Wikberg Nilsson 2022, 60).

Wikberg Nilsson (2022, 59–61) nostaa yhteissuunnittelun keskiöön ja haastaa myös vallitsevan myytin suunnittelijasta ainoana luojana ja käyttäjästä passiivisesta suunnittelun vastaanottajasta. Hän tuo sen esille korostaen mallissaan yhteismäärittelyn, -luomisen, -tutkimuksen ja -soveltamisen kautta. Suunnittelijan tulisikin olla sitoutunut tutkimaan ja ymmärtämään ihmisten ympäristöjä ja elämäntapoja, joihin suunnitteluratkaisut luodaan. Hän kannustaa myös normien, etuoikeuksien ja sarron yhteistutkimista. Harawayn oppien mukaisesti Wikberg Nilsson kannustaa pohtimaan tiedon luomisen tematiikkaa ja sitä kehen tarinoita kuunnellaan. (Wikberg Nilsson 2022, 59–63.)

5.5 Monimuotoiset käyttäjät

Monimuotoisten käyttäjien yhteydessä tarkastelulistan teemoista voitiin tunnistaa: valtarakenteiden haastaminen, ihmisten monipuolisten identiteettien ja kokemusten tunnustaminen sekä marginalisoituneiden pitäminen suunnittelun lähtökohtana. Katsauksessa ilmeni, ettei lähestymistavan yhteydessä keskustella yhteisöjen omien ratkaisujen hyödyntämisestä, feministisestä tiedontuotannosta ja suunnittelijan asemasta suunnitteluprosessin kannattelijana.

Place (2023, 47–48) ja Costanza-Chock (2020, 47–48) toteavat, että muotoiluratkaisut tehdään usein määrittelemättömän käyttäjän ja oletetun identiteetin pohjalta. Näin marginalisoituneiden ryhmien tarpeet ja kokemukset sivuutetaan, koska niitä pidetään rajatapauksina (Place 2023, 47–48). Tämä toistuu A/B testauksessa, jossa ajatellaan, että se mikä toimii suurimmalle osalle käyttäjistä, oletetaan toimivan kaikille. Tällainen testaaminen toistaa dominantin ryhmän totuutta ja vahvistaa status quoa. Käyttäjärhmien valitsemisessa tulisikin tarkoin huomioida, ketkä jätetään ulkopuolelle. (Costanza-Chock 2020, 57–58.) Suunnittelijat pyrkivät työskentelemään monimuotoisten käyttäjärhmien kanssa, mutta usein joutuvat turvautumaan yleistettyihin käyttäjäpersooniin. Ne voivat olla hyödyllisiä, mutta ne tulisi rakentaa yhteisön itsensä toimesta tai perusteellisen tutkimuksen pohjalta, koska suunnittelutiimien luomat persoonat voivat heijastaa heidän omia ennakkoluulojaan. Tämä voi johtaa validoimattomiin oletuksiin käyttäjistä ja heidän tarpeistaan ohjaten suunnittelua väärään suuntaan.

Pelkkä marginalisoituneiden ryhmien edustajien lisääminen suunnittelutiimeihin ei ratkaise ongelmaa, koska todennäköisesti hekin ovat omaksuneet vallalla olevan ajattelutavan oletuskäyttäjistä. (Costanza-Chock 2020, 78–79, 80–83.)

Wikberg Nilsson (2023, 57) ehdottaa suunnitteluprosessiin luovia työpajoja, joissa kehitetään muun muassa persoonia ja käyttäjätarinoita, joissa selvitetään osallistujien piileviä ajatuksia ja normeja. Persoonien ja käyttäjätarinoiden kehittämisen aikana persoonia vaihdeltaisiin skenaarioista toiseen, mikä voisi auttaa havaitsemaan yhteiskunnallisia normeja, sortoa ja etuoikeuksia (Källhammer & Wikberg Nilsson 2012, viitannut Wikberg Nilsson 2023, 57). Place (2023, 166) näkee, että ongelmaksi työpajoissa voi nousta aiheen arkaluontoisuus.

Dalen (2021) mukaan ei tarvitse luopua olemassa olevista persoonista, vaan määrittellä ne uudelleen käyttäytymisen, tehtävien ja tavoitteiden kautta. Hän esittelee intersektionaalisuuden informoivana kolme linssiä, jotka perustuvat Microsoftin inclusive design persona spectrumin *pitkäaikaisiin tekijöihin, väliaikaisiin muutoksiin ja hetkittäisiin tekijöihin*. Dale ehdottaa, että lähestymistapaa voidaan vahvistaa integroimalla siihen *identiteetti, olosuhteet ja käyttäytymisen* linssit, jotta voidaan palvella erilaisia käyttäjiä suunnitteluprosessissa:

- *Pitkäaikaiset tekijät / identiteetit* -linssi huomioivat pysyvät tekijät, kuten rodun, sosioekonomisen aseman, sukupuolen, kulttuurin, seksuaalisen suuntautumisen ja uskomukset.
- *Väliaikaiset muutokset / olosuhteet* -linssissä tarkastellaan tilapäisiä muutoksia, jotka vaikuttavat yksilön olosuhteisiin, kuten maantieteeseen, asumistilanteeseen ja kieleen sekä kykyihin, kuten motorisiin taitoihin, näköön ja oppimiseen.
- *Hetkittäiset tekijät / käyttäytyminen ja ympäristö* -linssi keskittyy lyhytaikaisiin vaikutuksiin, kuten käyttäytymiseen ja ympäristöön, kuten sijaintiin, mielialaan, käyttöympäristön kontekstiin, internet-yhteyteen, laitetyyppiin. (Dale 2021.)

Vaikka nämä linssit tarjoavat konkreettisen tavan lähestyä intersektionaalisuutta, ne eivät ota kantaa sorron järjestelmiin yhteiskunnassa. Tai niin kuin

Costanza-Chock (2020, 85) haastaa inklusiivisia design työkalupakkeja ylipääntään siitä, että ne harvoin ottavat kantaa, kuinka suunnittelua tulisi tehdä, jotta se hyödyttäisi niitä yhteisöjä, jotka kokevat eniten rakenteellista epätasa-arvoa.

Dale (2021) painottaa myös käyttäytymisen ja tarpeiden tarkastelua hypoteettisten persoonien luomisen lisäksi. Ja sen sijaan, että listattaisiin jokaisen käyttäjän intersektionaaliset tekijät, ja puhuttaisiin joistain ihmisryhmistä rajatapauksina, keskityttäisiinkin priorisoitaviin tehtäviin ja käyttäytymismalleihin. Hän ehdottaa työkaluiksi *käyttäjän tiloja* (engl. states) ja *kontekstikarttoja* (engl. context mapping). Niiden avulla voidaan tarkastella persoonia suhteessa siihen, miten heidän olosuhteensa ja tarpeensa voivat vaikuttaa tuotteen tai palvelun käyttöön. Käyttäjän tiloihin Dale listaa muun muassa häiriöt, huomion tason, kognitiiviset tarpeet ja mielentilan. (Dale 2021.) Dale ei kuitenkaan käsittele valtasuhteita ja niiden vaikutusta käyttäjäpersoonien suunnitteluprosessiin eikä ota kantaa mahdollisiin vinoumiin ja vallan epätasapainoon, jotka voivat tulla suunnittelutiimin ajattelun mukana tiloihin ja kontekstikarttoihin.

Vaikka käyttäjäpersoonat rakennettaisiin huomioiden käyttäjien todellisia kokemuksia ja tutkimustietoa käyttäjäyhteisöstä, ei ole löydetty vahvaa näyttöä siitä, että monipuolisten persoonien käyttäminen johtaisi vähemmän syrjiviin lopputuloksiin (Costanza-Chock 2020, 82). Tham (2019) ei nosta esille persoonien luomista feministisessä muotoiluajattelun lähestymistavassaan. Hän sen sijaan esittää suunnitteluprosessin empatiavaiheeseen käyttäjävetoista ryhmäkeskustelua (engl. user-led focus groups) tai roolipeliä etuoikeuksien paljastamiseksi (engl. role play to expose privileges) (Tham 2019).

5.6 Toimintarajoitteisille suunnittelu

Toimintarajoitteisille suunnittelun yhteydessä tarkastelulistan teemoista voitiin tunnistaa myös kaikki kohdat: valtarakenteiden haastaminen, yhteisöjohtajuuden asettaminen keskiöön, marginalisoitujen lähtökohtana pitäminen, haitallisen

ten normien haastaminen sekä ihmisten monipuolisten identiteettien ja kokemusten tunnustamisen, yhteisöjen omien ratkaisujen hyödyntäminen, feministinen tiedontuotanto ja suunnittelijan asema.

Sekä Placen (2023, 59–60) haastattelema vammaistutkimuksen tutkija ja suunnittelija Aimi Hamraie että Costanza-Chock (2020, 37) korostavat toimintarajoitteisuudesta ja *Ei mitään meistä ilman meitä* -periaatteesta⁸ oppimista, kun pyritään intersektionaalisen feminismin arvojen mukaiseen suunnittelutyöhön mukaisesti. Hamraie painottaa sen olevan kriittistä suunnittelua, joka pyrkii hämmentämään normatiivista tapaa ajatella. Kun suunnittelutyössä ajatellaan ensisijaisesti toimintarajoitteisen näkökulmasta, pystytään osoittamaan normeja, jotka otetaan muuten itsestäänselvyytenä. (Place 2023, 59–60.)

Dale (2021) korostaa saavutettavuuden ja esteettömyyden⁹ olevan yksi suunnittelijan työn keskeisistä arvoista nostamalla tärkeysjärjestyksessä sen inklusiivisuuden ja käytettävyyden rinnalle. Hän luettelee saavutettavuuden hyödyiksi: konversioiden ja brändin imagon kasvattamisen, suorituskyvyn parantamisen, käytettävyyden helpottamisen, monimutkaisuuden vähentämisen, automaatioiden lisäämisen, käyttöesteiden poistamisen tuotteista, palveluista ja sisällöistä. Hän huomauttaa kuinka saavutettavuuden huomiotta jättäminen sulkee pois osan markkinoista. (Dale 2021.) Hamraie päinvastoin kokee ongelmallisena ja poliittisesti latautuneena perustaa saavutettavuuden ja esteettömyyden olemassaolo taloudelliseen kannattavuuteen, jossa puhutaan toimintarajoitteisista ihmisistä hyödynnettävänä markkina-alueena, joiden ulkopuolelle jättäminen tarkoittaa menetettyjä tuloja yrityksen kassaan. (Place 2023, 60–61.) Tämä näyttää olevan keskeinen haaste ja osa laajempaa keskustelua siitä, miten yhdistetään

⁸ *Ei mitään meistä ilman meitä* (engl. nothing about us without us) on periaate, joka taistelee syrjintää vastaan keskittyen toiminnanrajoitteisten henkilöiden aktiiviseen osallistumiseen heitä koskevassa poliittisessa päätöksenteossa ja myös suunnittelussa (UN 2004).

⁹ *Esteettömyydessä* fyysiset ympäristöt suunnitellaan kaikille soveltuvaksi, kun taas *saavutettavuus* koskee aineettomia digitaalisia palveluita. Molemmilla pyritään yhdenvertaisuuteen suunnittelussa. (Invalidiliitto i.a.)

eettinen suunnittelu ja taloudellisen hyödyn tavoittelu, joka on mainittu yhtenä huonon suunnittelun syistä aikaisemmin luvussa 2.1.

Yksittäisten kokemusasiantuntijoiden tuominen yhteisöstä edustamaan kaikkia toimintarajoitteisia suunnitteluprosessiin voi johtaa hyväksikäyttöön. Hamraie muistuttaa tokenismin vaarasta, osallistujien oikeudenmukaisesta kompensatiosta, ja siitä, että yhteistyö tulisi tapahtua koko prosessin läpi. Toimintarajoitteisia tulisi lähestyä, ei vain loppukäyttäjinä vaan tekijöinä, joilla on käytännön tietoa. (Place 2023, 63.) Hamraie huomauttaa, ettei saavutettavuudessa ja esteettömyydessä tällä hetkellä huomioida kaikkia toimintarajoitteita ja, että se tulisi käsittää laajemmin. Hän kritisoi myös standardoituja saavutettavuusohjeita, koska ne eivät kasvata ymmärrystä aiheesta ja ne pelkistävät saavutettavuuden. Hän kannattaa tapaa, jossa saavutettavuutta ja esteettömyyttä arvioidaan monimuotoisesti ymmärtämällä sen kompleksisuus: Pyörätuolille tarkoitetun rampin arvioimiseen ei riitä huomiointi onko se paikallaan vai ei. Sen toimivuutta ja löydettävyyttä tulisi arvioida esimerkiksi monipuolisemmin kuvaillen, haastaen erilaisiin tilanteisiin ja menemällä fyysisesti paikalle. (Place 2023, 60–61.)

Dale painottaa saavutettavuuden huomioimista jo tuotteen suunnitteluvaiheessa, mikä on lopulta taloudellisesti kannattavampaa kuin jälkikäteen integrointi (Dale 2021). Hamraie kuvaa saavutettavuutta jatkuvana prosessina. Sen tulee olla joustava ja kyseenalaistettavissa oleva käsite, jotta voidaan pyrkiä jatkuvasti parempaan ratkaisuun (Place 2023, 61).

Toimintarajoitteisille on suunniteltu jo pitkään, mutta sitä on tehty kulttuuristen normien mukaisesti, ottamatta huomioon heidän monimuotoisuuttaan ja nähden heidät vain rajoittuneisuutensa kautta. Jotta toimintarajoitteisten ääni saadaan kuuluville, Hamraie korostaa toimintarajoitteisten kouluttamista suunnittelijoiksi, koska se takaa enemmän valtaa ihmisille, joilla on elettyä kokemusta ja jotka ovat osa yhteisöä. Ei-toimintarajoitteiset suunnittelijat voivat tarjota tietoa, työtä ja resursseja jo käynnissä oleviin projekteihin sekä opiskelemalla ahkerasti toimintarajoittuneisuuteen liittyvistä kysymyksistä ja kulttuurista. (Place 2023, 63.)

Aiheeseen liittyen julkaisuista nousee myös ajatuksia *universaalista suunnittelusta*. Costanza-Chock (2020, 53) ja Dale (2021) kuvailevat sitä suunnittelun suuntauksena, jossa pyritään yleispätevään *one size fits all* -ratkaisuun. Se painottaa kuinka tulisi suunnitella myös niille, jotka usein jätetään suunnittelupäästösten ulkopuolelle, jotta suunnitteluratkaisut toimisivat paremmin kaikille (Costanza-Chock 2020, 53; Dale 2021). Costanza-Chock (2020, 67) mukaan näitä tavoitteita ei koskaan voida täysin saavuttaa. Universaali suunnittelu ei myöskään huomioi, että jotkut ihmiset ovat lähtökohtaisesti etuoikeutetummassa asemassa suhteessa suunnitteluun johtuen valtarakenteista. Suunnittelutyössä tulisi sen sijaan tunnistaa tarkasti suunnittelusta eniten hyötyvät käyttäjäryhmät (Costanza-Chock 2020, 53, 66).

5.7 Aktivismista inspiroituminen

Aktivismista inspiroitumisen yhteydessä tarkastelulistan teemoista voitiin tunnistaa: valtarakenteiden haastaminen, marginalisoitujen lähtökohtana pitäminen sekä ihmisten monipuolisten identiteettien ja kokemusten tunnustamisen, yhteisöjohtoisuus, feministinen tiedontuotanto ja suunnittelijan asema. Sen tutkiminen, mikä jo valmiiksi toimii yhteisössä uuden innovoinnin sijaan, ei suoraan noussut aktivismista inspiroitumisen yhteydessä.

Aineiston perusteella voisi sanoa, että feministisestä aktivismista inspiroituminen tarjoaa näkökulmia siihen, kuinka suunnittelun voisi ja tulisi pitää marginalisoituneita lähtökohtana suunnittelussa. Azad (2020) kertoo aktivismissä käytetystä erityisestä lähestymistavasta *tietoisuuden kasvattamisesta* (engl. *consciousness raising*), jossa on tavoitteena tuoda marginalisoituneita yhteen, jotta päästään ymmärtämään rakenteellisten ongelmien juurisyitä. Lähestymistapa on peräisin 60-luvulla vaikuttaneesta mustien vapautusliikkeestä USA:ssa, josta myös feministit inspiroituivat. Sen tarkoituksena oli luoda turvallisia tiloja, joissa saattoi kertoa omasta eletystä elämästä, koetusta syrjinnästä ja kuinka tilanteista on selvitty. Tilaisuuksien tarkoituksena oli kerätä ymmärrystä koetun ongelman juurisyistä. (Azad 2020.) Azad (2020) ei puhu, miten nopeasti tällainen

tapa johti ratkaisuihin tai todellisiin muutoksiin. Lähestymistapa antaa silti kiinnostavaa ajateltavaa suunnittelun ja valtarakenteiden haastamisen näkökulmasta. Costanza-Chock (2020, 153) ja Place (2023, 161, 164–169) esittelevät tämän tyyppisiä feministisiä hakkeritiloja (engl. feminist hackerspace) ja hakkerointitapahtumia (engl. feminist hackathons). Niihin ihmiset kokoontuvat yhteisen asian äärelle oppimaan uusia taitoja ja ideoita ja suunnittelemaan yhteisöjohtoisesti innovaatioita, joiden syntymistä ei anneta rajoittaa tekninen osaaminen tai resurssit (Place 164–169).

Erete, Rankin ja Thomas (2023, 25) valottavat, että erityisesti tutkimusmenetelmiä suunnitellessa ja datan analyysivaiheessa tutkijat luovat tulkintoja ja narratiiveja. Tutkimusta tekeville aktivisteille kehittämänsä *intersektionaalisen vallan analyysin* näkökulmasta, olisi tärkeää ottaa huomioon marginaalisten ryhmien näkökulmat ja kokemukset. Tulisi myös selvittää, miten marginalisoituneita ryhmiä on historiassa alistettu ja miten tutkimuksessa heitä saatetaan marginalisoida tai verrata valkoiseen enemmistöön. Huomio tulisi myös suunnata siihen, miten suunnittelumetodeissa voi olla sisäistetty tarve innovointiin, objektiivisuuteen, valkoisuuteen, kapitalismiin ja sortoon. (Erete ym. 2023, 1, 25.)

Myös feministinen tiedontuottaminen ilmeni aineistossa aktivismista puhuttaessa. Tietoisuuden kasvattamisen lähestymistavassa tietoa tuotettiin niin, että kokoontuneelle ryhmälle esitettiin tarkkoja kysymyksiä, ja ihmiset jakoivat yksitellen omia henkilökohtaisia kokemuksiaan. Tieto kerättiin dataksi, joka analysoitiin. Kerätystä datasta etsittiin kaavoja, jotka auttoivat selkeästi listaamaan vaatimukset haluttuihin muutoksiin. Tämä mahdollisti ilmiöiden, kuten seksismin nimeämisen, siitä seuranneen laajemman keskustelun ja lainsäädännön muutokseen. (Azad 2020.) Aktivismin ja intersektionaalisuuden yhteydessä Erete, Rankin ja Thomas (2023, 38) painottavat, että tietoa tuottaessa on välttämättöntä kunnioittaa ja pitää validina mustien tutkijoiden, yhteistyökumppanien ja osallistujien elettyä kokemusta ja asiantuntijuutta. He korostavat myös positiivisuuden läpinäkyvyyttä, koska oma valta-asema ja etuoikeudet voivat vaikuttaa tutkimukseen ja yhteistyöhön yhteisön kanssa (Erete ym. 2023, 38).

Aktivismissa näyttää myös korostuvan yhteisöjohtoisuus. Aktivismi on vaikuttanut suunnitteluun perusteellisesti saavutettavuuden ja esteettömyyden osalta, joiden historia juontaa juurensa vammaisoikeusliikkeeseen (engl. disability justice), joka on peräisin toimintarajoitteisten tummaihoisten ja queer-henkilöiden aktivismista. (Place 2023, 59.) Vammaisaktivismi on ollut osallisena muuttamassa yhteensä miljardien ihmisten elämänlaatua saavutettavuuden ja esteettömyyden lainsäädännön kautta. Tässä korostuu, kuinka tärkeää on kuulla yhteisöä, johon suunnitteluratkaisut vaikuttavat. Yhteisö, jolla on elettyä kokemus-asiatuntijuutta, pystyy tuottamaan ratkaisuja ja ideoita, mitä yhteisön ulkopuoliselle ei voisi tulla mieleen. (Costanza-Chock 2020, 52 ja 94.) Myös Erete, Rankin ja Thomas (2023, 25) korostavat aktivistitutkijoille kehittämässä intersektionaalisen vallan analyysissään, että yhteisökumppaneille tulisi keskittää valtaa datan analysoinnissa ja menetelmien valinnoissa, eikä oleteta tutkijan tai suunnittelijan olevan menetelmien pätevyyden tai objektiivisuuden asiantuntija.

Epäoikeudenmukaisten valtarakenteiden haastaminen suunnittelun keinoin näkyy myös aktivismissa. Erete, Rankin ja Thomas (2023, 38) ehdottavat valtaan liittyvän analyysin monimutkaisuuden tueksi konkreettisia vastarinnan tekoja. Ne jakavat valtaa uudelleen, jotta marginaalisessa asemassa olevat yhteisökumppanit voisivat hyötyä osallistumisesta. Vastarinnan teot pyrkivät nostamaan yhteisöjen kokemukset ja äänet asiantuntijuuden asemaan laadullisen tutkimuksen avulla. Projekteissa tulisi myös tunnistaa väkivalta, kuten rasismi ja valkoinen ylivalta, jotka ilmenevät tutkimuksessa ja kumppanuuksissa. On vältettävä sortavien tutkimusmenetelmien käyttöä. Esimerkiksi perinteisten sortavissa rakenteissa kehitettyjen suunnittelumenetelmien joustamattomuus voi vahingoittaa sitä yhteisöä kenelle suunnitellaan. Suunnittelumetodit voivat sisältää pyrkimyksen innovointiin ja objektiivisuuteen, eikä niitä ole suunniteltu intersektionaalisuus mielessä. Yhteisöillä tulisikin olla mahdollisuus olla mukana valitsemassa metodeja tai kieltäytyä niistä. (Erete ym. 2023, 16–25.)

5.8 Inklusiivinen suunnittelu

Inklusiivisen suunnittelun yhteydessä tarkastelulistan teemoista ei voitu lähteiden perusteella tunnistaa suoraan mitään. Katsauksen perusteella siitä ei löytynyt keskustelua liittyen valtarakenteiden haastamiseen, marginalisoitujen lähtökohtana pitämiseen, normien haastamiseen, feministisen tiedontuotannon arvostamiseen, suunnittelijan suunnitteluprosessin kannattelijan näkökulmaan, ihmisten intersektionaalisten identiteettien huomioimiseen, yhteisön johtajuuden asettamista keskiöön tai innovointikeskeisyyden haastamiseen ja yhteisöjen omien ratkaisujen hyödyntämiseen.

Inklusiivinen suunnittelu vaatii syventymistä monimuotoisten käyttäjien tarpeisiin, haasteisiin ja motivaatioihin (Inclusive design research centre i.a., viitannut Costanza-Chock 2020, 53–54). Dale (2021) korostaa inklusiivisen suunnittelun merkitystä yrityksille, koska se auttaa palvelemaan laajempaa ja monimuotoisempaa markkinaa tehokkaammin ottaen vuorovaikutukseen markkinasegmentit, jotka ovat aikaisemmin jätetty huomiotta. Dale käsittelee inklusiivista suunnittelua myös intersektionaalisten käyttäjäpersoonien kautta, mutta ei huomioi vallan hierarkioita tai sortoa, kuin tekemällä sivuhuomautuksen, että lähestymistapa vähentää riskiä tehdä ihmisoikeuksien loukkauksia. Esityksen jälkeisessä osiossa Dale huomauttaa suuntaavansa esityksen kohderyhmälle, joka ei ole vielä omaksunut inklusiivisuutta. (Dale 2021.)

Tällainen lähestymistapa nähdään ongelmallisena. Place (2023, 78) huomauttaa, että suunnittelussa inklusiivisuus ilmenee usein lisäominaisuuksina ja pyrkii korjaamaan aiempaa syrjintää. Inklusiivisen suunnittelun toteutumista ohjaa usein voittoa tavoittelevien tahojen näkökulma, mikä vaikuttaa siihen, keitä otetaan mukaan prosesseihin, mikä vahvistaa valtahierarkioita: Marginalisoidut kutsutaan mukaan, mutta valtarakenne säilyy ennallaan. (Place 2023, 78.) Costanza-Chock (2020, 89) huomauttaa, että näennäisesti inklusiiviset prosessit voivat jopa normalisoida kulttuurista väkivaltaa marginalisoituja ryhmiä kohtaan. Lisäksi hän korostaa, etteivät yksittäiset inklusiiviset suunnitteluprojektit, jotka

keskittyvät äärimmäisen rajattuun joukkoon käyttäjiä, kykene yksinään muuttamaan syvälle juurtuneita rakenteellisia epäoikeudenmukaisuuksia (Costanza-Chock 2020, 78). Azad (2021) mainitsee että, inklusiivisuus saattaa rajoittaa pelkkään ystävälliseen käytökseen toisia kohtaan, jolloin kuitenkin todellinen haaste, eli rakenteellinen sorto, jää huomiotta. Hän ihmettelee, miksei suunnittelun alalla inklusiivisuudesta puhuttaessa pureuduta ongelmien juurisyihin, kuten rakenteelliseen rasismiin (Azad 2021).

5.9 Tulosten analyysin tiivistys tarkastelulistan perusteella

Tiivistin analyysin perusteella tuloksista tärkeimmät tavat soveltaa intersektionaalisen feminismien ajattelua suunnittelussa. Jaottelin ne selkeyden vuoksi tarkastelulistan kohtien mukaan, jotta myös niiden soveltaminen muotoiluajattelun prosessiin seuraavassa luvussa olisi suoraviivaisempaa. On huomioitava, että osa tavoista voisi sisältönsä vuoksi sijoittua useamman otsikon alle.

Yhteisöjohtoisuus

- Marginalisoituneet mukaan päättämään suunnitteluprosessin osallistujista ja osallistumisen luonteesta. (Yhteisöjohtoinen suunnittelu)
- Suunnitteluprosessin hallinta niille, joilla on henkilökohtaista kokemusta olosuhteista, joita pyritään muuttamaan (yhteisöjohtoinen suunnittelu)
- Costanza-Chockin (2020) Yhteisön osallistamisen tapainen kaavio avuksi muodostamaan käsitystä yhteisön osallistumisen voimakkuudesta muotoiluajattelulle tyypillisen suunnitteluprosessin vaiheissa (yhteisöjohtoinen suunnittelu)

Valtarakenteiden haastaminen

- Normien kriittinen arviointi ja normien neutralisointi tai torjuminen luovien keinojen avulla (Normiluovat lähestymistavat)
- Tulisi arvioida sortavien rakenteiden vaikutus suunnittelumetodeissa (Aktivismista inspiroituminen)
- Voidaan olla ottamatta mukaan perinteisiä valtaapitävien ääniä. (Yhteisöjohtoinen suunnittelu)

- Suunnittelijoiden palkkaaminen marginalisoituneista ryhmistä, koska se takaa enemmän valtaa yhteisölle. (Toimintarajoitteisille suunnittelu, yhteisöjohtoinen suunnittelu)

Marginalisoituneet lähtökohtana

- Suunnitellaan marginalisoituneiden näkökulmasta, jotta pystytään osoittamaan normeja, jotka otetaan muuten itsestäänselvyytenä. (Toimintarajoitteisille suunnittelu)
- Torjutaan tokenismiä. (Yhteisöjohtoinen suunnittelu)
- Mahdollistetaan marginalisoituneiden yhteen tuominen, jotta voidaan kasvattaa ymmärrystä rakenteellisten ongelmien juurisyistä. (Aktivismista inspiroituminen)
- Ei pidetä marginalisoituneiden kokemuksia ja tarpeita rajatapauksina. (Monimuotoiset käyttäjät)

Suunnittelijan rooli

- Suunnittelija tukee ihmisiä suunnitteluprosessissa tarkoituksena voimaannuttaminen. (Yhteissuunnittelu)
- Yhteisöjohtoisissa prosesseissa suunnittelijan rooli on jakaa taitoja ja resursseja. (Yhteisöjohtoinen suunnittelu)
- Haastetaan suunnittelijan rooli ainoana luojana ja käyttäjästä passiivisesta suunnittelun vastaanottajasta. (Normiluovat lähestymistavat)
- Ei-marginalisoituneet suunnittelijat voivat tarjota tietoa, työtä ja resursseja yhteisöjen projekteihin. (Toimintarajoitteisille suunnittelu)
- Opiskellaan toimintarajoitteisuuteen, rotuun, sukupuoleen ja ynnä muihin liittyvistä kysymyksistä ja kulttuurista. (Toimintarajoitteisille suunnittelu)
- Ei oleteta tutkijan tai suunnittelijan olevan menetelmien pätevyyden tai objektiivisuuden asiantuntija. (Aktivismista inspiroituminen)

Feministinen tiedontuotanto

- Laadullinen tutkimus keskiöön esimerkiksi haastattelujen ja tarinan kerronnan muodossa. (Yhteissuunnittelu)
- Yhteisön jäsenten hiljainen ja kokemuksellinen tieto keskiöön. (Yhteisöjohtoinen suunnittelu)
- Suunnittelijan tulisi tehdä itsereflektiota omista etuoikeuksistaan ja normeistaan ja ymmärtää, miten ne ilmenevät suunnittelutyössä ja vallalla olevassa tilanteessa. (Normiluovat lähestymistavat)

- Inspiroidutaan feministisistä luovista tiloista ja tapahtumista. (Aktivismista inspiroituminen)
- Saavutettavuutta ja esteettömyyttä arvioidaan monimuotoisesti ymmärtämällä sen kompleksisuus. (Toimintarajoitteisille suunnittelu)

Innovoimisen tarve

- Yhteisön tieto ja paikalliset ponnistelut keskiöön. Kunnioitetaan niitä, jotka ovat lähimpänä ongelmaa. (Yhteisöjohtoinen suunnittelu)
- Eletty kokemus toimintarajoitteisuudesta luo mahdollisuuden innovointiin. (Toimintarajoitteisille suunnittelu)
- Kuunnellaan kokemusasiantuntijoita. Yhteisöllä on elettyä kokemusasiantuntijuutta, jonka vuoksi he pystyvät ratkaisemaan ongelmia mitä muut eivät pysty. (Aktivismista inspiroituminen)
- Tulee kunnioittaa yhteisön tietoa. (Yhteisöjohtoinen suunnittelu)

Intersektionaaliset identiteetit

- Arvioidaan persoonissa pitkäaikaiset tekijät, väliaikaiset muutokset ja hetkittäiset tekijät, joita vahvistetaan integroimalla niihin identiteetti, olosuhteet ja käyttäytymisen linssit. (Monimuotoiset käyttäjät)
- Tarkastellaan käyttäytymistä ja tarpeita hypoteettisten persoonien luomisen lisäksi. (Monimuotoiset käyttäjät)
- Määritellään käyttäjät. (Monimuotoiset käyttäjät)

6 Johtopäätökset

6.1 Yhteenvedo lähestymistavoista intersektionaalisen feminismin soveltamiseen suunnittelussa

Tutkimustulokset osoittivat, että intersektionaalisen feminismin soveltaminen suunnitteluun voi tapahtua monien eri lähestymistapojen kautta. Lähestymistapojen lähempi analysointi tarkastelulistan avulla valotti *yhteisöjohtoisen suunnittelun, aktivismista inspiroitumisen ja toimintarajoitteisille suunnittelun* toteuttavan monipuolisimmin tarkastelulistan teemoja. Tarkastelulistan teemat näyttivät ilmenevän tasaisesti julkaisuissa. Ainoastaan intersektionaaliset identiteetit, näyttäisivät jäävän odotettua vähemmälle huomiolle julkaisuissa. Tämä voisi mahdollisesti johtua siitä, että tällaiseen asiaan pureutumiseen tarvittaisiin

enemmän metodi- ja käytännön tason ratkaisuja, mitä esimerkiksi teemaa käsittelevä monimuotoisten käyttäjien lähestymistapa tarjoaa.

Vaikka inklusiivinen suunnittelu nousi kirjallisuuskatsauksesta keskeisimpien lähestymistapojen joukkoon, se ei analyysin työkalujen kautta tarkasteltuna kuitenkaan näyttäytynyt kovin merkitykselliseltä suoraan toteuttamaan intersektionaalista feminismiä suunnittelussa. Se huomioi pääasiassa vain monipuoliset käyttäjäryhmät. Se pyrkii huomioimaan erilaiset taustat ja identiteetit, mutta se ei kuitenkaan, sellaisena kun se on lähteissä esitetty, välttämättä lähde täysin marginalisoituneiden näkökulmasta, tarkastele identiteettejä intersektionaalisti tai huomioi valtarakenteiden vaikutusta. Tämä on mielestäni tärkeä huomio, koska juuri inklusiivisuudesta puhutaan eettisemmän suunnittelun yhteydessä. Crenshaw'n huomio ansaitsemattomasta inklusiosta luvussa 3.5 ja Erenten ym. luvussa 5.3 esitetty esimerkki yhteisön päätösvallasta olla ottamatta perinteisesti valtaapitäviä mukaan suunnitteluprosessiin luovat mielestäni myös kitkaa inklusiivisuuden ja intersektionaalisen feminismin välille ja vahvistavat tätä tutkimustulosta. Tämän tutkimuksen mukaan voisi sanoa, että intersektionaalisen feminismin näkökulmasta inklusiivisessa suunnittelussa on rajoituksensa, kun tavoitellaan sosiaalisesti oikeudenmukaisempaa suunnittelua. Inklusiivinen suunnittelu voisi hyötyä intersektionaalisen feminismin näkökulmiin laajenemisesta. On kuitenkin otettava huomioon tutkimuksen pieni intersektionaaliseen feminismiin perustuva aineisto. Aihetta olisi hyvä tutkia syvemmin.

Oleellisempaa on mielestäni tuoda ilmi jokaisen lähestymistavan keskeinen panos, kuin yrittää valita yhtä "parasta" lähestymistapaa. Voidaan todeta, että lähestymistavat katsovat aihetta hieman eri etäisyyksiltä, kuten ylemmän tason yhteisöjohtoinen suunnittelu tai jo miltei metoditason käyttäjäpersoonat tai feministisen muotoiluajattelun malli. On selvää, että osa lähestymistavoista on myös kietoutunut toisiinsa, kuten yhteissuunnittelu, joka on keskeisessä osassa paikantuneessa muotoiluajattelussa.

Erityisesti aktivismista inspiroitumisen ja paikantuneen muotoiluajattelun yhteydessä noussut teema turvallisesta tilasta ja työpajatyöskentelystä herättää ajatuksia työpajojen ja tilojen turvallisuudesta. Esimerkiksi työpajat voivat olla tilanteita, joissa osallistujat saattavat kokea epävarmuutta ja epämukavuutta erityisesti, kun käsitellään sisäistettyjä ennakkoluuloja, normeja ja syrjintää, joiden esille tuominen saattaa sisältää häpeää, pelkoa tuomitsemisesta, joka voi purkaantua jopa hiljentymisenä tai väkivaltana. Suunnittelijalla tulee olla taitoa fasilitoida erityisellä herkkyydellä ja empatiakyvyllä. Työpajan resursseja tulisi kohdentaa tunteiden käsittelyyn ja turvallisen tilan luomiseen.

Yhteissuunnittelun ja yhteisöjohtoisen suurin ero näyttäisi olevan se kenellä on valta tehdä päätöksiä ja onko yhteisöllä valta tehdä aloitteita omista tarpeista käsin. Kun yhteissuunnittelussa käyttäjät ja suunnittelijat työskentelevät yhdessä suunnittelun parissa, päätäntävalta saattaa silti olla suunnittelijoilla. Yhteisöjohtoisessa suunnittelussa taas yhteisö näyttäisi ohjaavan suunnitteluprosessia määrittäen sen tavoitteet, prioriteetit ja käytännöt, suunnittelijoiden tulessa yhteisön visioiden toteuttamista fasilitaattoreina.

Kiinnostavana huomiona nousi myös, mistä näkökulmista valitut julkaisut käsitelivät intersektionaalista feminismiä suunnittelussa. Dalen (2021) *There Is No Average Person: Designing with Intersectionality in Mind* poikkeaa muista julkaisuista keskittymällä taloudelliseen hyötyyn ja markkina-alueen kasvuun intersektionaalisen näkökulman huomioon ottamisen avulla. Tämä herätti kitkaa lähteiden välillä ja toi esiin todellisen haasteen sovittaa sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja talouden intressit yhteen. Azad (2021) pelkääkin, että sanasta intersektionaalisuus tulee trendisana yrityksen imagoa nostattava asia, jossa yhden mustan naisen kanssa juttelu riittäisi väittämään projektia intersektionaaliseksi. Trendikkyys saattaa houkutella myös eristämään siitä vain joitain sopivimpia osia korpORAatioiden käyttöön. Dale (2021) käyttää vain termiä *intersektionaalisuus*. Hän kuitenkin tunnustaa intersektionaalisuuden juuret feminismissä. Tästä voisi mahdollisesti päätellä, että hän pyrkii edistämään intersektionaalisen feminismin näkökulmia perustellen niitä taloudellisen hyödyn kautta niille, jotka vaalivat pääasiassa taloudellisia arvoja ja hylkivät sanaa *feminismi*.

6.2 Tuloksien soveltaminen muotoiluajattelun prosessiin

Tämän kirjallisuuskatsausta mukailevan tutkimuksen tulokset perustuvat intersektionaalisen feminismin soveltamiseen suunnittelussa yleisesti. Vedän nyt johtopäätöksiä, miten tutkimuksessa esiin tulleiden lähestymistapojen keinoja intersektionaalisen feminismin soveltamiseen suunnittelussa voitaisiin soveltaa myös muotoiluajattelun prosessin vaiheissa, jotka olen esitellyt luvussa 2.2.

Marginalisoituneiden osallistaminen muotoiluprosessiin on tuloksissa keskeistä, mutta on tärkeää kuitenkin muistaa, että marginalisoiduilla ei ole mitään velvoitetta osallistua suunnitteluprosesseihin edustamaan oletettua ryhmäänsä ja opettamaan vallassa olevia sorrosta.

6.2.1 Empatia

Kirjallisuuskatsauksen ja tulosten analyysin perusteella voidaan tehdä seuraavat johtopäätökset intersektionaalisen feminismin soveltamisesta muotoiluajattelun empatiaosuuteen:

- Kuunnellaan kokemusasiantuntijoita.
- Kerätään ymmärrystä, miten valtarakenteet vaikuttavat käyttäjiin.
- Vältetään määrittelemättömiä käyttäjiä.
- Ei pidetä marginalisoituneiden ryhmien tarpeita rajatapauksina.
- Otetaan monimuotoiset käyttäjät (identiteetit) mukaan prosessiin.
- Analysoidaan valtaa ja sortavien rakenteiden vaikutusta valituissa metodeissa ja niiden valintaprosesseissa. Yhteisöllä tulee olla päätösvalta metodien valinnassa ja mahdollisuus kieltäytyä.
- Arvioidaan tiimin sisäistetyt normit, vinoumat ja positionaalisuudet.
- Kartoitetaan yhteisön olemassa olevia omia ratkaisuja ongelmaan.
- Arvioidaan käytössä olevat käyttäjäpersoonat ja niiden perustuminen elettyyn kokemukseen.
- Kerätään tietoa yhteisön toimesta suunnittelijan fasilitoidessa.
- Luodaan turvallinen ja kannustava tila ongelman juurisyiden selvittämiseksi, tiedontuotannolle ja suunnittelulle.

Tutkimustuloksia soveltaen myös muotoiluajattelun empatiavaiheessa on tärkeää ottaa huomioon sosiaalisten identiteettien päällekkäisyyksien vaikutukset ihmisten kykyihin ja tapoihin osallistua muotoiluajattelun prosessiin. Yhteissuunnittelu näyttää kannustavan monimuotoisten loppukäyttäjien osallistamista koko suunnitteluprosessiin jo alusta asti. Myös toimintarajoitteisille suunnittelun näkökulmasta prosessissa tulisi olla mukana toimintarajoitteisia jo empatiavaiheessa. Tämän voisi päätellä pätevän kaikkien marginalisoituneiden kohdalla. Näin osataan kysyä oikeita kysymyksiä ja kerätä ymmärrystä siitä, miten erilaiset esteet vaikuttavat käyttäjien mahdollisuuksiin suunnitteluratkaisuissa, ja miten näihin haasteisiin voitaisiin vastata.

Empatiavaiheessa pyritään tunnistamaan tärkeimmät kysymykset, joihin prosessissa pyritään löytämään vastauksia. Niin kuin Azadin (2020) valottamassa aktivismin synnyttämän tietoisuuden kasvattamisen lähestymistavassa, jossa kerätään ymmärrystä ongelmien juurisyistä, olisi myös muotoiluajattelun prosessissa tärkeää luoda turvallisia tiloja. Mitä arempi aihe, sitä tärkeämpää on, että loppukäyttäjyhteisö voisi osallistua suunnitteluun avoimesti ja turvallisesti ilman väkivallan uhkaa tai vallan dynamiikkojen vaikutusta.

Intersektionaalisen feminismin näkökulmasta muotoiluajattelun keskeinen puute voisi olla se, että se kannustaa oman intuition kuuntelemiseen (Brown 2019, 10; Pressmann 2019, 28–30). Tämä saattaa johtaa sisäistettyjen etuoikeuksien ja sortomekanismien implementoimiseen suunnitteluratkaisuihin. On tärkeää kerätä ymmärrystä yhteiskunnallisista ja rakenteellisista vaikutteista työryhmään ja käyttäjiin liittyen. *Paikantuneen muotoiluajattelun* mukaan on kriittistä arvioida normatiivisia näkemyksiä sekä erityisesti suunnittelutiimin omia arvoja ja sisäistettyjä ajatusmalleja. Tulisi pohtia miten ne vaikuttavat heidän kykyihinsä ymmärtää käyttäjien tarpeita.

Tulosten perusteella voidaan päätellä, että myös empatiavaiheessa tulisi tehdä näkyväksi Ereten, Rankinin ja Thomasin (2023, 38) mainitsevat sekä suunnittelijoiden että osallistujien positionaalisuudet ja etuoikeudet suhteessa suunnitte-

luprosessiin. Tämä auttaa tunnistamaan ja haastamaan syrjiviä sosiaalisia normeja sekä vahvistamaan marginalisoitujen ääniä prosessissa, niin kuin Wikberg Nilsson (2022) peräänkuuluttaa. Normiluovana lähestymistapana voitaisiin käyttää esimerkiksi Thamin (2019) ehdottamia roolipelejä, joiden avulla paljastetaan etuoikeuksia.

Tutkimustulokset osoittavat, että yhteisöjohtoisien suunnittelun keskeinen piirre on se, että suunnitteluprojektit lähtevät liikkeelle suoraan yhteisöistä ja, että yhteisöille tulisi lähestymistavan mukaan antaa valtaa tiedonkeruun suunnitteluun ja tiedon keräämiseen. Tämä voisi tarkoittaa, että empatiavaiheessa ymmärryksen kerääminen tapahtuisi mahdollisesti yhteisöjohtoisesti. Empatiavaihe tulisi tutkia olemassa olevat yhteisön kehittämät ratkaisut ennen kuin lähdetään innovoimaan uutta (Costanza-Chock ym. 2018, viitannut Costanza-Chock 2020, 97–98). Tarkoitus on kuunnella ja oppia yhteisöltä ja sen toimijoilta heidän määritelmänsä siitä, mihin projekteihin suunnittelupanos kannattaa kohdistaa. Yhteisöllä on henkilökohtaista kokemusta niistä olosuhteista, joita suunnittelijat pyrkivät muuttamaan (Costanza-Chock 2020, 99–100.)

Tutkimuksen perusteella tulisi kriittisesti arvioida erilaisten käyttäjätutkimusmenetelmien taustat myös muotoiluajattelussa, jotta voidaan selvittää ovatko ne kehittyneet sortavista rakenteista. Tämä analyysi on tärkeää, koska menetelmät saattavat käytettyinä toistaa sortavia valtarakenteita ja näin aiheuttaa haittavaikutuksia käyttäjryhmille. Yhteisön päätösvalta on tärkeää myös menetelmien valitsemisessa tai niistä kieltäytymisessä. (Erete ym. 2023, 16–25.) Tämä on merkityksellistä, koska marginalisoidut huomaavat paremmin heitä koskevan syrjinnän, joka saattaa jäädä huomaamatta niiltä, jotka eivät koe sitä asemansa vuoksi. Tämä auttaisi yhteisöä myös tunnistamaan omia oikeuksiaan ja vaatimaan niiden kunnioitusta, mikä samalla voimaannuttaisi yhteisöä. Koko muotoiluajattelua tulisi arvioida ottaen huomioon aiemmin luvussa 2.2 mainitsemani Lilly Irnin väitteen muotoiluajattelun valkoiseen ylivaltaan perustuvista lähtökohdista.

Tutkimuksessa noussut keino, jolla voisi välttää stereotyyppisiä oletuksia ja viinoutuneita käsityksiä, joita suunnittelutiimillä voi olla marginalisoituneista ryhmistä, on persoonien arviointiin ja uudelleen tarkasteluun hyödynnettävät Dalen (2021) esittelemät linssit: pitkäaikaiset tekijät / identiteetit, väliaikaiset muutokset / olosuhteet ja hetkittäiset tekijät / käyttäytyminen ja ympäristö. Persoonien arviointiin ja uudelleenrakennukseen olisi myös hyvä saada yhteisön jäsenet arvioimaan lopputuloksia (Costanza-Chock 2020, 82).

Muutamia tutkimuksesta nousseita asioita muotoiluajattelussa on jo sisäänrakennettuna. Suunnittelijan rooli on melkein kaikkien lähestymistapojen mukaan toimia fasilitaattorina ja tämä rooli on myös muotoiluajattelun prosessille tyypillistä. Tutkimuksesta nousseet tiedonkeruumenetelmät, kuten puolirakenteelliset haastattelut ja tarinankerronta (Costanza-Chock 2020, 11; Erete ym. 2023, 14) ovat muotoiluajattelulle tyypillisiä tapoja kerätä dataa empatiavaiheessa.

6.2.2 Määrittely

Seuraavat johtopäätökset intersektionaalisen feminismiin soveltamisesta muotoiluajattelun prosessin määrittelyvaiheeseen perustuvat kirjallisuuskatsaukseen ja tulosten analyysiin:

- Määritellään oma asema tilanteessa. Määritellään etuoikeuksien ja sarron ilmenemistä meneillään olevassa prosessissa.
- Analysoidaan tiimin sisäistä valtaa ongelman määrittelyssä.
- Kerätään palaute käyttäjätutkimuksien tuloksista yhteisöltä.
- Analysoidaan yhteisön johdolla empatiavaiheessa kerätty tieto.
- Yhteisöjen edustajat työpajojen keskiössä, jotta he saavat äänensä kuuluville ja ohjaamaan suunnittelun fokusta.
- Arvioidaan mahdollisia käyttäjäpersoonia monipuolisesti intersektionaalisisesta näkökulmasta.
- Arvioidaan persoonissa pitkäaikaiset tekijät, väliaikaiset muutokset ja hetkittäiset tekijät, joita vahvistetaan integroimalla niihin identiteetti, olosuhteet ja käyttäytymisen linssit.
- Tarkastellaan käyttäytymisen ja tarpeiden tarkastelua hypoteettisten persoonien luomisen lisäksi.

- Selvitetään luovissa työpajoissa piilevät normit ja rakennetaan persoonat yhteisöjohtoisesti suunnittelijan toimiessa fasilitaattorina.

Tämän tutkimuksen perusteella voitaisiin sanoa, että on tärkeää mahdollistaa ryhmien äänien kuulluksi tuleminen, jotta valta- ja hierarkiasuhteita voidaan tunnistaa ja käsitellä. Yhteissuunnittelu näyttääkin korostavan, että on tärkeää kutsua mukaan suunnitteluprosessiin ja työpajoihin loppukäyttäjät, erityisesti marginaaliryhmien ja yhteisöjen edustajat (Costanza-Chock 2020, 100; Erete ym. 2023, 1, 14). Tämän uskotaan mahdollistavan paremmin sen, että lähdetään todella ratkaisemaan oikeaa ongelmaa. Feministisessä muotoiluajattelussa Tham (2019) ehdottaa määrittelyvaiheeseen sen arvioimista, kenen kokemusta tulisi suunnittelussa painottaa. Hän ehdottaa harjoituksia esimerkiksi huonon suunnittelun kohtaamisesta, jotta voidaan torjua sosiaalisia syrjinnän normeja.

Ereten, Rankinin ja Thomasin (2023, 16–25) mukaan tutkimuksen tulosten tulkinta- ja datan analyysivaiheessa on olennaista antaa yhteisölle päätösvalta ja ottaa huomioon marginalisoituneiden ryhmien näkökulmat ja kokemukset, jotta marginalisoituminen ei vahvistu. Myös Azadin (2021) esittelemän tietoisuuden kasvattamisen ja aktivismin näkökulmasta näyttäisi olevan hyödyllistä analysoida marginalisoidulta ryhmältä empatiavaiheessa kerätty eletty kokemustieto yhteisön johdolla. Näin mahdolliset tutkimuksessa tapahtuneet vinoumat ja vallan dynamiikkojen vaikutukset saataisiin minimoitua. Tämä olisi mielestäni mahdollista ja tärkeää toteuttaa muotoiluajattelun prosessin määrittelyvaiheessa.

Jos prosessissa kehitetään uusia *persoonia*, se tapahtuu Pressmannin (2019, 23–26) mukaan määrittelyvaiheessa. Tässä voitaisiin hyödyntää Dalen (2021) kolmen linssin lähestymistapaa sekä rakentaa kontekstikarttoja, joiden avulla voidaan mahdollisesti kiinnittää enemmän huomiota käyttäjien käyttäytymiseen ja tarpeisiin. Dalen (2021) lähestymistapoihin lisäksi tulisi huomioida, kuinka haastaa epätasa-arvoisia valta-asetelmia ja yhteiskunnan normeja, johon voisi toimia lisänä Wikberg Nilsson (2022, 57) ehdottamat luovat työpajat, joissa luodaan persoonia samalla, kun selvitetään osallistujien piileviä ajatuksia ja nor-

meja, kuitenkin takaamalla turvallinen tila työpajalle. Toimintarajoitteiset tulisi ottaa mukaan ongelman määrittelyvaiheeseen tuomaan mukanaan omaa elettyä kokemusta, uutta näkökulmaa ja keskustelukulttuuria.

6.2.3 Ideointi

Näitä suuntaviivoja voisi soveltaa intersektionaalisen feminismin implementoinniksi muotoiluajattelun ideointivaiheeseen:

- Huomioidaan vallan dynamiikkoja ideoinnissa.
- Varmistamalla tiimin tasavertainen osallistuminen.
- Priorisoidaan marginaalista nousseet ideat.
- Prosessin luovien suuntien päätös yhteisölle.
- Pidetään marginalisoituneiden tarpeet keskiössä.
- Suunnittelija toimii fasilitaattorina.
- Arvioidaan päätösten teon äänestystilannetta.
- Arvioidaan ideoita normikriittisesti.
- Esitetään ”mitä jos...?” -kysymyksiä arvioimaan ideoita ja niiden vaikutuksia tulevaisuuden skenaarioihin.
- Yhteisön eletty kokemus haastamaan vanhoja ajatusmalleja.
- Luodaan turvallisia tiloja leikkimielisyydelle ja stressittömyydelle.

Normiluovien lähestymistapojen mukaan ideointivaiheessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, miten suunnitteluratkaisut heijastavat tai mahdollisesti vahvistavat haitallisia normeja (Tham 2019, Wikberg Nilsson 2022). Ideointivaiheessa tulisi näin ollen ottaa myös huomioon käyttäjien erilaiset tarinat, arvot ja sortokokemukset. Voidaan siis päätellä, että Azadin (2020) aktivismin yhteydessä korostama turvallisten tilojen luominen olisi myös tarpeen ideointivaiheessa. Tämä voisi mahdollistaa Pressmannin (2019, 28–30) mainitseman leikkimielisyyden lisäämisen ja stressin vähentämisen ideointiprosessissa.

Dillonin ja Sweeneyn (2022, 24–25) mukaan ideoiden priorisointi voi perustua moniin eri tekijöihin, kuten arvoihin ja idean toteuttamisen vaikeusasteeseen tai

tiimin intuitioon. Ideointivaiheessa ideoiden yhdessä tekeminen ja äänestystilanteet voivat olla marginalisoidun ryhmän edustajalle kiusallisia, jos esimerkiksi äänestää eri tavalla kuin dominantin ryhmän edustajat. Jo pelkkä tottumattomuus työpajatyöskentelyyn, ideointiin tai tuomaan ajatuksiaan julki dominantin ryhmän läsnä ollessa voi olla haastavaa. Näissäkin tilanteissa olisi tärkeää ottaa huomioon vaikuttavat valtahierarkiat ja haastaa niitä.

Thamin (2019) feministinen muotoiluajattelu korostaa ideoinnin osalta pohtimaan sitä, ketkä on kutsuttu kuunneltavaksi ja kenellä on valta päättää luovista suunnista. Se herättää kysymyksen muotoiluajattelussa demokraattisen päätöksen teon välineenä usein käytetystä äänestämisestä. Voisi päätellä, että yhteisöjohtoisuuden periaatteiden mukaisesti olisi perusteltua harkita äänioikeuden rajoittamista suunnittelupäätöksissä vain yhteisön jäseniin, joita suunnitteluratkaisut suoraan koskevat. Näin päätökset heijastavat yhteisön tarpeita, arvoja ja näkökulmia mahdollisimman tarkasti. Se voisi myös edistää suunnitteluratkaisujen relevanttiutta ja ratkaisujen toteutettavuutta.

Paikantunut muotoiluajattelu ehdottaa luomaan ideointivaiheeseen ”mitä jos”-kysymyksiä, jossa on ideana kehittää ajatuksia siitä, miten suunnitteluratkaisut voivat olla vuorovaikutuksessa ihmisen kanssa ja miten tämä vuorovaikutus voi muuttaa tulevaisuuden skenaarioita ja kokemuksia. Saavutettavuuden ja esteettömyyden jatkuvassa kehittämisessä haastetaan vanhoja ajatusmalleja (Place 2023, 61). Tässä kokemusasiantuntijuus voisi mahdollisesti ohjata suunnittelutiimiä avoimuuteen uudenlaiseen ajatteluun ja sitä myötä uusien rohkeiden ideoiden ja lähestymistapojen äärelle.

6.2.4 Prototypointi

Intersektionaalisen feminismen soveltaminen muotoiluajattelun prototypointivaiheeseen voisi tapahtua näiden suuntaviivojen avulla:

- Varmistetaan prototyypin saavutettavuus.
- Rakennetaan prototyyppi avoimesti kommunikoiden ja läpinäkyvästi.
- Arvioidaan prototyyppiä normikriittisesti rakennusvaiheissa.

- Havainnoidaan ja konkretisoidaan yhdessä etuoikeuksien ja sorron ilmenemistä prototyypissä.
- Varmistetaan, että marginalisoituneiden eletty kokemus, tarpeet ja prioriteetit ovat mukana prototyypissä.
- Luodaan turvallinen tila prototyypin rakentamiselle.

Toimintarajoitteisille suunnittelun näkökulma voisi auttaa varmistamaan, että ideat suunnitteluratkaisuiksi ovat jo prototypointivaiheessa helposti saavutettavia ja testattavia kaikille käyttäjille. Prototyyppien tulisikin kuvastaa käyttäjien monipuolisia taustoja, tarpeita ja kokemuksia. Niiden tulisi heijastaa prosessissa aiemmin tutkittuja ja määriteltyjä yhteisön tarpeita ja prioriteetteja. Yhteisöjohtoisesta suunnittelun näkökulmasta voisi sanoa, että prototyyppien luominen olisi hyvä aloittaa yhteisöistä lähtöisin avoimesti kommunikoiden ja läpinäkyvyyttä vaalien. Toimintarajoitteisten ihmisten osallistuminen prototypointiin voisi tuoda arvokkaita näkökulmia ja saavutettavuuden parempaa huomioimista. Prototyyppien ei ole hyvä olla liian viimeistelyjä, koska viimeistelemättömyys alentaa kynnystä antaa testivaiheessa aidompia mielipiteitä, kun ei olla arvostelemassa viimeistelyä tuotetta (Interaction design foundation i.a.a). Tärkeämpää olisi saada eletty kokemus rakennettua mukaan prototyyppiin. Siksi turvallisen sallivan ilmapiirin luominen myös prototypointivaiheeseen voisi kannustaa ei niin teknisesti taitavia osallistujia osallistumaan prototyyppien rakentamiseen. Se mahdollistaa myös heidän eletyn kokemuksen integroimisen prototyyppiin.

Tutkimuksessa nousseen lähestymistavan, paikantuneen muotoiluajattelun mukaan etuoikeuksien ja sorron ilmenemistä eri yhteyksissä voitaisiin analysoida ja testata prototypoinnissa yhteissuunnitteleamalla konkreettisia esityksiä tai tilanteita (Wikberg Nilsson 2022, 60). Paikantunut muotoiluajattelu voisi siis auttaa konkretisoimaan etuoikeuksien ja sorron dynamiikkojen havainnollistamisessa, jolloin käytännön ratkaisujen kehittäminenkin olisi mahdollista. Tutkimuksessa nousseen Thamin (2019) feministisen muotoiluajattelun malli haastaa miettimään, kuinka prototypointivaiheessa voitaisiin kehittää suunnitteluratkaisuja, joilla parannetaan tiettyjen sorrettujen ryhmien asemaa ja oikeudenmukaisuuden edistämistä. Se kehottaa luomaan prototyyppiejä niin, että ne haastavat nor-

meja, jotka mahdollistavat marginalisoinnin ja ulkopuolelle jättämisen. Feministisen muotoiluajattelun mukaan työryhmän tulisi jatkuvasti reflektoida, kun prototyyppiä rakennetaan. (Tham 2019.) Tämä osoittaa mielestäni selkeästi, miten prototyyppi ei ole ainoastaan tekninen tai esteettinen vaihe muotoiluajattelun prosessissa, vaan se voi toimia myös välineenä sosiaalisten normien ja valtarakenteiden haastamisessa.

6.2.5 Testaus

Muotoiluajattelun prosessin testausvaiheessa voisi hyödyntää näitä suuntaviivoja intersektionaalisen feminismiin implementoimiseksi:

- Arvioidaan saavutettavuus monipuolisemmin kuin standardit.
- Priorisoidaan saavutettavuus.
- Testataan monimuotoisella käyttäjäryhmällä (identiteetit).
- Priorisoidaan marginalisoituneiden palaute.
- Analysoidaan valtaa testausmenetelmissä.
- Mukautetaan testausmenetelmiä.
- Luodaan turvallinen tila testaamiselle ja palautteen antamiselle.
- Testataan ja seurataan heijastavatko suunnitteluratkaisut vallitsevia normeja ja aiheuttavatko haittoja tai hyötyjä epäoikeudenmukaisesti.
- Arvioidaan edistävätkö suunnitteluratkaisut oikeudenmukaisuutta.

Muotoiluajattelussa toteutetaan jo esimerkiksi yhteissuunnittelun yhteydestä nousutta tapaa, jossa loppukäyttäjät ovat mukana testaamassa ja arvioimassa siihen mennessä tehtyjä suunnitteluratkaisuja. Tämän tutkimuksen mukaan inklusiivisen suunnittelun näkökulmasta testausvaiheessa pyritään mahdollisesti ottamaan huomioon erilaisia monimuotoisia käyttäjäryhmiä. Tämä ei sinänsä ole uutta muotoiluajattelun prosessissa, mutta monimuotoisuus tarkoittaa tässä tapauksessa monimuotoisia identiteettejä monimuotoisten asiantuntija-ammattien sijaan, joita korostettiin luvussa ihmiskeskeisen suunnittelun yhteydessä (SFS-EN ISO 9241-210 2019, 14). Testaamisen yhtenä prioriteettinä tulisi olla prototyyppien ja lopullisten suunnitteluratkaisujen saavutettavuus erilaisille ihmi-

sille. Tähän yhtenä keinona voisi mahdollisesti olla testausmenetelmien muuttaminen ottaen huomioon erilaiset käyttäjäkokemukset erilaisissa konteksteissa ja varmistaa, että esimerkiksi testauksessa voisi ottaa huomioon erilaiset fyysiset ympäristöt ja teknologian saatavuus. Toimintarajoitteisille suunnittelu korostaa testausvaiheessa saavutettavuuden arviointia. Hamraie esittää kritiikkiä standardoituja saavutettavuusohjeita kohtaan ja nostaa esiin, että saavutettavuutta tulisi arvioida monipuolisemmin (Place 2023, 60). Testausvaiheessa on tärkeää, että myös toimintarajoitteiset ja muut marginalisoituneet testaavat, jotta heidän äänensä kuuluu myös tämän vaiheen suunnittelupäätöksissä.

Yhteissuunnittelun ja yhteisöjohtoisen suunnittelun näkökulmasta testauksessa olisi tärkeää varmistaa, että yhteisön jäsenet osallistuvat aktiivisesti myös testauksen toteuttamiseen ja testihenkilöiksi antaen palautetta prototyypin toimivuudesta, jotta heidän kokemuksensa ja näkemyksensä pysyvät mukana jatkokehityksessä. Paikantuneen muotoiluajattelun mukaan tulisi testata myös etuoikeuksien sarron muotoja suunnittelun joka tasolla (Wikberg Nilsson 2022, 60).

Feministinen muotoiluajattelu ehdottaa testaukseen normikriittistä lähestymistä pohtien heijastaako suunnitteluratkaisut vallitsevia normeja ja aiheuttavatko ne haittaa, edistääkö suunnittelutyö sosiaalista oikeudenmukaisuutta, ja miten se toimii puolesta ja vastaan etuoikeutetuille ja sorretuille käyttäjäryhmille. Se kehottaa tekemään prototyypin arvioinnin taulukkoonsa kokoomiensa feminististen heuristiikkojen avulla. (Tham 2019.)

Tämä voisi tarkoittaa sitä, että palautteen antamisessa ja suunnitteluratkaisuehdotuksen testaamisessa priorisoidaan marginalisoituneiden näkökulmia verrattuna suunnittelijoihin ja muihin sidosryhmiin, koska, niin kuin on aikaisemminkin todettu, eletyn kokemuksensa vuoksi he huomaavat rasismien, seksismien, ableismien ja muiden sarron muotojen ilmenemistä paremmin kuin muut. Testausvaihe ei ole ainoa hetki kerätä palautetta, vaan monipuolista palautetta tulisi kerätä pitkin prosessia ja sen jälkeenkin. Paikantuneen muotoiluajattelun mukaan normeja, etuoikeuksia ja sortoa tulisi edelleen tutkia ja seurata toteutuksissa julkaisun jälkeen osana suunnitteluvastuuta (Wikberg Nilsson 2022, 60).

Kun aktivismi pyrkii tuomaan sosiaalisten ongelmien juurisyytä esiin, testauksessa tämä voisi tarkoittaa analyysia siitä kuka mahdollisesti hyötyy ja kuka kärsii tehdyistä suunnitteluratkaisuista. Turvallisen tilan luominen sekä alhaisen laadun prototyyppien testaaminen korostuvat myös testausvaiheessa. Molemmat alentavat kynnystä todelliselle arvioinnille ja keskustelulle.

7 Lopuksi

Alkuperäinen ajatus opinnäytetyössä oli tutkia aihetta podcastien kautta. Toivoin näin pääseväni kiinni kansainväliseen keskusteluun aiheesta, koska aihetta käsitellään huomioni mukaan Suomessa vielä vähän. Podcastit ovat usein myös haastattelumuotoisia ja näin saattavat luoda rikasta keskustelua ja näkökulmia. Pisteytin 70 hakutulosta antaen jaksoille pisteitä nolasta kolmeen sen mukaan, miten hyvin ne vastasivat tutkittavaa aihetta ja miten laadukkaita julkaisut olivat. Mutta Spotifyssa 7.11.2023 suorittamillani hauilla ei löytynyt kuin yksi aihetta käsittelevä podcast-sarja. Epäilen tuloksen pienen koon syyksi, että aihe on suhteellisen tuore. Tulos ei myös todennäköisesti olisi auttanut löytämään tutkimuskysymykseeni vastausta, joten päätin muuttaa tutkimukseni suuntaa.

Haasteena koin myös, että aiheena intersektionaalinen feminismi oli minulle uusi ja siihen liittyvien teorioiden ja käsitteiden opiskelu vei yllättävän paljon aikaa. Suomennokset toivat myös omat haasteensa termien ja teorioiden tulkinnaissa. Haasteena koin myös valitsemieni julkaisujen epätasapainon tutkimuksessa. *Design Justice* (2020) on selkeästi yksi aihetta käsittelevistä keskeisimmistä julkaisuista tällä hetkellä. Se käsittelee aihetta tähän tutkimukseen valikoiduista julkaisuista laajimmin ja sen painoarvo tässä tutkimuksessa on suuri.

Kuvailevaa kirjallisuuskatsausta mukaileva tutkimusmetodi toimi mielestäni hyvin näin tuoreen aiheen tutkimisessa. Vaikka aiheeseen perehtyminen vei suunniteltua enemmän aikaa, mielestäni onnistuin kuitenkin aiheen valinnassa. Koen aiheen äärimmäisen tärkeäksi ja ajankohtaiseksi. Niin kuin podcastien myös kirjallisuuskatsauksen aineiston ja suurimman osan hakutulosten julkaisupäivistä sijoittuvat viimeisen viiden vuoden sisään, josta voidaan päätellä, että aihe on

tuore, erityisesti muotoilun kentällä. Aiheen valintapäätöstä tukivat myös saatu kiinnostunut ja kannustava palaute opinnäytetyöni suunnitelmasta kahdelta aiheeseen syventyneeltä suomalaiselta muotoilijalta, adoptio toiminnan suunnittelijalta ja usealta digitaalisen muotoilun opiskelijalta. Aihe on pitänyt minut tiukasti otteessaan projektin alusta loppuun ja varmasti tämän jälkeenkin.

Jatkotutkimuksena tämän opinnäytetyön pohjalta voisi esimerkiksi:

- Testata johtopäätöksissä esitettyjä suuntaviivoja käytännössä.
- Koota apulista suunnitteluprosessin fasilitoijalle.
- Tutkia turvallisten tilojen takaamista suunnitteluun.
- Tutkia, kuinka paljon aikaa tulisi antaa yhteissuunnittelemiselle, että päästään tarpeeksi syvälle aiheeseen, jotta saadaan todella kaikki mukaan työskentelyyn. Nopeassa työpajassa, jossa osallistujat eivät tunne oloaan turvalliseksi, ei todennäköisesti tuoteta uusia näkökulmia eikä uskalleta haastaa nykytilaa.
- Tutkia, miten edistää suunnittelualoitteiden nousemista eri yhteisöistä ja erilaisten ihmisryhmien tarpeista käsin.
- Tutkia inklusiivisen suunnittelun suhdetta intersektionaaliseen feminismiin syvemmin.

Tämän opinnäytetyön tekeminen on vaikuttanut suunnittelijan identiteettiini ja kasvattanut entisestään kiinnostusta sosiaalisen vastuullisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistämiseksi suunnittelutyössä. Ymmärrän nyt paremmin etuoikeuksien ja haittojen epätasaisesta jakautumisesta yhteiskunnassa ja hahmotan suunnittelijan roolin muutoksen ajurina. Neutraaliutta ei ole ja hiljeneminenkin on kannanotto. Tämän monimutkaisen ja vaikeankin aiheen äärellä tulisi kuitenkin olla armollinen itseään kohtaan. Jos uskalletaan vain onnistua, päädytään ratkaisemaan ainoastaan helppoja ongelmia. Tämä ei riitä monimutkaisten yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseksi ja todellisten muutosten aikaansaamiseksi. Papanek (1984, 347) korostaa: "Jotta suunnittelu olisi ekologisesti vastuullista ja sosiaalisesti herkkää, täytyy sen olla vallankumouksellista ja radikaalia." Intersektionaalinen feminismi suunnittelussa näyttäisi täyttävän nämä molemmat vaatimukset.

Lähteet

Abdulkarim, Maryan 2020. Maryan Abdulkarimin kolumni: Monimutkaiset asiat eivät vaadi hankalia sanoja. Verkkoartikkeli. Yle. <https://yle.fi/a/3-11531416> (viitattu 27.09.2023).

Adichie, Chimamanda Ngozi 2009. The danger of a single story. Verkkovideo. TEDGlobal. https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_the_danger_of_a_single_story (viitattu 5.12.2023).

Arnstein, Sherry R. 2019. A ladder of citizen participation. Journal of the american planning association, 85(1), 24–34. <https://doi.org/10.1080/01944363.2018.1559388> (viitattu 7.4.2024).

Azad, Fahmida 2020. What designers can learn from intersectional feminism. Verkkovideo. Interaction 20. <https://interaction20.ixda.org/program/what-designers-can-learn-from-intersectional-feminism> (viitattu 11.12.2023).

Bearfield, Domonic A. & Eller, Warren S. 2008. Writing a literature review. The art of scientific literature. Teoksessa Kaifeng Yang & Gerald J. Miller (toim): Handbook of research methods in public administration. Boca Raton: CRC Press. 61–72. https://www.academia.edu/1115632/Writing_a_literature_review_the_art_of_scientific_literature (viitattu 10.12.2023).

Bowell, Tracy i.a. Feminist standpoint theory. Verkkosivu. The internet encyclopedia of philosophy. <https://iep.utm.edu/fem-stan/> (viitattu 5.1.2024)

Bradley, Adam & MacArthur, Cayley & Hancock, Mark & Carpendale, Sheelagh. 2015. Gendered or neutral? Considering the language of HCI. In proceedings of the 41st graphics interface conference (GI '15), 163–170. <https://dl.acm.org/doi/10.5555/2788890.2788919> (viitattu 11.12.2023)

Brown, Tim & Katz, Barry 2019. Change by design. How design thinking transforms organizations and inspires innovation. Revised and updated edition. New York: Harper Business.

Cambridge Dictionary i.a. Verkkosivu. Cambridge University Press & Assessment. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/marginalize> (viitattu 25.11.2023).

Collins, Patricia Hill 2002. Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment. E-kirja. New York: Routledge. <https://negrasoulblog.files.wordpress.com/2016/04/patricia-hill-collins-black-feminist-thought.pdf> (viitattu 27.12.2023).

Costanza-Chock, Sasha 2020. Design justice. Community-led practices to build the worlds we need. Cambridge, MA: The MIT Press.

Crenshaw, Kimberlé W. 1989. Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and anti-racist politics. University of Chicago Legal Forum, 139. https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/3007 (viitattu 4.12.2023).

Criado Perez, Caroline 2020. Näkymättömät naiset. Näin tilastot paljastavat miten maailma on suunniteltu miehille. Helsinki: WSOY.

Dale, Lee 2021. There is no average person. Designing with intersectionality in mind / Lee Dale #id24 2021. Verkkovideo 23.9.2021. YouTube. 54:03. <https://www.youtube.com/watch?v=RY9FHkETD5c> (5.12.2023).

Design Council i.a. What is design. Verkkosivu. <https://www.designcouncil.org.uk/> (viitattu 29.10.2023).

Design Forum Finland 2023. Kohti ekosysteemiä – muotoilun kenttä muuttuvassa maailmassa. PDF. Design Forum Finland. <https://designforum.fi/materiaali/kohti-ekosysteemia-muotoilun-kentta-muuttuvassa-maailmassa/> (viitattu 29.10.2023).

Design Justice Network 2018. Design justice network principles. Verkkosivu. <https://designjustice.org/read-the-principles> (viitattu 2.11.2023).

Dillon, Andrew & Sweeney, Marian 2022. Adding rigor to advance design thinking. Teoksessa Eriksson Yvonne (toim.): Different perspectives in design thinking. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group. 21–40.

D'Ignazio, Catherine & Klein, Lauren F. 2020. Data feminism. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Effort 2020. Näkökulma. Verkkosivu. <https://www.efforthelsinki.fi/index.php/vision/> (viitattu 3.1.2024)

Erete, Sheela & Rankin, Yolanda & Thomas, Jakita. 2023. A method to the madness: Applying an intersectional analysis of structural oppression and power in HCI and design. ACM Transactions on Computer-Human Interaction, 30(2), Article 24, 45 pages. <https://doi.org/10.1145/3507695> (viitattu 11.12.2023).

Eriksson, Yvonne 2022. Different perspectives in design thinking. E-kirja. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group. <https://learning.oreilly.com/library/view/different-perspectives-in/9781000557145/> (viitattu 22.11.2023).

Euroopan komissio i.a. Ilmastonmuutoksen seuraukset. Verkkosivu. https://climate.ec.europa.eu/climate-change/consequences-climate-change_fi (viitattu 29.10.2023).

Eurostat 2021. Gender pay gap statistics. Verkkosivu. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics (viitattu 1.1.2023).

Eveleth, Rose 2015. How self-tracking apps exclude women. Verkoartikkeli. The Atlantic 15.12.2014. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2014/12/how-self-tracking-apps-exclude-women/383673/> (viitattu 24.11.2023).

FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) 2023. Being black in the EU – Experiences of people of african descent. Publications Office of the European Union, 2023. <https://doi.org/10.2811/327480> (viitattu 1.1.2023).

GAO (Government Accountability Office) 2022. Women in the workforce: The gender pay gap is greater for certain racial and ethnic groups and varies by education Level GAO-23-106041. <https://www.gao.gov/products/gao-23-106041> (viitattu 1.1.2023).

Ghoshal, Bobby & Erondy, Jared 2021. Teoksessa Lupton, Ellen & Kafei, Farah & Tobias, Jennifer & Halstead, Josh A. & Sales, Kaleena & Xia, Leslie & Vergara, Valentina (toim.): Extra bold: A feminist inclusive anti-racist non-binary field guide for graphic designers. Hudson, New York: Princeton Architectural Press. 24-25.

Goldschmidt, Gabriela 2022. Critical design and Design Thinking vs. critical design and design thinking. Teoksessa Eriksson Yvonne (toim.): Different perspectives in design thinking. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group. 7–20.

Hautamäki, Antti 2018. Näkökulmarelativismi ja totuuden jälkeinen aika. Antti Hautamäki. Blogi 16.11.2018. <https://anthauta.blogspot.com/2018/11/nakokulmarelativismi-ja-totuuden.html> (viitattu 3.1.2024).

Hardesty, Larry 2018. Study finds gender and skin-type bias in commercial artificial-intelligence systems. Verkkosivu. MIT News.

<https://news.mit.edu/2018/study-finds-gender-skin-type-bias-artificial-intelligence-systems-0212> (viitattu 5.1.2024).

Haraway, Donna J. 1997. Modest_witness[at]second_millennium: .female-Man[copyright]_meets_oncoMouse[sub TM] : feminism and technoscience. E-kirja. New York: Routledge. https://monoskop.org/Donna_Haraway (viitattu 30.1.2024).

Huolman, Sanna 2021. (Epä)reilu pala kakkua. Jos etuoikeuskeskustelu ärsyttää, on luultavasti itse etuoikeutettu. Mitä siitä pitäisi ajatella? Verkoartikkeli. Helsingin Sanomat 5.10.2021. <https://www.hs.fi/hyvinvointi/art-2000007946151.html> (viitattu 23.3.2024).

Huppatz, Daniel 2020. Design. The key concepts. Lontoo: Bloomsbury Visual Arts.

Ideo i.a. What's the difference between human-centered design and design thinking? Verkkosivu. <https://designthinking.ideo.com/faq/whats-the-difference-between-human-centered-design-and-design-thinking> (viitattu 23.3.2024).

Invalidiliitto i.a. Saavutettavuus. Verkkosivu. <https://www.invalidiliitto.fi/esteettomyys/saavutettavuus> (viitattu 27.12.2023).

Interaction Design Foundation i.a.a Design thinking. Verkkosivu. https://www.interaction-design.org/literature/topics/design-thinking#the_five_stages_of_design_thinking-6 (viitattu 24.10.2023).

Interaction Design Foundation i.a.b Stage 5 in the design thinking process: test. Verkkosivu. <https://www.interaction-design.org/literature/article/stage-5-in-the-design-thinking-process-test> (viitattu 24.10.2023).

Irani, Lilly 2018. "Design thinking": Defending Silicon Valley at the apex of global labor hierarchies. Catalyst San Diego, California, 4(1), 1–19.

<https://doi.org/10.28968/cfft.v4i1.29638> (viitattu 22.10.2023).

Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus 37/1970. <https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700037> (viitattu 23.1.2024).

Kananen, Jorma 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kotus (Kotimaisten kielten keskus) 2023a. 'Design'. Verkkosivu.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/design?searchMode=all> (viitattu 22.11.2023).

Kotus (Kotimaisten kielten keskus) 2023b. 'Muotoilu'. Verkkosivu.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/muotoilu?searchMode=all> (viitattu 22.11.2023).

Kotus (Kotimaisten kielten keskus) 2023c. 'Suunnittelu'. Verkkosivu.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/suunnittelu?searchMode=all> (viitattu 22.11.2023).

Kotus (Kotimaisten kielten keskus) 2023d. 'Feminismi'. Verkkosivu.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/feminismi> (viitattu 4.12.2023).

Kotus (Kotimaisten kielten keskus) 2024. 'Lähestymistapa'. Verkkosivu.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/l%C3%A4hestymistapa?searchMode=all> (viitattu 10.1.2024).

Kozma, Robert B. 2023. Make the world a better place. Design with passion, purpose, and values. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Lupton, Ellen 2021. Teoksessa Lupton, Ellen & Kafai, Farah & Tobias, Jennifer & Halstead, Josh A. & Sales, Kaleena & Xia, Leslie & Vergara, Valentina (toim.): Extra bold. A feminist inclusive anti-racist non-binary field guide for graphic designers. Hudson, New York: Princeton Architectural Press. 10-11.

Martin, Bella & Hanington, Bruce M. 2019. Universal methods of design. 125 ways to research complex problems, develop innovative ideas, and design effective solutions. Revised and expanded version. Beverly, Massachusetts: Rockport Publishers.

Marçal, Katrine 2021. Kuka valmisti Adam Smithin päivällisen? Tarina naisista ja taloudesta. Tampere: niin & näin.

Merivirta, Raita 2022. Kolonialismin perintö koskettaa myös suomalaisia. Verkkootikkeli. Kehityslehti. 09.12.2022. <https://kehityslehti.fi/kolonialismin-perinto-koskettaa-myos-suomalaisia/> (28.12.2023).

Merriam-Webster i.a.a. 'Intersectionality'. Verkkosivu. Merriam-Webster Inc. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/intersectionality#dictionary-entry-1> (viitattu 4.12.2023).

Merriam-Webster i.a.b. 'White supremacy'. Verkkosivu. Merriam-Webster Inc. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/white%20supremacy> (viitattu 20.3.2024).

Merriam-Webster i.a.c. 'Marginalize'. Verkkosivu. Merriam-Webster Inc. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/marginalize> (viitattu 25.11.2023).

Milken Institute School of Public Health 2020. Equity vs. Equality: What's the Difference? Verkkosivu. <https://onlinepublichealth.gwu.edu/resources/equity-vs-equality/> (7.3.2024).

Monteiro, Mike 2019. Ruined by design. How designers destroyed the world, and what we can do to fix it. San Francisco, California: Mule Design.

MOT sanakirjat i.a. 'Oikeudenmukaisuus'. Verkkosivu. Kielikone Oy.
<https://www-sanakirja-fi.ezproxy.metropolia.fi/finnish-english/oikeudenmukaisuus> (9.4.2024).

Naistenlinja i.a. Naisiin kohdistuva väkivalta Suomessa. Verkkosivu.
<https://naistenlinja.fi/naisiin-kohdistuva-vakivalta-suomessa/> (viitattu 2.1.2024).

Noble, Safiya U. 2018. Algorithms of oppression. How search engines reinforce racism. New York: New York University Press.

Nuuttila, Sakari 2021. Alemmuuskompleksi oli syy, miksi suomalaiset syrjivät Petsamon saamelaisia kuin siirtomaaherrat, sanovat tutkijat – "Kolonialismi tulisi nähdä osana Suomen historiaa". Verkkoartikkeli. 18.4.2021. Yle.
<https://yle.fi/a/3-11864702> (viitattu 23.1.2024).

Oikeusministeriö 2021. Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021 Ajankohtaista tietoa syrjinnästä ja yhdenvertaisuudesta. <https://yhdenvertaisuus.fi/policy-briefit> (viitattu 4.1.2024).

O'Neil, Cathy 2017. Matikkatuhoaseet. Miten suuraineisto lisää eriarvoisuutta ja uhkaa demokratiaa. Helsinki: Terra Cognita.

Ortner, Sherry B. 2022. Patriarchy. Feminist anthropology (Hoboken, N.J.), 3(2), pp. 307–314. <https://doi.org/10.1002/fea2.12081> (viitattu 27.12.2023).

Papanek, Victor 2019. Design for the real world. Third edition. Lontoo: Thames & Hudson.

Pauha, Teemu 2020. Sosiaalisten identiteettien välittyminen juutalaisuudessa, kristinuskossa ja islamissa - Sosiaalinen identiteetti ja ryhmien väliset suhteet. Blogi 19.11.2020 Helsingin yliopisto. <https://blogs.helsinki.fi/sosiaalinen-identiteetti/2020/11/19/sosiaalinen-identiteetti-ja-ryhmien-valiset-suhteet/> (viitattu 4.1.2024).

Pearl, David & Intriligator, James 2023. Persona multiplication: A Method to avoid designed injustice. *International journal of design in society*, 17(1), pp. 31–44. <https://doi:10.18848/2325-1328/CGP/v17i01/31-44> (viitattu 20.10.2024).

Place, Alison & Armbrust, Jennifer 2023. *Feminist designer. On the personal and the political in design*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Praslova, Ludmila N. 2022. An Intersectional approach to inclusion at work. Verkkoartikkeli. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2022/06/an-intersectional-approach-to-inclusion-at-work> (viitattu 27.12.2024).

Pressman, Andy 2019. *Design thinking. A guide to creative problem solving for everyone*. Lontoo, New York: Routledge.

Rojola, Sanna 2000. Donna Haraway. Mieluummin kyborgi kuin jumalatar. Teoksessa: Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne. *Feministejä. Aikamme ajattelihoita*. Tampere: Vastapaino. 137–160.

Ronkainen, Suvi 2000. Sandra Harding. Sijoittautumisen ja sitoutumisen tietoteoreetikko. Teoksessa: Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne. *Feministejä. Aikamme ajattelihoita*. Tampere: Vastapaino. 161–186.

SAKKI ry (Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto), Seta ry, SSL ry (Suomen Lukiolaisten Liitto), FSS rf (Finlands Svenska Skolungdomsförbundet) 2013. *Älä oleta - Normit nurin!* Tallinna: Seta-julkaisu 22. <https://ihmisoikeudet.net/wp-content/uploads/2015/11/AlaOletaNormitnurin-1.pdf> (viitattu 14.3.2024)

Sales, Kaleena 2021. Equality vs. equity. Teoksessa Lupton, Ellen & Kafai, Farah & Tobias, Jennifer & Halstead, Josh A. & Sales, Kaleena & Xia, Leslie & Vergara, Valentina (toim.): *Extra bold. A feminist inclusive anti-racist non-binary field guide for graphic designers*. Hudson, New York: Princeton Architectural Press. 21–23.

Salminen, Ari 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasa: Vaasan yliopiston julkaisu. https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf (viitattu 10.12.2023).

Salminen, Ari 2023. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja joihinkin hallintotieteellisiin sovelluksiin. 2. tarkistettu painos. Teoksessa Vaasan yliopisto (toim.): Vaasan yliopiston raportteja 40. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-395-081-8> (viitattu 10.12.2023).

Sanders, Liz 2008. On modelling. An evolving map of design practice and design research. *Interactions*, 15(6), 13–17. <https://doi.org/10.1145/1409040.1409043> (viitattu 2.11.2023).

SETA (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus) i.a.a. Sateenkaarisanasto. Verkkosivu. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/> (viitattu 4.1.2024).

SETA (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus) i.a.b. Sukupuolen moninaisuuden sanasto. Verkkosivu. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuuden-sanasto/> (viitattu 29.12.2023).

SFS-EN ISO 9241-210 2019. Ihmisen ja järjestelmän vuorovaikutuksen ergonomia. Osa 210: vuorovaikutteisten järjestelmien käyttäjäkeskeinen suunnittelu. Helsinki: Suomen standardoimisliitto.

Shaw, Jacquie 2019. Designing with intentional intersectionality. Verkkovideo. [jacquieshaw.com. https://www.jacquieshaw.com/designing-with-intentional-intersectionality](https://www.jacquieshaw.com/designing-with-intentional-intersectionality) (viitattu 11.12.2023).

Sitra i.a. Inkluisio. Verkkosivu. <https://www.sitra.fi/tulevaisuussanasto/inkluisio/> (viitattu 21.12.2023).

Smithsonian i.a. Social identities and systems of oppression. Verkkosivu. National museum of African American history & culture.

<https://nmaahc.si.edu/learn/talking-about-race/topics/social-identities-and-systems-oppression> (viitattu 27.12.2023).

Sosiaali- ja terveysministeriö 2020. Suomi tasa-arvon kärkimaaksi: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja (35).

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8363-2> (viitattu 27.9.2023).

Sosiaali- ja terveysministeriö 2019. STM:n ja Euroopan neuvoston konferenssi: Sukupuoleen liittyvät stereotypiat ja seksismi vakava este sukupuolten tasa-arvon saavuttamiselle. Tiedote. Valtioneuvosto 28.3.2019.

<https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/sukupuoleen-liittyvat-stereotypiat-ja-seksismi-vakava-este-sukupuolten-tasa-arvon-saavuttamiselle> (viitattu 27.12.2023).

South Bank 2016. Kimberlé Crenshaw: Intersectionality and gender equality.

Verkkovideo 14.3.2016. YouTube. 30:46. <https://www.youtube.com/watch?v=DW4HLgYPIA> (viitattu 23.9.2023).

Spelic, Sherri 2018. What if? And what's wrong? Design thinking and thinking about design we can't easily see. Medium. Blogi 14.1.2018.

<https://edifiedlister.medium.com/what-if-and-whats-wrong-f617ada90216> (viitattu 7.12.2023).

Steinmetz, Katy 2020. She coined the term 'intersectionality' over 30 years ago. Here's what it means to her today. Verkkootikkeli. Time.

<https://time.com/5786710/kimberle-crenshaw-intersectionality/> (viitattu 5.12.2023).

Suikki, Henna 2023. Vammaisen paljastaa rakenteellisen ableismin. Verkkootikkeli. Selkoseks. <https://selkoseks.fi/vammaisen-paljastaa-rakenteellisen-ableismin/> (viitattu 27.12.2023).

Suomen perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajan-tasa/1999/19990731#L2P6> (viitattu 7.3.2024)

Talja, Aliisa & Saarikoski, Eevi 2021. Missä mennään? Koloniaalisuudesta ja muotoilusta. <https://www.efforthelsinki.fi/index.php/writings/-where-are-we-grasping-coloniality-and-design/> (viitattu 3.1.2024)

Tham, Jason Chew Kit 2019. Feminist design thinking: A norm-creative approach to communication design. SIGDOC '19. In proceedings of the 37th ACM international conference on the design of communication. 2019, 1–3. <https://doi.org/10.1145/3328020.3353919> (viitattu 1.11.2023).

THL (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos) i.a.a. Tasa-arvosanasto. Verkkosivu. <https://thl.fi/aiheet/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto> (viitattu 27.12.2023).

THL (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos) i.a.b. Sukupuolten palkkaero. Verkkosivu. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-tila/tyo-ja-toimeentulo/sukupuolten-palkkaero> (viitattu 5.12.2023).

THL (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos) i.a.c. Yhdenvertaisuuden käsitteet. Verkkosivu. <https://thl.fi/aiheet/sote-palvelujen-johtaminen/kehittyva-palvelujarjestelma/yhdenvertaiset-palvelut/yhdenvertaisuuden-kasitteet#yhdenvertaisuus> (viitattu 7.3.2023).

Thomas, David Dylan 2020. Design for cognitive bias. E-kirja. A Book Apart.

Tieteen termipankki 2024. Identiteetti. Verkkosivu 15.3.2024. <https://tieteentermipankki.fi/w/index.php?title=Ihmistieteet:identiteetti&oldid=511441> (viitattu 15.3.2024).

Tieteen termipankki 2023. Historia: kolonialismi. Verkkosivu 28.12.2023. <https://tieteentermipankki.fi/w/index.php?title=Historia:kolonialismi&oldid=512056> (viitattu 28.12.2023).

Tilastokeskus 2023. Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021 Loppuraportti. <https://www.stat.fi/tup/sukupuolistunut-vakivalta/index.html> (viitattu 2.1.2024).

Tobias, Jennifer 2021. Intersectionality. Teoksessa Lupton, Ellen & Kafei, Farah & Tobias, Jennifer & Halstead, Josh A. & Sales, Kaleena & Xia, Leslie & Vergara, Valentina (toim.): Extra bold. A feminist inclusive anti-racist non-binary field guide for graphic designers. Hudson, New York: Princeton Architectural Press. 16-20.

Työterveyslaitos i.a. Monimuotoisuus ja inklusiivisuus: mitä ja miksi. Verkkosivu. <https://www.ttl.fi/oppimateriaalit/monimuotoisuus-ja-inklusiivisuus-asiantuntijaorganisaatiossa/monimuotoisuus-ja-inklusiivisuus-mita-ja-miksi> (viitattu 21.12.2023).

UN (United Nations) 2004. Nothing about us, without us. International day of disabled persons, 2004. Verkkosivu. <https://www.un.org/esa/soc-dev/enable/iddp2004.htm> (viitattu 7.4.2024).

UNRIC (Yhdistyneiden kansakuntien alueellinen tiedotuskeskus) 2014. Sosiaalinen oikeudenmukaisuus on arvokkaan elämän edellytys. Verkkosivu. <https://unric.org/fi/> (viitattu 21.3.2024).

UN Women i.a. Women in the Changing World of Work - Facts You Should Know. Verkkosivu. <https://interactive.unwomen.org/multimedia/infographic/changingworldofwork/en/index.html> (viitattu 3.1.2024).

UN Women 2020. Intersectional feminism: what it means and why it matters right now. Verkkoartikkeli. UN Women. <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/6/explainer-intersectional-feminism-what-it-means-and-why-it-matters> (viitattu 5.12.2023).

UN Women Suomi 2021. Intersektionaalinen feminismi: Mitä sillä tarkoitetaan ja miksi se on tärkeää juuri nyt? Verkkootikkeli. UN Women Suomi. <https://unwomen.fi/yleinen/intersektionaalinen-feminismi-mita-silla-tarkoitetaan-ja-miksi-se-on-tarkeaa-juuri-nyt/> (viitattu 5.12.2023).

UN Women Suomi 2013. Suomen UN Women: Rasismi ja naisviha kumpuavat samasta ajatusmaailmasta. Verkkootikkeli. UN Women Suomi. <https://unwomen.fi/uutiset/suomen-un-women-rasismi-ja-naisviha-kumpuavat-samasta-ajatusmaailmasta/> (viitattu 27.12.2023).

Vilka, Hanna 2023. Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. Ellibs Library e-kirja. Helsinki: Art House.

Wikberg Nilsson, Åsa 2022. Situated design thinking. Teoksessa Eriksson Yvonne (toim.): Different perspectives in design thinking. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group. 41–63.

Wikberg Nilsson, Åsa, & Jahnke, Marcus (2018). Tactics for norm-creative innovation. She Ji: The journal of design, economics, and innovation, 4(4), 375-391. <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2018.11.002> (viitattu 27.12.2023).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu i.a.a. Rasismi. Verkkosivu. <https://syrjinta.fi/rasismi> (viitattu 27.12.2023).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu i.a.b. Syrjintä. Verkkosivu. <https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/syrjinta> (viitattu 27.12.2023).

Yle 2020. Ylen aamun klipit 2020–2021: Hallituksen tasa-arvo-ohjelmalle kritiikkiä - mikä on pielessä? Verkkovideo 1.7.2020. Yle Areena. <https://areena.yle.fi/1-50576934> (viitattu 23.9.2023).